

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Finn T. B. Fris

**H. C. ANDERSEN
OG SCHWEITZ**

Gyldendal

H. C. Andersen. 1834
(Efter Maleri af A. K uchler. Frederiksborgmuseet).

FINN T. B. FRIIS

H. C. ANDERSEN OG
SCHWEIZ

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL

NORDISK FORLAG

1949

**COPYRIGHT 1949 BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL NORDISK FORLAG - COPENHAGEN**

—
OPLAG: 1500 EKSEMPLARER

—
**OMSLAGET UDFØRT AF PAUL HØYRUP
ILLUSTRATIONEN ER EN GENGIVELSE EFTER EN AF
LORENTZ FRØLICH'S TEGNINGER TIL
„SNEDRONNINGEN“**

—
**PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN**

TIL B. F.,

MIN REJSELEDSAGER I H. C. ANDERSENS FODSPOR

2. APRIL 1949.

INDHOLD

Forord og Indledning	11
Hos Familierne Houriet og Jürgensen i Urmager- byen Le Locle	14
Genève	53
H. C. Andersen i Brunnen. Familien auf der Maur	71
H. C. Andersen og Basel. Hans Forbindelse med Maleren G. A. Amberger og Familien Brenner- Kron	88
Spredte Træk fra mange Rejser	97
Schweiz i H. C. Andersens Forfatterskab	116
Den sidste Schweizerrejse	129
Noter og Henvisninger	139

FORORD OG INDLEDNING

INGEN Dansker er mere kendt ude i Verden end H. C. Andersen. Ingen anden dansk Digter har rejst saa meget og saa ofte som han.

Andersen var ialt 29 Gange paa Udenlandsrejse, første Gang i 1831, sidste Gang i 1873.

„At rejse er at leve“, sagde han ofte¹⁾, og i sin Alderdom spurgte han:

„Hvorfor, o Herre, forundtes det mig
at see saa meget i Verden af Dig?
Du satte mig først i Armod's Vraa
og bar mig saa ud, at Verden jeg saae.“

Paa sin første større Udenlandsrejse i 1833 skrev H. C. Andersen: „Jeg føler mig hjemme overalt hvor jeg kommer, Verden synes mig mit Fædreland; dog siig ikke det til Andre, de vil misforstaae mig; Danmark er et deiligt Land, men koldt, taaget og meget Smaat i selv dets Store“²⁾.

35 Aar senere var hans Rejselyst lige stor: „Verden har saa Meget vidunderligt herligt værd at see. Deiligt at reise, møde Mennesker i Søndagsklæderne og flyve selv med Sundhed og Humeur“³⁾.

Antallet af Andersens Rejser og det Omraade, de strakte sig over, er uden Sidestykke i Danmarks litterære Historie. Paa et Tidspunkt, da man rejste med Postvogn og „hvor de store Udenlandsrejser var forbeholdt Vovehalse, Professionelle og Millionærer“⁴⁾ var en saadan Rejselyst i Virkeligheden enestaaende. Den var, som Georg Brandes har fremhævet, et Udslag af Andersens ungdommelige Trang og Evne til oplevelysten og videbegærlig at tilegne sig nye Indtryk, ja inderst inde et Udslag af Verdensborgeraanden i ham⁵⁾.

Paa sine Rejser søgte Andersen ikke alene Rekreation og Adspredelse, men ogsaa Motiver og Stof til nye Værker. Ved at besøge Land efter Land skærpede han sin Menneskekundskab og Evne til at omgaa Men-

nesker samtidig med at han udviklede sin Iagttagelsesevne og Natursans.

H. C. Andersen naaede en enkelt Gang over til Afrika og færdedes ellers næsten overalt i Europa.

Blandt de mange Rejsemaal kom et enkelt Land: *Schweiz* til at betyde særlig meget for ham personligt. Allerede paa den første af de større Udenlandsrejser (i 1833) besøgte han Schweiz og siden søgte han Gang efter Gang tilbage hertil: i 1846, 1852, 1855, 1858, 1860, 1861, 1862, 1867, 1868, 1869 og i 1873. Enkelte Gange drejede det sig kun om et kort Besøg paa Gennemrejse men ved flere Lejligheder strakte Opholdet sig over flere Maaneder, og ialt tilbragte han paa sine 12 Rejser omtrent 11 Maaneder i Schweiz ^a).

Flere Gange flygtede han fra varme og støvede Egne i Sydfrankrig, Italien og Spanien op til det friske og grønne Schweiz. Udtryk som „mit herlige Schweiz“, „mit kære Schweiz“, „det fortryllende Schweiz“, „det skønne Bjergland“, „det dejlige Bjergland“ findes mange Steder i hans Breve og hans Bøger.

Den meget rejsende Digter følte sig helt hjemme i Schweiz og stærkt knyttet til dette Land. Det er interessant, at Schweizerminder ofte melder sig hos ham, naar han færdes i andre Egne og ser paa andre Landskaber.

I Romanen „O. T.“ sætter han sine første Indtryk af Italien op paa Baggrund af Opholdet i Schweiz, og Sammenligningen falder ikke ud til Fordel for Italien og Italienerne: „Maden er slet ikke god, og Griseriet stikker forfærdeligt af, mod hvad vi ere vant til i Schweits, det fortryllende Schweits! Ja, det er en Natur! ...“ Om Italienerne skriver han: „Jeg kan nu engang ikke lide dette kraftsløse Folk, ikke udstaae denne Munkedunst og Uvidenhed, og saa komme vi ogsaa lige fra Schweitsernaturen, fra Skyer og Gletscher, fra Storhed og Kraft.“ I en Beskrivelse af Grækenland hedder det: „Som et *Schweiz* med en højere og klarere Himmel end *Italien*, laa Grækenland for mig.“ Efter et Besøg i de nordtyske Marskegne nævner han, at „til høit op paa Boven gik i Græs Kørne med Klokker om Halsen, som i Schweizes Dale“.

Sin Beundring for Schweiz og Schweizerfolket udtrykker H. C. Andersen ved mange Lejligheder — ikke mindst i Rejseskildringen „Løven ved Luzern“, hvor det hedder: „Folket selv i dets Sammenhold og Tapperhed har i Sagnfortællingen reist sig sit eget Storhedsmonument. Folkeaanden er legemliggjort i Helteskikkelsen Wilhelm Tell“.

Naar H. C. Andersen som Indledning til et Kapitel i „O. T.“ citerer nogle Linjer af det schweiziske Folkedigt „Schweizers Heimweh“, mærker man, at hans eget Hjerte er med i Ordene:

Möcht' die Berge wiedersehen
Und die lautern Glätscher d'ran —
Möcht' die Glocken wieder hören,
Wenn der Hirt zu Berge treibt.

Det var netop en *hjemlig* Følelse Andersen havde, naar han færdedes i Schweiz og blandt Schweizerne. At han kunde faa en saadan Fornemmelse i et saa udpræget Turistland, skyldes maaske, at han ved sit første Besøg, i Le Locle i 1833, netop kom til at bo i et *Hjem* og at han her og andetsteds i Schweiz mødte Mennesker, som han regnede for virkelige Venner.

— Naar Forfatteren har haft Lyst til at skrive denne lille Bog, er Drivkraften tredobbelt: Interesse for H. C. Andersen, Kærlighed til Schweiz og et Ønske om at styrke den kulturelle Forbindelse mellem Danmark og Schweiz.

En egentlig litterær eller litteraturhistorisk Vurdering af den Del af Andersens Produktion, der er knyttet til Schweiz, ligger udenfor Forfatterens Kompetence. Meningen med Bogen er kun at give en Skildring af H. C. Andersens mange Besøg i Schweiz, at samle det Materiale, der allerede er offentliggjort og supplere det med nyt Stof, som har kunnet fremdrages fra utrykte Kilder. Paa denne Maade skulde Læseren kunne danne sig et Billede af, hvorledes Andersens Iagttagelser og Oplevelser i Schweiz genspejler sig dels i Breve og Dagbøger, dels i Digterværker. Der vil ogsaa i Fremstillingen blive Plads til en Omtale af de personlige Forbindelser Andersen stiftede i Schweiz.

HOS FAMILIERNE HOURIET OG JÜRGENSEN I URMAGERBYEN LE LOCLE

De fleste af de Steder, hvor Andersen opholdt sig i Schweiz, er kendte Turiststationer som Genève, Montreux, Glion, Bern, Interlaken, Luzern, Brunnen, Ragaz og Chur. Men et af de Steder, som han besøgte adskillige Gange og følte sig stærkt knyttet til, ligger udenfor Alfarvej. Det er *Le Locle*, hvor kun ganske faa danske Turister i Aarenes Løb har fundet hen. Baade Andersens Breve, „Mit Livs Eventyr“, en af hans tre Rejse-skildringer fra Schweiz („I Jurabjergene“), Romanen „O. T.“ og flere af hans Digte omtaler Le Locle, Rejsen derop og Egnen deromkring. Der er derfor god Grund til i en Skildring af H. C. Andersens Forhold til Schweiz at give denne lille By og de Mennesker, han mødte der, en særlig Plads.

Le Locle er beliggende i Kanton Neuchâtel i omtrent 900 Meters Højde, ca. 16 km i Luftlinie Nordvest for Byen Neuchâtel. Ligesom den nærliggende noget større By La Chaux-de-Fonds, er Le Locle stærkt præget af Urfabrikationen; den havde tidligere en af de første Pladser indenfor denne Industri i Schweiz, men er nu overfløjet af flere andre Byer, baade Biel (Bienne), La Chaux-de-Fonds og Genève. Urindustrien indførtes i Byen af Smeden Daniel Richard i 1681 og tog senere et betydeligt Opsving. Her findes foruden en Række Urfabriker ogsaa en Urmagerskole og et Museum for Ure.

I 1833, da Andersen første Gang besøgte Le Locle, havde Byen ca. 6000 Indbyggere, i 1860 ca. 9000 og nu godt 12.000. Befolkningen er fransktalende, og det store Flertal af Indbyggerne er Protestanter.

Byen ligger i en Højdal dels paa dennes Bund, dels op ad de nederste Skraaninger. Selv om Sommeren kan der være noget trist, og Klimaet er ved Vintertid ofte meget barskt. Et Par Kilometer Nord for Byen ender Dalen ved det maleriske Pas Col de Roches. Her byggedes i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede først en Tunnel til at bortlede det over-

skydende Vand fra Floden Bied, der tidligere forvoldte mange Over-
svømmelser i og omkring Byen, og senere en i Klipperne indsprængt
Vej. Fortsætter man ad denne Vej eller med en lille Lokaljernbane,
kommer man til Floden Doubs, der danner Grænsen mellem Schweiz
og Frankrig. Her, tæt ved den store Landsby Les Brenets, findes
omkring Floden nogle af de smukkeste og mest storslaaede Land-
skaber i hele Jurakæden, navnlig ved det berømte Doubs-Vandfald
(Saut de Doubs).

I 1833 kom H. C. Andersen paa sin første større Udenlandsrejse til
Paris, hvor han opholdt sig godt tre Maaneder (fra 10. Maj til 15.
August). Hans Fremskridt i det franske Sprog var imidlertid, navnlig
fordi han kom alt for meget sammen med danske Venner, meget smaa.
Da han gerne vilde lære noget mere Fransk, tænkte han paa at tilbringe
nogen Tid i Vestschweiz, hvor han vilde blive tvunget til kun at tale
dette Sprog, men var noget betænkelig ved Udgifterne. Imidlertid kom
Tilfældet ham til Hjælp.

En schweizisk Bekendt, Jules Houriet, der tilhørte den berømte Ur-
magerfamilie Houriet i Le Locle i Jurabjergene, indbød ham til at slaa
sig ned nogle Uger hos sig.

Tanken om et fredeligt Ophold i en Bjergegn, hvor han kunde komme
til at tale Fransk og samtidig faa den Arbejdsro, han ønskede sig, til-
talte i høj Grad Andersen, og han tog med Glæde mod Indbydelsen. Den
15. August gik det sydpaa i en propfuld Diligence over Dôle, Poligny
og ind over Jurabjergene. Det var paa denne Tur, ved den lille By
Champagnole, at Andersen havde en lille Oplevelse, som han noterede i
sin Dagbog og senere omtalte i „Mit Livs Eventyr“; den er skildret
paa en af Niels Larsen Stevns' Akvareller til „Mit Livs Eventyr“:

„Vi vare komne ud af det flade Frankrig og ind i Jurabjergene; her
i en lille Landsby, det var seent paa Aftenen og jeg var den eneste Pas-
sageer inde i Vognen, lod Conducteuren to unge Forpagterdøtre stige
ind til mig. „Lod vi dem ikke kjøre med os,“ sagde han, „da maatte de
saa seent gaae over to Timers øde Vej!“ der blev en Hvisken, en Fnisen
mellem dem, en Nysgjerrighed; de vidste, at en Herre var i Vognen, men
de kunde ikke see mig; endelig tog de Mod til sig og spurgte, om jeg
var Fransk, og da de hørte, at jeg var fra Danmark, vidste de Besked.
Danmark var *Norvege* huskede de fra Geographien; *Copenhagen* kun-
de de ikke udtale, men sagde altid *Corporal*, og nu gik de videre i
Texten, spurgte, om jeg var ung eller gammel, om jeg var gift, og

hvorledes jeg saae ud; jeg holdt mig knuget ind i den mørke Krog og gav dem en Beskrivelse, saa ideal jeg kunde give, og de forstode Spøgen, og da jeg saa spurgte om deres Ydre, skildrede de sande Skjønheder. De bad paa det Indstændigste, at de maatte see mit Ansigt ved næste Station, jeg indlod mig ikke derpaa, og hver af dem, med Lommeterklædet hængt over deres, steg de ud, leende og lystige rakte de mig Haanden; de var meget unge, Figurerne smukke. Som et levende Billede i mit Rejseliv staae de to ubekjendte, aldrig seete, lystige Piger“.

— Efter nogle Dages Ophold i Genève og et Besøg paa Slottet Chillon gik det mod Nordøst til Neuchâtelsøen og op til Le Locle. Turen derop, som gjorde et stærkt Indtryk paa Andersen, skildres dels i „Mit Livs Eventyr“, dels i Romanen „O. T.“, som i det hele indeholder mange Træk fra Besøget i Le Locle. Skildringen er her lagt i Munden paa den schweiziskfødte Guvernante *Rosalie*, der efter mange Aars Ophold i Danmark mindes sit Fødeland. Lyngen paa Heden minder hende om Hjemegnen i Jurabjergene: „Det var i August. Løvtræerne stode gule og røde mellem de mørke Graner; Berberisser og Hyben voxte mellem de store Bregner. Alperne laae saa smukt belyste, Foden var himmelblaa, Toppen sneehvid i det klare Solskin. . . Neufchatellersøen nede under mig var saa blikstille; en lille Baad med hvide Sejl flød, som en Svane, paa Fladen. Paa Veien, hvor vi kjørte, sloge Bønderne Kastanier ned; Vinen hang i store sorte Druer“.

Familien Jürgensen.

Naar Andersen overhovedet kom til Le Locle, skyldtes dette hans Forbindelse med Urmagerfamilien *Jürgensen*.

Denne Familie, som blandt sine Medlemmer tæller nogle af de berømteste Repræsentanter for den moderne Urmagerkunst, har i flere Generationer dannet et Bindeled mellem Danmark og Schweiz.

Urmagerfirmaet *Jürgensen* i København blev grundlagt af *Georg Leth Bruun Jürgensen* i 1740.

Dennes Søn *Jørgen Georg Jürgensen* (1745—1811) stod nogle Aar i Lære hos en bekendt Urmager i Potsdam og vendte derefter tilbage til Danmark, hvor han i 1780 gik i Kompagniskab med Isaac Larpent, en meget dygtig Fagfælle, og oprettede en Fabrik i Kirkevalsø i Nærheden af Roskilde.

Jørgen Jürgensen blev senere udnævnt til Kgl. Hofurmager og optog

i 1801 sin ældste Søn *Urban Jürgensen* og en yngre Søn *Frederik* i Firmaet.

I „Mit Livs Eventyr“ fortæller H. C. Andersen, at han ofte kom hos Hofurmager Jürgen Jürgensens Enke Anna Leth Jürgensen, f. Bruun og her fandt „et Tilholdssted ... en hyggelig lille Stue, hvorfra ligesom Fortids Røster klang ind i min let modtagelige Sjæl ... Det var hos en værdig gammel Kone, Moderen til vor berømte nu afdøde Urban Jürgensen“. Det var i dette Hjem, at H. C. Andersen ogsaa traf Sønnen Urban Jürgensen og dennes Hustru Sophie, f. Houriet.

Urban Jürgensen var født i København 1776 og blev i Tyveaarsalderen efter at have staaet i Lære hos sin Fader, sendt til Udlandet til Videreuddannelse. I Schweiz opholdt han sig først i Kanton Neuchâtel, senere i Genève. Han skriver i sin Selvbioграфи:

„Et Ophold af $1\frac{1}{2}$ Aar paa dette Sted, og derefter noget over $\frac{1}{2}$ Aar i Genève, var tilstrækkelig for at give mig al

den Øvelse, som jeg kunde ønske mig i det Praktiske; thi der ere Fremskridtene i Almindelighed meget hurtige, da Flid og Arbeidsomhed lønnes med almindelig Agtelse endnu mere end paa de fleste andre Steder. En Deel af mine Arbeider sendte jeg i disse to Aar hjem til min Fader, hvorved han fik Leilighed til nøie at kjende de Fremskridt, jeg gjorde, og efter denne Tids Forløb ansaae han det for unødvendigt, at jeg forblev længere paa Steder, hvor dog kun fornemmeligen Haandarbeidet kom i Betragtning, og hvor de theoretiske Kundskaber ere saa forsømte, at tilsyneladende skjønne Frembringelser kun ere til liden Nytte, af Mangel paa at være udførte efter en rigtig Theories Regler“.

Derefter var han i flere Aar i Paris hos de berømte Urmagere Breguet

Urban Jürgensen (1776—1830)
(Efter A. Chapuis: Urban Jürgensen og hans Fortætttere).

og Berthoud og i London (det sidste Sted med offentlig Rejseunderstøttelse). Endelig vendte han tilbage til Schweiz, hvor han fortsatte sin teoretiske Uddannelse. Allerede under sit første Ophold var Jürgensen blevet forlovet med Sophie Henriette Houriet (1780—1852), en Datter af Faderens Forretningsforbindelse og Ven, den berømte Kronometermager Jacques Frédéric Houriet (1743—1830), hos hvem han selv fik en Del af sin Uddannelse. I 1801 indgik han Ægteskab med hende, og de rejste derefter til København.

I 1807 var Urban Jürgensen stærkt deprimeret ved Tab af to Børn og andre personlige Uheld, og han følte, at „en Forandring i Levemaade var nødvendig og at Bevægelse og frisk Luft vilde være mig tjenligere end Lægemidler“. Han rejste da med sin Hustru og en spæd Søn til Schweiz, hvor Kræfter og Arbejdslyst efter kort Tids Forløb vendte tilbage. Han kom sig hurtigt og var paany i en „munter Sindsstemning“. Om sit Ophold i Neuchâtel skriver han blandt andet: „Her var jeg nu iblandt Mænd, som høit elskede deres Kunst og dette oplivede mig mere og mere og bidrog meget til, at jeg i de to og et halvt Aar, jeg denne Gang var borte fra Hjemmet, kunde gjøre den nyttigste og behageligste Anvendelse af min Tid“. Han havde Lejlighed til dels at udføre en Række Arbejder, dels at tilvirke Maskiner til senere Brug. Inden Hjemreisen til Danmark rejste han til Genève „i den Hensigt der at lære Kunsten at gjennembore de ædle Stene, som anvendes i de kostbare Uhre, men især i Chronometrene og de astronomiske Pendul-Uhre“. I England, hvor denne Kunst stod særlig højt, forsøgte man at holde den hemmelig, men Hemmeligheden var alligevel blevet bragt til Genève af en Hr. Mallet¹⁾, som atter havde lært den fra sig til et Par andre. Det er ikke almindeligt, at Urmagere selv paatager sig Tildannelsen af de nævnte Stene, men i en By som København, hvor der ikke fandtes Specialværksteder, var man henvist til egen Hjælp, „naar Arbeidet ikke tillader nogen Opsættelse“, og det var derfor vigtigt for en Kronometermager selv at være inde i Fremgangsmaaden. Urban Jürgensen mødte store Vanskeligheder, da de, der i Genève kendte Kunsten, ikke vilde lade den gaa fra sig; men ved gode Ord og Betaling lykkedes det ham dog at opnaa, hvad han vilde. Han gjorde omhyggelige Optegnelser om de anvendte Fremgangsmaader og tegnede de anvendte Instrumenter og smaa Maskiner; hele dette Materiale blev senere overgivet til hans Sønner. Bortset fra Familien Jürgensen var der maa-ske med en enkelt Undtagelse i Danmark ingen, der kendte Kunsten.

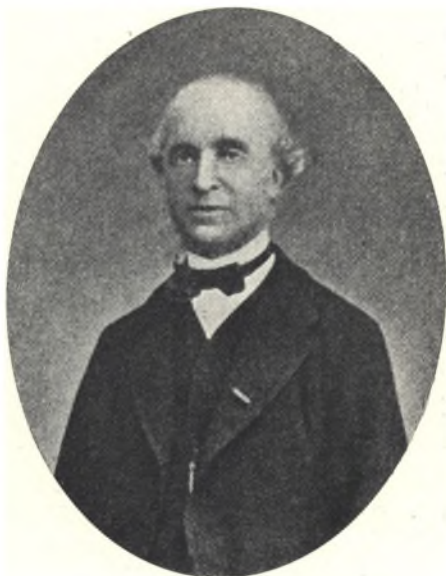
Da Urban Jürgensen rejste tilbage til Danmark i Oktober 1809 engagerede han tre Arbejdere, som han førte hjem med sig, „for ikke at være uden den fornødne Hjælp, indtil jeg kunde have nogen Nytte af de Elever, der kunde dannes“. Til Omkostningerne ved at tage disse Arbejdere med sig fik han af Kommercekollegiet bevilget 200 Rigsdaler.

Ogsaa Broderen *Frederik* opholdt sig en Tid i Schweiz for sin Uddannelses Skyld. Urban Jürgensen sørgede for, at han blev udnævnt til Hofurmager efter Faderens Død (16. 4. 1811) og kom hjem som Bestyrer af Urmagerforretningen, medens Urban helt hengav sig til Kronometerarbejdet, som han nu var en Mester i, og som skaffede ham international Berømmelse.

To Sønner af Urban Jürgensen fulgte i deres Faders Fodspor: Louis Urban Jürgensen (1806—67), der hele sit Liv var knyttet til Firmaet i København, og *Julius* (Jules) *Jürgensen* (1808—77), som fødtes i Locle og senere fra Danmark drog til Schweiz for at søge videre Uddannelse paa samme Maade som i sin Tid hans Fader.

Det var i 1834, at Jules Jürgensen med offentlig Understøttelse rejste paa Studierejse til Udlandet. Han kom imidlertid aldrig til at vende tilbage til Danmark, bortset fra enkelte kortere Besøg.

Den 19. Juni 1836 skrev han fra Frankfurt til sin Velynder Jonas Collin, som „saa meget og saa godhedsfuldt“ havde bidraget til hans Lykke. Den forløbne Tid var blevet anvendt til et teoretisk Studium af den højere Urmagerkunst, og Jürgensen kunde nu meddele, at der var naaet praktiske Resultater, idet han havde konstrueret en nyt Slags Ur eller rettere et Kronometer, som dog var lettere, elegantere og bekvemmere end de hidtil kendte Kronometre. Samtidig med Brevet afsendte

Jules Jürgensen (1808—1877)
(Efter A. Chapuis: Urban Jürgensen og hans Fortsættelse).

han et Eksemplar af de nye Ure, som han anmodede Collin om at faa anbragt paa en Udstilling, der netop skulde finde Sted; forhaabentlig vilde dette Ur vise, at den Understøttelse, han havde modtaget, ikke havde været frugtesløs.

Samtidig udtrykte Jules Jürgensen Haabet om med Tiden at kunne være sit Fædreland til Nytte og saaledes afbetale en Del af sin Gæld til det. Nogen Hjemrejse var der dog foreløbig ikke Tale om. Forbrugt af den Art Ure, i hvis Fabrikation Jules Jürgensen nu havde specialiseret sig, var i Danmark meget ringe, og efter hans Skøn kunde Broderen L. U. Jürgensen godt alene bestride Ledelsen af det hjemlige „Etablissement“. Derimod omtalte Jules Jürgensen, at han stadig modtog Bestillinger fra Amerika og England og anmodede nu Collin om hos Kongen at anmode om Tilladelse til at han endnu maatte forblive 4—5 Aar i Udlandet. „Skulde mine ringe Tjenester formodes at kunne være til nogen sand Nytte inden den Tid, skal jeg derimod med Glæde vende tilbage, da Fædrelandet dog altid er det kjæreste Opholdssted“. Der synes dog ikke at være større Realitet i den sidste Udtalelse; Jules Jürgensen havde vel nok paa dette Tidspunkt allerede taget sit Parti. Allerede i 1835 havde han i Genève giftet sig med en Schweizerinde; i Le Locle var han kommet ind i en stor og blomstrende Virksomhed og blev naturaliseret her i 1838. Brevet tyder paa, at han følte det som lidt pinligt efter at være rejst ud med offentlig Rejseunderstøttelse at blive ude i Stedet for at vende tilbage og nyttiggøre sine Erfaringer til direkte Gavn for dansk Haandværk og Industri. Faktisk kom Jules Jürgensen, skønt han nu var fast bosat i Schweiz, dog til paa mange Maader at gavne sit gamle Fædreland, som han paa forskellig Vis bevarede Forbindelsen med. Den Kendsgerning, at han, som Broderen L. U. Jürgensen senere skrev til H. C. Andersen, i Schweiz havde været med til at hæve Urmagerkunsten fra en industriel til en videnskabelig Kunst maatte ogsaa tjene Danmark til Ære. Desuden sendte han i Aarenes Løb ikke ringe Pengemidler hjem til Brug for mindre velhavende Slægtninge.

Jules Jürgensens Firma blev et af de mest kendte i Schweiz. De Ure og Kronometre, der fremstilledes her, skaffede ham stor Anerkendelse i Udlandet og fik ikke mindst en betydelig og lønnende Afsætning i de Forenede Stater. Jürgensen-Urene havde et saa stort Ry, at man i Datidens — ja, endog i en noget senere Tids — Romaner ofte ser disse Ure omtalt som noget, der absolut hører til en elegant Herres Udstyr

paa samme Maade som Breguet-Urene fra Paris i Balzacs Romaner. Fra Jürgensens Værksted udgik nogle af de fineste og sindrigste Ure, der nogensinde er blevet fremstillet; en Del af dem var forsynet med de mest komplicerede Indretninger som Slagværk, Minutrepetition, Visere for alle mulige Tidsinddelinger etc.

Jules Jürgensen havde den 24. Oktober 1835 indgaaet Ægteskab med Madame Anastasie Demaffey (1808—77), født Lavalette, fra

Jules Jürgensens Arbejdsbænk
(Museet i Le Locle. Fotograf, 1946).

Genève, som var Enke efter Eugene François Demaffey. Efter sin Fader havde hun arvet en Isenkræmmerforretning, som Jürgensen skulde overtage, men da han indtil videre blev boende i Le Locle, maatte han lade den lede af en Bestyrer. Imidlertid fik han det allerede i 1839 ordnet saaledes, at han selv fik Borgerskab som Isenkræmmer i Geneve med den hidtidige Bestyrer som Kompagnon. Sønnen Jacques Alfred Jürgensen og hans Hustru fik 1869 Borgerrret i Genève (Eaux-Vives).

I 1868 erhvervede Jules Jürgensen et Landsted i Udkanten af Genève (Malagnou Nr. 1) og boede nu ofte her; hans Hustru og han selv rejste ofte fra Le Locle, hvor de bevarede deres Hovedbopæl, til Genève, indtil Jules Jürgensen døde her den 17. Oktober 1877.

Jules Jürgensen havde to Sønner:

Jules Frédéric Urban Jürgensen (1837—1894), gift med Cecile Dubois (1844—1919) og

Jacques Alfred Jürgensen (1842—1912), gift med Lydie Jacot Descombes (1849—1919),

og tre Døtre:

Anastasie-Sophie-Rosalie (1839—1907); hun blev gift med Paul Francois l'Hardy, men Ægteskabet opløstes i 1873,

Sophie-Lydie (1840—1917); hun blev i 1862 gift med Auguste Perrenoud,

Fanny Charlotte, der døde som Barn.

De to Sønner blev optaget i Firmaet og fortsatte Virksomheden efter Jules Jürgensens Død.

Jacques Alfred Jürgensen efterlod sig ingen Børn, og J. F. U. Jürgensens eneste Søn døde i 1897, kun 3 Aar efter Faderens Død.

Efter at Madame Cecile Jürgensen i 1919 var afgaaet ved Døden, blev Firmaet overtaget af en ledende Medhjælper i Firmaet, David Golay, som senere igen overdrog det til Firmaet Heuer i Bienne. Her fandtes i nogle Aar et Jürgensen-Museum, men i 1936 købte et amerikansk Firma "The Jules Jürgensen Corporation" alle Firmaet Jules Jürgensens Tegninger, Modeller o. s. v., herunder alt hvad Museet indeholdt.

Andersens første Besøg i Le Locle (1833).

Andersen kom til at bo i et af Byens smukkeste og mest statelige Huse i Crêt Vaillant-Gaden, som ligger paa Le Locles Solside et Stykke over Dalbunden.

Dette Hus var opført af *Jacques Frédéric Houriet* (1743—1830), en af de største Mestre i Kronometerfabrikationen og Medlem af talrige lærde Selskaber. I Paris havde han i sin Tid været Elev af og Ven med en Række af de berømteste Urmagere. For Byen Le Locles Udvikling kom hans Personlighed og Virksomhed til at spille en stor Rolle. En Gade er opkaldt efter ham, og et Par Kilometer fra Byen finder man „Houriet-Klipperne“ (Roches Houriet). Houriet modtog i Aarenes Løb Besøg af mange berømte Mænd og Kvinder — bl. a. Kejserinde Josefine i 1807, Frederik Wilhelm III og Dronning Louise i 1814 og i 1819 Kronprinsen af Preussen og Arveprinsen af Oranien.

J. F. Houriet var død tre Aar før Andersens Besøg, og Huset ejedes nu af hans Søn, Urban Jürgensens Svoger Jules Houriet (1782—1852), som ogsaa drev Urfabrikation. I Huset boede foruden Jules Houriet med Hustru og Børn hans lidt yngre Søstre Rosalie og Lydie.

H. C. Andersen kom her som en kær Gæst til at leve med i et lykkeligt Familieliv og fik et langt bedre Indblik i Landets Sæder og Skikke, end en almindelig Turist vilde faa. Hertil kom, at Opholdet var gratis — hvad der spillede en ikke lille Rolle for den unge Digter.

Naar Andersen med stor Glæde havde taget imod Jules Houriets Indbydelse til et tre Ugers Ophold hos ham, var det af flere Grunde. I Le Locle kunde han komme til at lære Fransk, han vilde kunne arbejde i Fred paa det i Paris paabegyndte Værk „Agnete og Havmanden“, og han kunde spare Penge.

To af disse Motiver træder klart frem i et Brev, Andersen inden Afrejsen fra Paris skrev til E. Collin:

„Nu har jeg hadt den Lykke, eller hvad skal jeg kalde det, den Behagelighed, at Madam Jürgensens Broder i Locle i Neufschatel har tilbudt mig at tilbringe 3 Uger i hans Kreds, jeg er af Manden selv indviteret og har taget derimod, da jeg

saa i al den Tid bliver nødt til at tale Fransk, eftersom de ikke forstaa andet. Det er en stor Gevinst for mig paa Sprogets Vegne. Desuden en Slags Oeconomie, skjøndt en Present maa jeg vel altid give!“

De økonomiske Overvejelser maatte nødvendigvis spille en væsentlig Rolle. Andersens Rejsekasse var ikke velfyldt. Han havde af Fonden *ad usus publicos* den 22. Marts 1833 faaet bevilget 600 Rdl. aarligt i to Aar. Opholdet i Paris havde ikke været helt billigt, og Andersen blev hurtigt klar over, at det bevilgede Beløb ikke vilde strække til, hvis han skulde følge sine Planer om Rejsens Udstrækning og Varighed.

Overfor flere af sine Venner gav Andersen i 1833 Udtryk for sin Bymyring for ikke at kunne klare sig med de Rejsepenge, han raadede over. Til Ludvig Müller skriver han saaledes: „Reisen i Schweiz er

Houriets Hus
(Fotografi, 1946).

ellers dyr; jeg faaer ei det Halve at see af, hvad jeg vilde. Mangel paa Penge er en Mare, som rider paa mit Bryst, selv i den mest skjønne Natur ... Det er jo godt nok, at en Poet ikke forspiser sig; men sulte ihjel bør han dog ikke ...". Henriette Wulff betror han, at „Pengefeber overfalder mig imellem ...“

I Begyndelsen af 1834 ansøgte Edvard Collin paa hans Vegne om en yderligere Understøttelse paa 100 Specier for hvert af de to Aar. I sin Forestilling til Kongen indrømmede Fondens Direktion, at H. C. Andersen, „der kun ved en høj Grad af Sparsommelighed med saa ringe Midler har kunnet tilbagelægge den lange Rejse, gennem Tyskland, Frankrig og Svejts til Italien“, ikke kunde gennemføre en Rejse paa to Aars Varighed for det tidligere bevilgede Beløb. Der blev derefter ydet ham den Tillægsunderstøttelse, som Collin havde ansøgt om²⁾.

Det var da ganske givet en Behagelighed og en Lettelse for H. C. Andersen at kunne opholde sig tre Uger saa godt som gratis i Le Locle.

Hvordan han dengang vendte og drejede hver lille Mønt, ses bl. a. af, at Manuskriptet til „Agnete og Havmanden“ blev renskrevet med særlig fin Skrift, for at det ikke skulde blive for kostbart at sende; alligevel blev det afsendt ufrankeret, saa at Portoen først blev betalt i Danmark.

Som nævnt i Brevet til Collin tænkte Andersen sig dog at give den gæstfri Familie Houriet „en Present“ ved Afrejsen, men hans økonomiske Raadgiver gjorde ham forsigtigt opmærksom paa, at det var der sandelig ikke Raad til: „De kan jo skrive et Vers til Madammen“. Faktisk blev H. C. Andersens hele kontante Udgift 10 francs, nemlig 5 francs til Houriets Pige og 5 francs til de gamle Tanter Pige. Iøvrigt efterlod han sig som Erindring til Børnene og Tanterne nogle Billedklip, som udførtes i sidste Øjeblik før Afrejsen.

Efter al Uroen i Paris førte H. C. Andersen i Le Locle en yderst fredelig Tilværelse; han fortæller selv, at han de første otte Dage mellem 6 Morgen og 8 Aften ikke bestilte andet end at spadsere, digte og spise.

Et Hovedformaal med Opholdet i Le Locle var som sagt at lære Fransk, og i den Henseende svarede det til Forventningerne. Allerede en Uge efter Ankomsten skrev H. C. Andersen til Edvard Collin: „Man forstaaer ikke et dansk Ord i hele Huset, i hele Byen; det er ganske fortræffeligt for mig; jeg maa sige alt paa Fransk og skal i disse 8te Dage have gjort betydelige Fremskridt. Ja tænk jeg oversætter dem Phraser af mine Digte paa Fransk ... Det er moersomt med de smaae Børn her; naar

jeg ikke forstaaer dem, skringe de Ordene af fuld Hals, i det de troe at jeg er døv.“

Senere mente Andersen selv, at han havde lært mere Fransk i de tre Uger, han var her, end i de 3¹/₂ Maaned, han tilbragte i Paris. Den Øvelse, Andersen fik i Fransk, blev ikke mindst givet ham i Samtale med Houriets to Søstre („de to prægtige gamle Tanter Rosalie og Lydie“), der beboede en Etage af Huset. Medens de stoppede hans Strømper og lappede hans Tøj, der var stærkt medtaget efter Pariseropholdet, og trakterede ham med Kaffe, Honning og Syltetøj, maatte H. C. Andersen paa sit mangelfulde Fransk fortælle om Søsteren Sophie i Danmark, der for 32 Aar siden var draget til Danmark som nygift med sin Mand Urban Jürgensen, og som de ikke havde set i over 25 Aar. H. C. Andersen maatte ogsaa synge danske Viser for dem, og de to Tanter spillede til Gengæld gamle Sonater.

Han lærte ogsaa mange „besynderlige“ schweiziske Retter at kende; under et senere Besøg heroppe sender han Fru Henriette Collin en Opskrift paa en Salat, tilberedt med Hvidløg.

Der var ingen større Selskabelighed, kun enkelte Gange Besøg om Aftenen; Andersen nævner, at en Madame Girardet, som i sin Ungdom var blevet opdraget i Karlsruhe og kunde Tysk, sang smukt.

Under Opholdet her var Andersen virkelig lykkelig og glædede sig over den Godhed, han mødte („Jeg fandt et velsignet Hjem hos gode kære Mennesker, Familien Houriet“) og over, hvad han saa og oplevede i Byen og Omegnen.

„Det forundrer mig og rører tillige, den store Godhed og Forekommenhed, jeg finder overalt“, skriver han den 12. September 1833 fra Le Locle til Fru Signe Læssøe. „Vennerne voxte mig om Hjertet, ikke blot i Dannemark, men selv mellem Bjergene. Vorherre veed, hvad Rart der er ved mig! Her kan jeg da ikke vinde Folk ved mine Digte. De forstaae ikke et Ord. „Dommage!““ (Skade).

I Paris havde Andersen skrevet en væsentlig Del af den dramatiske Digtning „Agnete og Havmanden“, et af hans større Ungdomsværker, og havde i Afskrift sendt første Del af Manuskriptet til København. I Le Locle blev Bogen hurtigt gjort færdig; hele dens anden Del er skrevet i Løbet af nogle faa Dage. Andersens Dagbog og hans Breve viser tydeligt, at Tilværelsen heroppe, den lille Bys Fred efter det urolige Paris, var gunstig for hans Arbejde, og at Naturen virkede inspirerende paa ham:

„Den dybe Eensomhed i de tætte Skove, det forunderlige Halvmørke mellem Bjergene og Granerne har ganske forunderligt grebet mig. Det er første Gang i mit Liv, at jeg har været saa ganske ene, thi her er slet Intet for Adspredelse i denne By; jeg har været formelig henskunken i Digtning af min Agnete; hjemme har jeg kun i Øjeblikke, naar jeg skrev et lyrisk Stykke, følt slig en Fornemmelse; her har jeg i fem Dage været i denne Ekstase og Resultatet er, at jeg har fuldendt Agnete. — Jeg føler mig lidt angrebet deraf, men jeg er tilfreds med mit Arbeide ...“

I et Brev til Vennen Otto Müller udtalte H. C. Andersen: „Hvad jeg har skrevet i Le Locle, altsaa hele anden Deel staaer bestemt 10 Gange over hvad du kjender. I fire Dage sprang Agnete ud af mit Hjerte her i denne forunderlige Eensomhed. Over 8 Dage blundede hun, fik nogle nye Drømme, og med disse og i en ny renskreven Kjole sendte jeg hende i Gaar til Danmark.“ I sin Dagbog skrev Andersen den 30. August: „Gode Gud, giv at min Agnete maa være et Arbeide, der skaffer mig Glæde og Ære! tag dig af os begge to gode Gud“.

I Fortalen til Bogen, der er dateret „Le Locle paa Jurabjergene den 14. September 1833“, hedder det: „Langt fra Paris, høit oppe paa Jurabjergene, i en nordisk Natur, mellem sorte, dødsstille Granskove er min Agnete født, men dansk i Sjæl og Sind ...“.

I „Mit Livs Eventyr“ konstaterer han: „For mig slutter „Agnete“ og Opholdet i Le Locle et Afsnit af mit Digerliv“.

Paa Forhaand havde Andersen i et Brev til Collin udtalt sig med Fortrøstning om sit Værk: „De vil ogsaa glædes; thi vi faae Ære af det, spaaer mit Hjerte mig. *Reitzel* maa give 100 Rdl. Sølv for den; han kan godt vove det ...“, og i det Brev, der den 12. September fulgte med Manuskriptet, siger han: „Her sender jeg Dem min Agnete ganske færdig, endnu ikke seet af noget Øje uden mit; den danske Nøgle til Grotten, hvor hun stod, manglede de alle her³⁾. Tag venligt imod det gode Barn ...“

Værkets Modtagelse i Danmark blev desværre ugunstig. Collin var ikke i Stand til at spore nogen ny Inspiration i „Agnete“ og kritiserede indgaaende Indhold og Stil i et Brev, som satte Andersen i sort Humør og i nogen Tid stemte ham bittert overfor Vennen.

Heller ikke H. C. Ørsted var tilfreds. Senere, da Bogen var udkommet, fik den adskillig ubehagelig Kritik. Da H. C. Andersen var kommet mere paa Afstand af Værket, forstod han selv en Del af dets Ufuldkom-

Le Locle, 1830
(Efter Weibel-Comtesse).

menheder. Efter en nyere Vurdering maa „Agnete og Havmanden“ dog i det hele regnes for Andersens bedste dramatiske Digtning⁴⁾.

Under Opholdet i Le Locle blev der god Tid til Spadsereture baade i Byens Nærhed og længere borte. Indtrykkene herfra har sat sig adskillige Spor baade i Romanen „O.T.“, som blev udgivet faa Aar efter, og senere i „Mit Livs Eventyr“. Begge Steder er der, paa samme Maa-de som man kan konstatere det i Dagbogen, en Varme i Beskrivelserne, der viser, at Landskabet gjorde et levende Indtryk paa ham og at han virkelig kom til at holde af den lille Urmagerby og af dens Omegn.

I „Mit Livs Eventyr“ skildres Egnen i følgende Udtryk: „Le Locle ligger høit paa Jura i en Dal som i Forverdenens Tid har været Sø, og endnu fremvises der Forsteninger af Fiske; tidt ligge Skyerne under denne Høide, her var en Ro, en Stilhed mellem de mørke Graner, Græsset saa friskt grønt, og rundt om fra det skinnede de saftige violefarvede Crocus. Bønderhusene vare saa hvide og nette og hvert af dem opfyldt med Uhre, dem Folkene her forarbeide; Rønnebærtræerne med deres røde Klaser mindede om Billederne i Abc'en — og Bærrerne selv var saa smukke røde og mindede om Hjemmet“.

Le Locle selv kalder Andersen „en ret anseelig Kjøbstad“. Han om-

taler den som „en reen Urmagerby, man siger endogsaa at de smaae Børn fødes med et Urværk“.

Blandt de Huse og Institutioner i Byen, som H. C. Andersen særlig omtaler, indtager Børnehjemmet „Asile des Billods“ (Billodes) en særlig Plads. I Dagbogen skriver han Dagen efter Ankomsten: „Tæt ved

Byen ligger et Huus Asyl pour enfants malereuhs, stiftet af en gammel Jomfru der lever i Locle. Her ere Børn af alle Nationer. De have her Alt og Opdragelse. De legede meget glade udenfor“.

To Dage efter aflagde Andersen et Besøg i Børnehjemmet, som i Dagbogen omtales paa følgende Maade:

„Jeg var i Asyl pour enfants malereuhs stiftet af Mariane Calame. Der var meget fine Ansigter mellem Børnene; maaske Faderen svælger i Rig-

dom, en eller anden ung Reisende har maaske nydt en Hyrde-time, mellem Bjergene, det gaar nu ud over de ulykkelige Børn, som ere blevne fødte. De sang en rørende Sang for os, der fik mig Vandet i Øinene, jeg lovede Gud i mit Hierte, aldrig at forføre noget Væsen og sætte slig en ulykkelig Skabning i Verden. — En af Pigerne interesserede mig med sit smukke Ansigt, sit fine Væsen, hun havde noget melankolsk ved sig, maaske kjender hun hverken Fader eller Moder, gaar fremmed og ene her mellem Jurabjergene. — Der var Skrædersal, Stue til at lære at sye Skoe. — En lys Spisestue og venlige Soveværelser. — Børnenes Antal bestaar af 250. De bleve examineret for os i Geographien: — „Hovedstaden i Norden var Stokholm“.

Det var naturligt, at Andersen kom til at besøge dette Børnehjem. Grundlæggeren og den daværende Leder af Hjemmet, Marie-Anne Calame, var nemlig en Søsterdatter til Jacques Frédéric Houriet og altsaa

Marie-Anne Calame

(Efter Maleri af Sophie Du Bois-Calame, gengivet i M. Evard: Marie-Anne Calame, 1934).

Kusine til Andersens gæstfri Vært Jules Houriet. Marie-Anne Calame var født i 1775 og døde i 1834, Aaret efter Andersens Ophold i Le Locle⁵). Børnehjemmet blev stiftet i 1815 og eksisterer endnu, men de Bygninger, hvori det i 1833 havde til Huse, brændte i 1901. Det i 1815 oprettede Hjem for Piger blev i 1819 suppleret med et Institut for Drengene. Tilsammen var disse Hjem en af de største Institutioner af deres Art i Schweiz og vakte en Del Opmærksomhed ogsaa blandt tilrejsende Udlændinge. Hele dette betydelige velgørende Foretagende skyldes først og fremmest personlig Offervilje og Energi hos Marie-Anne Calame, der maatte kæmpe med mange Vanskeligheder. Hun var en ejendommelig Personlighed med en meget stærk religiøs Indstilling, hvis Udtryksform afveg adskilligt fra den gængse. Udgangspunktet for hendes Børnearbejde ses af følgende Udtalelse:

„Den Gang Herren i min Sjæl indpodede en brændende Attraa efter at være til Nytte for mine uheldige Brødre, fæstede han mine Blikke paa de medynkvækkende Ofre, som altfor ofte maa undgælde for Fejltrin af dem, hvem de skylder deres Tilblivelse. Nu blev denne unge Slægt Genstand for min levende Omsorg“.

H. C. Andersen maatte paa Baggrund af sin egen Livshistorie og sin almindelige Indstilling med ganske særlig Sympati og Interesse — saadan som det fremgaar af hans Dagbog — lære Marie-Anne Calames store Børnehjem og dets Beboere at kende.

— Midt i Le Locles Idyl hørte man ogsaa et Ekko af de politiske og nationale Modsætninger, der i Trediverne rundt omkring i Europa førte til Opstande eller Revolutioner. Ogsaa i Schweiz var der mange Steder Forfatningskampe og lokale Uroligheder, hvor Tilhængerne af Reformen stod skarpt overfor konservative „Aristokrater“. I Kanton Neuchâtel var Forholdene særlig udviklede, idet der ved Siden af Modsætningen mellem frisindede og konservative ogsaa fandtes en Skillelinje mellem „preussisksindede“ og „schweizisksindede“.

Skønt Neuchâtel var med i det schweiziske Edsforbund, stod den endnu paa dette Tidspunkt og indtil 1857 samtidig under Kongen af Preussens Overherredømme. Ogsaa i Le Locle fandtes der, som Andersen beretter, en ret stærk Modsætning mellem „preussisksindede“ og „schweizisksindede“, som gav sig Luft i politiske Diskussioner og mange Slags Smaadrillerier. „De politiske Meninger sætter Ægtefolk og Børn mod hinanden“, skriver H. C. Andersen. Paa Gaderne saa man Klynger af Mennesker i livlig politisk Diskussion. Om Natten kunde man høre

Ved Doubs-Floden

Tegning af H. C. Andersen 7. 9. 1833: „Forgrunden er i Schweits. Huset i Frankrige“).

de to Partier synge hver sin Kampsang, og det kom ret jævnlig til Sammenstød. I sin Dagbog for 10. September fortæller Andersen herom eksempelvis: „I Contoiret hænger et Kobber med Wilhelm Tell, en som var mod Schweits stødte det forleden itu med Villie i det han gik ud af Døren. I Chaud de Fond har der været Strid og nogle er blevene saarede.“

Andersens Værter tog ham gerne med ud paa kortere og længere Spadsere-ture. Allerede selve Ankomstdagen gik han med Familien til Floden Doubs, som ligger ca. 1 Mil fra Le Locle, og morede sig ved her paany at komme ind paa fransk Grund. „Ved Floden laae et Huus hvor man gjorde Teleskop Glas; her voxte en Mængde Humle vildt. Vi spiieste i en Kro i Landsbyen og gik nu hjem i Maaneskin, det var som i Graven; ovre fra en Kirke i Frankrig ringede en Klokke til Vesper“.

Senere kom Andersen flere Gange til Doubs.

Med Jules Houriet sejlede han i en fladbundet Baad paa den blikstille Flod, der gled „mellem graae lodrette Klipper, hvor kun Smug-

Ved de underjordiske Møller, Col des Roches

lere fandt de skjulte Stier... Vi steg i Land ved en Mølle, her dannede Floden alt flere Vandfald, en smal Træbro af to gyngende Bjælker gik over det brusende Vand“. Doubs-Vandfaldet er en af Jurabjergenes største Seværdigheder baade paa Grund af selve Faldets Skønhed og de storslaaede Omgivelser. Den Gang kom der næppe ret mange Turister hertil. Blandt Andersens Tegninger findes et Par med Motiver herfra; paa en enkelt af dem ses et Træ, som efter hvad man fortæller i Le Locle først er forsvundet ca. 1940.

Paa Hjemturen fra Vandfaldet lagde Andersen Mærke til Bøge mellem Granerne, „store og smukke som i Danmark“. Sammen med Houriet klatrede han i Regnvejr op over Klipperne og kom drivvaad hjem til Le Locle. Undervejs søgte de Ly i et Bondehus, hvor „den unge smukke Kone tændte en Spaanild i det store mørke Kjøkken, smukke Børn sad ved Ilden og saae paa os. Den ældste Dreng hedte Henri Numa Robert“.⁶⁾

En af de Ting, der gjorde særligt Indtryk paa Andersen, var den underjordiske Vandmølle; den omtales baade i „O. T.“ og i „Mit Livs Eventyr“. Stedet ligger et Par Kilometer fra Le Locle, ved de høje Klipper, hvor Dalen ender, og hvorigennem der senere er brudt Tun-

neler til Gennemførsel af Vej og Jernbane henholdsvis til Landsbyen Les Brenets og Stationen Le Marteau i Frankrig. „Her laae en Vandmølle, men der var intet Vand at see, vi steege ind, fik hver en Lampe i Haanden og kom nu Trappe for Trappe ned i udhulede Hvælvinger. Dybt nede bruste den underjordiske Flod, Vandet styrtede flere Favne ned over Hjulene der snurrede om som de vilde have Fingre i vore Klæder og hvirvle os med.“ Trinene var glatte, Afgrunden syntes bundløs. Digteren var ved at blive svimmel og maatte sætte sig paa et af Trinene. Men Hjemturen i den friske Luft i den stille Aften, hvor Maaenen var „uendelig klar“, skaffede ham af med alle ubehagelige Fornemmelser.

Særlig sommerligt var der ikke deroppe. Flere Dage laa der Sne udenfor, og der blev fyret i Kakkellovnen, men dette morede nærmest Andersen og „knugede ham ikke som hjemme“, thi han vidste, at han hurtigt, blot ved at tage over Alperne kunde komme ned til Sommeren. Den 2. September skriver han i Dagbogen, at han snart vil flyve fra Vinter til Sommer for at plukke modne Druer i Solvarmen.

Som sædvanlig havde Andersen et skarpt Blik baade for Belysninger og Farver og for fornøjelige Smaatræk. Han glædede sig over Granerne og over de ukendte Blomster, f. Eks. de stængelløse Tidsler med Blomster saa store som Solsikkernes. Paa en ensom Tur noterer han: „Granerne næsten sorte og over det hele Malerie laae et Indigoskjær.“ Dybt nede snoede Doubs sig. Rønnebærrerne hang røde mellem de mørke Grantræer. En lille Hyrdedreng gik med en meget stor gammeldags Kjole paa; Skøderne slæbte i Græsset.

Med faa Ord giver han et slaaende Billede af det Indtryk, en dansk Turist faar i Le Locle: „Tæt under Vinduerne hæver sig Bjergsiden med Græs og Blomster, det seer ud som Qvæget maatte styrte ud paa Husene.“

Et enkelt Billede i „Agnete“ synes hentet fra Jurabjergene. I anden Dels Ouverture: „Stormene“ hedder det:

Høit i Nord er vort Hjem,
Hvor alene
De mosgroede Stene
Som Knokler af Jorden staae frem!
Vi lege paa Alpernes Tinde,
Som Hvirvelvinde,
Vælte Lavinen dybt med vor Fod...“

Landskab ved Le Locle
(Tegning af H. C. Andersen).

I Dagbogen brugte Andersen ved Synet af Jurabjergenes Kalkklipper netop Udtrykket „Som Knokler af Jorden“, der er et meget karakteristisk Billede af disse Formationer.

Under sit Ophold heroppe udførte H.C. Andersen en Række fine smaa Tegninger af Naturen ved Le Locle og ved Doubs-Vandfaldet; de er af en Kunsthistoriker karakteriseret som de mest indgaaende Studier, Andersen nogensinde frembragte. Det er sandsynligt, at netop dette Ophold havde væsentlig Betydning for Udviklingen af hans Forhold til Naturen. Paa flere af Tegningerne ses en hvid Sky, som sejler forbi de mørke Fjeldskraaninger — et Motiv, der ogsaa havde fængslet Goethe. Andre Tegninger gengiver et Yndlingsmotiv hos Andersen: Grantræer eller Lærketræer mellem store Sten. Atter andre skildrer Kontrasten mellem en solbeskinnet Skraaning og en dyb mørk Indgang (Vejtunnel) i et Bjerg⁷).

Til Fru Læssøe skriver han: „... Skade, jeg slet ikke kan tegne! Dog mine Afkradninger have moret Dem før, jeg lægger derfor et Blad her

i Brevet. Det ene forestiller Slottet Chillon ved Genfersøen, det andet er den magre, melancholske Udsigt, jeg har her i Locle fra mit Vindue. En lille Have er foran, og bagved seer De Bjerget, ganske grønt og som en Kæmpevold, reise sig meget steilt i Veiret. Qvæg skulde der gaae, men jeg er endnu slettere Dyr-maler end Naturtegner, altsaa maa De selv supplere det Manglende.“

Paa 14-Aarsdagen for sin Bortdragen fra Odense skrev Andersen den 3. September 1833 i Le Locle med et Udbrud af Lykkeførmelse: „I en venlig Familiekreds, kan drømme min Agnete op af Bølgerne og har Breve hos mig fra de kjære hjemme. Gud Du er god!“

Den 14. September var Opholdet til Ende, og Digteren drog videre til nye Egne, nye Oplevelser.

Tanterne havde syet et Bælte og strikket Muffediser til ham. Madame Houriet gav ham en Rejseflaske med Likør og Tanterne Sukkergodt og Eau de Cologne med paa Vejen. Børnene græd. „Det havde jeg ikke troet at de Uskyldiges Taare skulde flyde for mig i Schweits.“ „De gode Mennesker, det gjorde mig ondt at forlade dem. Vi sees næppe meer.“

Denne Forudanselse var rigtig. I 1835 skrev H. C. Andersen til de gamle Tanter: „Husker De den langbenede Poet?“, men da han næste Gang kom til Le Locle var ingen af dem, han i 1833 havde kendt, i Live.

Asile des Billodes

(Tegning af F. Baron, 1839, gengivet i
M. Evard: Marie-Anne Calame, 1934).

Besøget i 1860.

Ungdomsopholdet i Le Locle stod altid for H. C. Andersen som en meget lykkelig Tid; han følte sig med stærke Baand knyttet til Familien Houriet-Jürgensen. Det var derfor naturligt, at han vendte tilbage til den lille By, men det skete først efter 27 Aars Forløb, i Sommeren 1860⁸).

Nu gik Rejsen derop ikke mere pr. Diligence „krybende over Jura-bjergenes Forgreninger“, men med Tog. Jernbanen fra Neuchâtel til Le Locle var netop blevet indviet. Den har paa en længere Strækning en ret stærk Stigning, saa stærk, at „man maatte forundre sig over, at Hjulene kunne holde fast paa den Skraaplan“, og H. C. Andersen beskriver den ejendommelige Zigzagrejse, han foretog: „Jernbanen gaar et langt Stykke skraat opad; saa er man paa en Holdeplads, hvor Lokomotivet forude tages fra, og et andet spændes paa bagtil. De bageste Vogne bliver nu de forreste, og op gaar det ad en ny Skraaning til næste, hvor der igjen venter et Lokomotiv til den følgende Skraaning.“ Denne Fremgangsmaade anvendes endnu i vore Dage ved en enkelt af Drejningerne, et Stykke over Neuchâtel.

En syv Minutters Tur gennem den længste Tunnel fandt Andersen „afskyelig“, han kunde ikke lide, at Medpassagererne i Vognens Lampe-lys saa blege ud. Sit Ubehag ved, ja sin Angst for at køre gennem længere Tunneler giver Andersen iøvrigt ofte Udtryk for baade i Dagbog, Breve og Skrifter: „Hellere styrte ned i Afgrunden med Guds klare Himmel over sig end at begraves herinde i Fjeldene.“

I Le Locle var meget forandret i de 27 Aar. Af de Medlemmer af Familien Houriet, som i 1833 havde modtaget Andersen saa gæstfrit, var ingen mere tilbage; baade Tanterne Rosalie og Lydie, Jules Houriet, hans Hustru og deres tre Børn var gaaet bort. „Mine gamle Venner maa jeg besøge paa Kirkegaarden“. Ogsaa selve Byen var væsentlig forandret. Lige før Andersens Besøg i 1833 var en større Del nedbrændt; Byen var genopbygget „større og prægtigere“, og her stod nu „en moderne Samling Bygninger“.

Uforandret var dog det statelige Hourietske Hus i Crêt Vaillant. Det var imidlertid ikke her, at Andersen kom til at bo. Jules Jürgensen kørte ham hjem til sit Hus, „omtrent tæt ved hvor Houriets Huus ligger“. Dette Jürgensenske Hus er beliggende i Rue des Ponts nede paa selve Dalbunden, medens Crêt Vaillant-Gaden gaar væsentlig højere oppe, og

Jules Jürgensens Hus
(Fotograf, 1946).

Jernbanestationen ligger endnu højere oppe ad Bjergsiden. „Jeg fik Værelse paa tredje Sal med Udsigt som Sidst, men nu løber Jernbanen tæt forbi, høiere endnu end jeg boer“.

Jules Jürgensen, der var en anset og velhavende Mand (Ureksporten til England og U. S. A. gav gode Indtægter), havde en stor Familiekreds og en betydelig selskabelig Omgang. Allerede den første Aften var Huset fuldt af Mennesker. „Nede gik det ikke saa galt med Fransken, foræret Jürgensen mit Levnet og Fruen Billedbog uden Billeder paa Fransk^o), der kom en Deel unge Mennesker, der legede samme Lege som hjemme hos os, jeg var med at dømme . . . Min Skaal og et Par unge Forlovedes udbragtes af den ældste Søn i Huset; den forlovede Herre sagde ogsaa et Par venlige Ord, der gjaldt mig“.

Den næste Dag og de følgende Dage havde Andersen Lejlighed til paa Spadsere- og Køreture at se sig om i Byen og Omegnen. En Skuffelse var Turen ud til Col de Roches med den underjordiske Mølle: „Den ensomme Mølle er nu næsten som i en lille By, saa mange Huse er her og hvor jeg kravlede op ad Fjeldet for at see ind i Frankrig er Klippen sprængt, her gaaer en magelig Vei, det er som om jeg kom her efter over Hundrede Aar. Hvor forandret og imidlertid synes jeg blot at jeg endnu er saa ganske den samme!“ Jules Jürgensens ældste Datter Madame l'Hardy laa med sin lille Datter Anne paa Landet 3—4 Kilometer fra Byen, og Jürgensen kørte flere Gange med Andersen derud. Her var

Rue du Temple, Le Locle
(Efter Daguerreotypi af Weber).

der „ganske Alpenatur“. „Køer med Klokker; vi saa der noget borte det Bondehuus hvor Leopold Robert [kendt schweizisk Maler] var født. Gule Gentianer blomstrede“.

Opholdet var dog ikke lutter Idyl. Vejret var meget koldt, kun 4 Graders Varme om Natten, „Luften som var man paa Righi“. Andersen havde Gigt i en Finger og ondt i Halsen, „men det taler man ikke om paa Reise, uden til dem man har om sig, de vide det, kan De tro og det lige til Kokkepigen, fortalt i et ualmindeligt Fransk. Ellers maa jeg dog tilføie, at jeg her ligesom i Engelsk, udvikler, siger man, en utrolig Færdighed i at gjøre mig forstaaelig, en mageløs Smidighed i at tale et fremmed Sprog, sætte det sammen af 30¹/₂ Gloser“.

Familien fyrede hver Dag i Kakkellovnen; Andersen vilde ikke have fyret i sit Værelse, men sad til Gengæld med Vinterfrakken paa og skrev. Senere var han plaget af Tandpine.

Byens smaa Fornøjelser tog Digteren med, blev indført i „Læsesalonen“ (Société de lecture), spadserede paa „Place des Armes, hvor Soldaterne exercerer“ og overværede Togets Ankomst fra Neuchâtel. Paa samme Maade som Damperens Ankomst i et andet af H. C. Andersens kære Opholdssteder: Brunnen ved Vierwaldstättersøen var Togets her i

Le Locle en Begivenhed, der samlede mange Tilskuere. En Søndag noterer Andersen i sin Dagbog: „I Dag var mod Aften 6 Passageervogne og to Pakvogne, det største Antal jeg endnu har seet, Folk fra Neuchâtel besøgte Locle“. Andersen hørte Beretninger om, „hvorledes en af de første Toure Toget standsede midt i Tunnelen, Børn skreg, Folk faldt i Afmagt, ingen vidste hvorfor det standsede; man har nu lært at strø Sand derinde for at Togene kunde tage fat og ikke glide tilbage“. Digteren var dog godt tilfreds med, at han paa Turen videre ned til Genève ikke skulde den samme Vej tilbage, men i Diligence til Yverdon.

Som sædvanlig er Dagbogen fuld af smaa Bemærkninger om Landskaber og Belysninger: „Spadseret med Faderen Jürgensen op ad den gamle Brenets Vei, gik siden alene samme Vei . . . Granskoven saa sortblaa ud paa de græsklædte grønne Banker. Skyer hang sorte og tunge; en enkelt Gang brød Solstraalerne igjennem . . .“ „Op paa Høiden ved Favres Hus. Smukt Solskin. Der er Alvor over den dybe grønne Dal“.

Den ældste Søn i Huset *Jules F. U. Jürgensen*, som Andersen udtaler sig meget rosende om, havde litterære Interesser. Han skrev under Andersens Ophold et Stykke om Digteren til Le Neuchâtelois (offentliggjort i Nr. 15 den 9. 8. 1860) og paabegyndte med Andersens Bistand en fransk Oversættelse af forskellige af hans Eventyr: „Hjertesorg“, „Den lykkelige Familie“ og „Hun duede ikke“.

Efterhaanden begyndte Tiden at falde lidt lang — baade for Andersen og vel ogsaa for nogle af Familien Jürgensens Medlemmer. Paa Afskedsdagen noterer han i Dagbogen: „Jeg troer Mutter var tilfreds at jeg nu kom afsted, hun og Datteren vinkede fra Altanen Farvel . . . Faderen Jürgensen forærede mig et Kort over Neuchâtel og Vaud. Han og begge Sønnerne fulgte mig til Posthuset, de havde alle tre gjerne beholdt mig længer. Jules bad mig naar han om 3 a 4 Aar etablerede da at komme boe hos sig og vi skulde ofte samles med Pastor Girard“.

Den her omtalte Pastor *Girard* var Præst i Les Brenets, en større Landsby nogle Kilometer fra Le Locle, hvortil der nu førte en ny bekvem Vej, delvis gennem Tunneler. Jürgensen kørte flere Gange sin Gæst derhen. En Søndag var man i Kirke her. „Sangen, uden Orgel, lød smukt, men af Prædiken forstod jeg Intet“. Nogle Dage senere af lagdes Visit hos Præsten, men man traf ham ikke hjemme. Saa kom Girard til Le Locle, og det fremgaar af Andersens Dagbog, at der opstod gensidig Sympati mellem ham og Præsten: „ . . . vi ventede Præsten Girard og virkelig kom han men $\frac{1}{2}$ Time før vi kom hjem, saa

HÔTEL de L'ANCRE à OUCHY sous Lausanne.

Ecuries et Remises.

Chais et chevaux pour promenade

tenu par **LOUIS RONCET**

Cet Hôtel se recommande par sa belle position et par la vue étendue sur le lac et les Alpes, les soins apportés au service font espérer la protection de Messieurs les Voyageurs.

Mr Roncet is an Englishwoman.

Tous les jours arrivee et départ des Bateaux à Voyeur de Genève et de Villeneuve.

Hotel Ankeret i Ouchy

(Hoteltrykøag, ca. 1880).

at jeg kun var sammen med ham en halvanden Times Tid, han var yderst elskværdig og galant han havde i sit 18 Aar begyndt sine Studier, lignede mig deri ...“

Efter Andersens Afrejse sendte Jules Jürgensen junior Pastor Girard et Eksemplar af en af Eventyrsamlingerne. I denne Anledning modtog han fra Præsten et Brev, hvori denne i de mest begejstrede Vendinger udtaler sig om den Glæde Andersens Besøg og Modtagelsen af Bogen havde været for ham¹⁰).

Fra Le Locle rejste Andersen over Sainte Croix og Yverdon til Genève og var saa heldig at gøre denne Tur i klart Vejr, saa at han ikke alene fik Neuchâtel- og Genfersøerne at se, liggende dybt nede, men ogsaa hele Alpekæden i Aftenbelysning med „Alpenglühen“. Fra Yverdon besøgte han den smukke Dal Val de Travers, hvor Rousseau i sin Tid levede nogle Aar. Senere boede han nogle Dage i Ouchy, i Hotel *Ankeret*, hvor Byron skrev en Del af *Childe Harold*. Han glædede sig over den herlige Udsigt over Genfersøen og dens Omgivelser, men følte sig ellers

— mod Sædvane — ensom, omgivet af tavse Englændere i en ellers helt fransktalende By.

Nogle Maaneder efter sit Ophold i Le Locle var H. C. Andersen Juleaften 1860 paa Basnæs sammen med nogle Medlemmer af Familien Jürgensen, nemlig Toldkontrollør Jürgensen fra Næstved, hans Hustru og to voksne Sønner, begge Officerer. Andersens Humør var paa dette Tidspunkt ikke videre godt, men øjensynligt var netop disse Gæster ham til særlig Opmuntring. Dagbogen siger: „Jørgensen med Frue og begge Sønner kommen; fortalte dem om Locle ... Om Aftenen legede vi og Aftenen gik livligere end jeg havde troet“. Under 25. 12. noterer Andersen: „Skrev Eventyret Tolv med Posten, det jeg i Aftes fik Ideen til“. Rammen om dette Eventyr er en Diligence, hvor de tolv Passagerer (Aarets tolv Maaneder) sidder tæt sammenpakket. H. G. Olrik udtaler i sine Kommentarer til „Tolv med Posten“ den Opfattelse, at det er Samtalen om Andersens Ophold i Jurabjergene, som har bragt ham til at tænke paa Diligencen, og dette har sikkert Sandsynligheden for sig¹¹).

Jules F. U. Jürgensen og hans Oversættelser.

Et konkret Resultat af H. C. Andersens Besøg i 1860 var den franske Oversættelse af 8 af hans Eventyr (deriblandt *Dyndkongens Datter*), som Jules F. U. Jürgensen paabegyndte med Digterens Vejledning og senere fortsatte i hurtigt Tempo.

I Tiden lige efter H. C. Andersens Besøg i Le Locle i August 1860 udspandt der sig en ret livlig Korrespondance mellem Jules F. U. Jürgensen og Andersen. Paa det Kgl. Bibliotek findes ialt 10 Breve, alle skrevet paa Fransk, fra Jürgensen, hvoraf de 8 stammer fra Tiden 2. 9. 1860 til 9. 4. 1861, medens de sidste to er dateret henholdsvis 5. 11. 1865 og 12. 4. 1869.

De første Breve giver Udtryk for en stor Beundring og en næsten sværmerisk overstrømmende Hengivenhed for Andersen. De er skrevet med en smuk og klar Haandskrift, og deres Tekst er saa velformet, at man næsten læser dem som en Række litterære Stiløvelser fra Romantikens Tid. Det hedder i det første Brev, som er adresseret „Til den store danske Digter Andersen, som midlertidig opholder sig i Genève“, skrevet som Svar paa et Brev fra Andersen af 30. August og underskrevet „tout et pour toujours à vous“ („helt og for bestandig Deres“): „Jeg forstaar næppe at elske i Tavshed men af hele mit Hjerte; Dem til-

hører de straalende Drømme, Blomsterne og Kransene; De har tusinde Gange fortjent Ære og Lykke . . . Glem ikke Deres Ven, der lever i Ubemærkethed; tænk en Gang imellem paa hans kolde og mørke Dal. De skal vide, at der her i dette Haglenes og Stormenes Palads slaar et Hjerte som evigt vil bevare den mest sympatiske Erindring om Dem“.

Jules F. U. Jürgensen maa have haft et ret stort Personalbekendtskab i Genève, thi han har aabenbart givet Andersen en hel Række Introduktionsbreve med. Han sender Hilsner til Conseiller d'État Challet-Venel, M. Olivier, Professeur Briquet, „den kære Doktor Fauconnet“, Baron Feisthammel og „Damerne Achard“. Madame *Achard* var Indehaver af den Pension i Genève, som Familien Jürgensen havde anbefalet, og hvor Andersen nu boede (se Side 59). Baron *Feisthammel* var Pensionær samme Sted. Professeur *A. M. Briquet* kom Andersen, som det kan ses af hans Dagbog, hurtigt i Forbindelse med, og han havde paa forskellig Maade Glæde af Besøget hos ham og hans Familie. Dr. *Fauconnet* besøgte Andersen i hvert Fald ved et senere Genèveophold (i 1868) sammen med Medlemmer af Familien Jürgensen. I et følgende Brev er der ogsaa Tale om en Sproglærer *Barrelet*, som ligeledes nævnes i Andersens Dagbog. Endelig spørger Jürgensen: „Har De set Champels skyggefulde Træer? disse Alleer hvor jeg har vandret Tusinder af Gange, Arm i Arm med min gode Ven Jules Stockau“.

Iøvrigt handler flere af Brevene om Oversættelsen. „Det vilde være at betale en Gæld til det danske Fædreland, hvis jeg kunde gøre de Værker, der skyldes en af den skandinaviske Litteraturs Mestre, bekendt i Frankrig“. Den 7. September sender Oversætteren som Prøve „Hun duede ikke“ (une vaurienne) for at Andersen kan vise den til Forlæggeren Cherbuliez. Samtidig meddeler han, at han vil overlade Forlaget Manuskriptet for Fr. 1.50 pr. Manuskriptside, en beskeden Sum, der kun giver ham meget lidt for det faktisk udførte Arbejde; dog haaber han, at der maa blive ydet et Tillægshonorar, hvis der bliver solgt mere end 2000 Eksemplarer. Hvis Cherbuliez ikke skulde være interesseret paa disse Betingelser, bør man forsøge sig andetsteds. Maaske kunde Cherbuliez forsøgsvis for at prøve Publikums Smag lade „la vaurienne“ offentliggøre som Feuilleton i Journal de Genève? Det næste Brev viser, at Cherbuliez har udtalt Ønsket om, at Jürgensen fortsætter Oversættelsesarbejdet og at Sagen nu er i Orden.

Efter Andersens Hjemkomst til København modtog han et Brev af 3. December, hvori Jürgensen meddelte, at Bogen nu skulde udkomme

om et Par Uger. Dette har kun kunnet ske, fordi Jürgensen har anvendt hele sin Fritid paa Oversættelsen. „De ejer al min Fritid, Aftentimerne efter mit Arbejde, mine Søndage — ja alle de Øjeblikke, som jeg kan stjæle fra det daglige Arbejde“. Men han beklager sig ikke over paa denne Maade i flere Maaneder at have maattet leve sammen med Andersen; tværtimod er han kommet til at holde mere og mere af Digteren, efterhaanden som han har lært ham bedre at kende. Den 23. December har Jürgensen endelig den Glæde at kunne sende Andersen Oversættelsen; han understreger, at han i Virkeligheden har været „ude af Stand til at gengive Deres uefterlignelige Værker“ og henviser til sit Forord, hvori han meget stærkt understreger sine svigtende Evner. Det hedder i det 3 Siders Forord bl. a.:

„At ramme Tonefaldet og at undgaa at give et falsk Indtryk af Digterens Intentioner — det er et Problem, der er vanskeligt at løse og hvor Pennen og Penselen efter langvarige Skuffelser knækkes i Afmægtighed. Gid vor Ven, den beundringsværdige Andersen vil tilgive os baade vor Utilstrækkelighed og vor Svaghed! Forhaabentlig vil han i dette Værk kun se et Udslag af den mest oprigtige Hengivenhed og derfor vise sig overbærende ... Andersen, den gamle Ven af de Bedsteforældre, vi aldrig har set, vil sikkert være tilfreds med, at vi har indskrevet dette [Bedsteforældrenes] Navn paa Bogens første Side.

Denne Bog er da en Venskabens Bog.

Den afspejler min Beundring for en Skribent, hvis personlige Egenskaber staar paa Højde med hans Talent; den er en Hilsen, som jeg sender det Fædreland, jeg ikke kender, som et usynligt Bindeled mellem det og det Land, hvor jeg er født og som jeg næsten aldrig har forladt.“

Endelig udtrykker den unge Oversætter Haabet om, at hvis Bogen falder i Hænderne paa nogle af de gamle Skolekammerater fra Genève, vil de tage godt imod den og mindes de gode Aar, hvor „vi, under vore afholdte Læreres faderlige Førerskab, lovede hinanden evigt Venskab. Jeg tænker ofte paa dem i min Fritids triste og arbejdsomme Timer“.

Et Par Maaneder senere kan Jürgensen meddele, at der i Schweiz — som Omtalen i „Journal de Genève“, „Neuchâtelois“, „Bibliothèque universelle“ og andetsteds viser — er stor Glæde over Oversættelsen. Han haaber, at dette i nogen Grad kan trøste Andersen (som aabenbart har beklaget sig over Ligegyldighed eller manglende Forstaaelse i Danmark). „De bevæger Dem paa denne Jord som en Blomst fra et andet Hjemland, som ødselt spreder sin Duft udover Mennesker, der tilsammen

danner det Publikum, som en aandfuld Personlighed har kaldet „et utaknemligt Dyr“.

Pastor Girard i Les Brenets (se Side 38), er overordentlig begejstret for Eventyrsamlingen og vil skrive en lille kritisk Studie herom. En Oplæsning af nogle Uddrag af „Album sans images“ (Billedbog uden Billeder) har haft til Resultat, at Byens Boghandlere har maattet skrive til Paris for at tilfredsstille Efter-spørgslen efter Andersens Værker.

Foruden Eventyrene i Samlingen „Fantaisies danoises“ oversatte Jules F. U. Jürgensen yderligere to Eventyr, som i 1861 blev offentliggjort i Tidsskriftet „Bibliothèque universelle“.

I 1865 nævner Jürgensen sine Planer om at oversætte endnu flere Eventyr; han har oplæst Eventyr baade i Le Locle og i Genève og skal muligvis ogsaa holde Oplæsning i Nancy. I 1869 bebuder han en Oversættelse

af Andersens Artikel om Neuchâtel og Jurabjergene (Rejseskildringen) og fortæller ved samme Lejlighed, at han vil holde Oplæsninger af „Iisjomfruen“ i Neuchâtel, Val de Travers, Chaux de Fonds og Le Locle.

Ind mellem de mere litterære Problemer omtales ogsaa andre Spørgsmaal. Den 26. 2. 1861 fortæller Jürgensen om sin Forelskelse og betror Andersen en „Hemmelighed som Deres højtvalderede Venskab fravrister mig“: „Deres Oversætter er forelsket i en Solstraale, der er steget ned paa vor Klode i et sekstenaarig Barns Skikkelse — en lille Helga, der er steget ned fra Himlen, skøn som Dagen — det syntes De i hvert Fald, da De saa hende for første Gang, den første Aften efter Deres Ankomst“. (I sin Dagbog fortæller Andersen, at der ved denne Lejlighed var en Del unge Mennesker hos Jules Jürgensen uden dog at nævne nogen spe-

Jules F. U. Jürgensen (1837—1894)

(Efter A. Chapuis: Urban Jürgensen og hans Fortsættelse).

cielt)¹²⁾. 14 Dage senere (den 9. 3. 61) kommer den officielle Meddelelse: Jules F. U. Jürgensen meddeler, at han er Mademoiselle Cecile Dubois' lykkelige Forlovede.

„Jeg forvisser mig om, at De ikke har glemt dette yndige Syn fra Bjergene; thi der er meget faa mørke Bjerge, der bebos af saadanne Feer ... Jeg vil i Dag bringe hende Deres Forlovelsesgave, en Buket af Blade og Urter presset paa Side 42 i „Dictionnaire des Contemporains“. ... De har nu i Fremtiden to Oversættere i Stedet for en og det taber De bestemt ikke ved. Deres for evigt. Jules.“

Brevene fra 1865 og 1869 berører mere prosaiske Anliggender. I et Brev af 5. November 1865 omtaler Jürgensen sit Ønske om at blive „Konsul i Schweiz“ og søger Andersens Støtte til at opnaa dette. Han nævner, at Minister Fenger under dennes „ambassade après la guerre“ (formentlig Rejsen til Wien som finansiel Delegeret ved Fredsforhandlingerne i 1864) skal have tilbudt ham en saadan Post. I samme Brev nævner han, at han godt kunde tænke sig at blive Dannebrogsmænd; „det vilde være et Baand, der knyttede mig til det Fædreland, som jeg kender saa lidt“. Dette Ønske gik dog foreløbig ikke i Opfyldelse; i et Brev af 12. 4. 1869 omtaler Jürgensen nemlig, at den danske Konsul i Genève, Professor Galiffe, med hvem han har korresponderet om Sagen, har raadet ham til at henvende sig til Andersen. „Deres Ven Hr. Andersen er den eneste, der gennem sine Forbindelser med Grev Wedel kan skaffe Dem den velfortjente Belønning som jeg har anmodet om at man vil tildele Dem.“

I Le Locle nød han megen Popularitet og blev 1883 Æresborger i Byen. Han førte stor Selskabelighed, var Kunstven og ydede store Bidrag til sociale og kulturelle Institutioner i Byen. „Fonds Jürgensen“ for Skolerne eksisterer stadig. Den lyriske Stemning, som præger hans Ungdomsbreve til Andersen, finder ogsaa Udtryk i hans sidste Vilje, som gik ud paa, at hans Hjerte skulde indemures i et Taarn, der blev opført paa hans Landsted „Chateau des Frêtes“ mellem Le Locle og les Brenets. Her hviler det nu bag en Plade med Indskriften: „Man er aldrig besejret, naar man er udødelig“. (On n'est jamais vaincu lorsqu'on est immortel).

J. F. U. Jürgensens Søn Jules Philippe, der døde i 1897, kun 33 Aar gammel, havde ligeledes digteriske Anlæg. Han udgav under Pseudonymet Robert Dyall en Digtsamling: „Rayons brisées“. Med ham uddøde Familien Jürgensens Mandslinje.

I 1861 rejste H. C. Andersen gennem Schweiz paa Rejse til Frankrig og tilbragte en Dag i Basel og halvanden Dag i Neuchâtel. Det manglede ikke paa Opfordringer til ogsaa at aflægge et kort Besøg i Le Locle, men det kunde ikke lade sig gøre. Imidlertid var Jules Jürgensen netop nede i Neuchâtel. Andersen gik med Jürgensen og sin Rejseledsager, den unge Zoolog Jonas Collin paa Museet og saa „Fugle, Dyr, etc.“. Senere kom ogsaa Jules F. U. Jürgensen til Stede. Andersen var forkølet og træt og følte ikke Trang til at være med, da Jules Jürgensen senere tog Collin med ud paa en Spadseretur op i Jurabjergene. Derimod hørte han med Glæde paa Jules F. U. Jürgensens Oplæsning af den rosende Omtale i de Anmeldelser, som Udgivelsen af „Fantaisies danoises“ havde givet Anledning til. Senere gik Andersen med hen til J. F. U. Jürgensens Fætter, Henri-Florian Calame, Udgiver af Avisen Neuchâtelois; denne forærede ham til Gengæld to af sine Bøger.

I 1862 (den 17. August) besøgte Jules Jürgensen og hans Svigerdatter Andersen, der boede sammen med Collins i Vernex ved Montreux, og Andersen aflagde Genvisit hos Jürgensens, som opholdt sig paa Hotel Beau Rivage i Ouchy.

Besøget i 1867.

I 1867 opholdt H. C. Andersen sig to Uger i Le Locle. Rejsen gik denne Gang fra Dijon over Lausanne til Neuchâtel. Det var, hedder det i Dagbogen, „en storartet *Fart* hen over og gennem Jurabjergene; den ene Tunnel fulgte den anden. Det gjøs i mig ved Tanken om en Ulykke derinde.“ I Neuchâtel, hvor Digteren blev et Par Dage, boede han i et dejligt Værelse ud til den skønne Sø. Det var meget varmt („her nede i Neuchâtel brænder Solen som Ild“). I Løbet af det korte Ophold oplevede han ikke blot stille Vejr med Musik fra illuminerede Baade paa Søen om Aftenen, men ogsaa en kraftig Juravind, en hel Storm, der hvirvlede Støvet højt i Vejret. Andersen skrev i Neuchâtel tre smaa Digte, hvoraf to som han den 12. Maj sendte til Jules Jürgensen¹³), skal gengives her:

Paa Jurabjergene.

Over Bjerge, gennem Bjerge,
Knap en Fod fra Afgrundsranden,
Flyver jeg med Banetoget
I den maaneklare Nat,

Gjennem lange, mørke Tunler
 I en stille snekold Luftning,
 Ud igjen, høit over Byer
 Dybt i Dalens Mørke sat.
 Lysene dernede blinke,
 Oven over lyser Himlen,
 Nyet tændt og alle Stjerner
 Saae jeg i min vilde Flugt.
 Gjennem Bjerger, over Bjerger
 Som en Fugl jeg dristigt flyver;
 Verden, Livet, Gud, det Hele,
 Hvilket Eventyr! saa smukt!

Ved Neufchatelersøen.

Der var paa Himlen ikke en eneste Sky,
 Det var Maaneskin i den stille schweitzer By;
 Paa Søen kom en Baad med Fakler og Musik,
 Det var en Stemningens varme Øieblik,
 Man følte sig saa hjemlig, saa barneglad,
 At man i sin Glæde om Guds Evighed bad.

Uvejrsgadens Stemning gengives i Rejseskildringen „I Jurabjergene“ saaledes:

„Fra Jurabjergene det stormer,
 Neufchatel halvt er skjult i en Støvsy.
 Det hylér i Luften; jeg har hørt den Sang før
 Paa Jyllands Vestkyst, naar Skibene stranded',
 Jeg har hørt den under Portugals Kyst:
 Et Byrons Digt sat i Musik af Stormen.
 Jeg sidder paa Fløiel i høiloftet Stue,
 Har Blomster paa Bordet, Balkondøren lukket,
 Thi ellers brød Stormens Dæmoner ind til mig;
 De ruske i Døren, og Stormchoret synger
 Om Alt, hvad det saae, fra vor Jord var et Chaos.

„I Jurabjergene“ skildrer endvidere den sidste Del af Turen fra Paris til Neuchâtel, hvor Skinnerne ligger tæt ud til den bratte Afgrund og „Toget smutter som et Ffirbeen hen ad Klippen og gennem dens hugne Gjennemfarer“ og Rejsen op til Chaux de Fonds og Le Locle. Den fortæller om Urindustrien, med 20.000 Mennesker i Urfabriker i og ved Locle og om hvorledes denne Industris Tilblivelse skyldtes Smeden Daniel Jean Richard. Endelig faar Andersen Lejlighed til at lægge et Ord ind for Kanton Neuchâtel som Turistland:

„Sige ville vi dog vore mange Landsmænd, som nu i Sommertiden flyve til Schweiz: læg Veien over Neufchatel, gjør da de to Timers Fart til Locle, besøg det, tilfods eller tilvogns gennem de mod Frankrig sprængte Klipper, see ned i det solbelyste Land og fornem den pludselige Overgang fra Bjergsiden med Gran og Birk til den varmere milde Luft under Bøgetræerne paa den franske Side.“

Den 14. Maj kom Jules Jürgensen og hans ældste Søn om Morgenen til Neuchâtel med Toget fra Paris, og Andersen tog sammen med dem op til Le Locle, hvor den yngste Søn og en af Døtrene ventede dem paa Banegaarden.

Som allerede omtalt boede Jules Jürgensen nede i Byens Midte, men flere Gange var H. C. Andersen paa Besøg hos Dr. Koenig, som nu beboede Houriets gamle Hus.

En Aften havde Jürgensen Besøg af en gammel, 92aarig Madame Houriet, der var meget aandslivlig; hun forhørte sig med stor Interesse om Udstillingen i Paris, som Andersen netop havde set. Næste Dag drak Andersen Kaffe hos hende.

Ved en enkelt Lejlighed kunde Madame Houriet dog ikke helt følge med i, hvad der foregik. Da Jules Jürgensen læste højt af den franske Udgave af „Billedbog uden Billeder“ (Andersen havde købt et Eksempplar i Neuchâtel), „troede Madame Houriet, det var komisk og gjorde lystige Udbrud; alle sad i en Latter under den sørgelige Historie“.

Hos Jürgensens kom der mange Besøgende, dels Jürgensens gifte Børn, dels forskellige Venner. Andersen nævner blandt andet en Frøken Huguenin, som en Aften læste et af sine Digte „Æblet“, medens Jules læste et andet med Titlen „Gud“. Inden Afrejsen fik han overladt et af hendes Digte og ligeledes en Bog af en ung Forfatter Jeanneret fra Chaux de Fonds.

Om Aftenen var der gerne Musik, Sang og Oplæsning. Den musikalske Dr. Koenig spillede smukt Violin, Alfred anden Violin, en ung Ven af Alfred Violoncel og Søsteren Madame l'Hardy Klaver. Ogsaa Jules Jürgensen sang og spillede, ligesom han ved flere Lejligheder læste Andersens Eventyr højt.

En Aften var der stor Middag („Mange Retter og megen Viin“) med Embedsmænd og andre Notabiliteter baade fra Le Locle og Chaux de Fonds. I et senere Brev fra Jules F. U. Jürgensen nævnes blandt dem, der var til Stede ved denne Lejlighed, Abbed Jeunet, den Deputerede Perrochet, Professor Barbezat og Dr. Koenig. „De Bordfæller, som havde

den Lykke at gøre Deres Bekendtskab ved Middagen taler ofte om Dem ... Dr. Koenig kommer ned for at hilse paa Dem i Genève, medens De er paa Malagnou“.

H. C. Andersen havde under Opholdet en Del Spekulationer om, hvorvidt han ikke burde vende hjem til København saa tidligt, at han kunde være i Byen ved Kongeparrets Sølvbryllup den 26. Maj. Han havde søgt Raad hos sin Veninde Fru Henriette Collin, som stærkt raadede ham til at blive: „Jeg gav Alverdens Konge Bryllupper — Sølv og Guld, for en eneste Dag i Schweiz — naar De derfor spørger mig tilraads, saa siger jeg „Bliv hvor De er og tænk med Deltagelse paa os herhjemme som hver Morgen hilses af lange Iistapper ned fra Tagene og halvmeltet Sne paa de sorte Gader“.“ H. C. Andersen besluttede sig da til at blive; han skrev imidlertid et Digt til Kongen og Dronningen, som blev indlagt i et Brev til Kronprinsen til Overrækkelse paa Festdagen.

I dette Hyldestdigt, der blev trykt i Illustreret Tidende (2. 6. 1867) ¹⁴⁾, hedder det bl. a.:

„Fra Wilhelm Tells til Palnatokes Hjem,
Fra Alpelandet med de dybe Søer,
Flyv, Sangfugl, did, hvor Havet løfter frem
Den friske Bøgeskov paa Danmarks Øer!“

Hos Jules Jürgensen fejredes Sølvbryllupsdagen med Dannebrogshøjning og Champagneskaal.

Fru Collin havde udtrykt sin Misundelse med Andersen, der kunde færdes i Schweiz, medens der i Danmark var helt vinterligt. Men ogsaa i Le Locle var det saa som saa med Sommeren. Ganske vist stod Buskene grønne, Bøgene var i Udspring, og Syren, Guldregn og Hvidtjørn blomstrede, men nogle Dage var det meget koldt, og Sneen faldt, saa at „hver Busk fik Udseende af en blomstrende Hvidtjørn“. Der maatte fyres i Kakkellovnen, og nogle Dage led Andersen stærkt af Tandpine. En Nat var det 3 Graders Frost med Is paa Vinduerne, og om Aftenen gik man hjem fra Selskab i høj Sne. Men Dagen igennem brændte Solen varmt, saa at Andersen hurtigt kunde gaa sig varm paa sine Spadsereture i Bjergene ovenover Byen. Af smaa Oplevelser paa Turene nævner han, at han med Jürgensen spadserede „henimod en dansk Urmagers Hus“, at han kom til et „Huus, hvor der i Rammen over Døren var hugget Aarstallet 1661“, og at han „plukkede en stor Buket Markblomster, som blev givet til Madame l'Hardy“.

H. C. Andersen var overhovedet en stor Blomsterelsker. Hans Dagbog er fuld af Bemærkninger om de Planter, han finder, og i mange Stam-bøger og Brevsamlinger rundt i Verden vil man finde pressede Blomster ledsagede af et lille Digt af ham eller i hvert Fald af hans Navnetræk.

Jürgensen tog sin Gæst med ud paa adskillige Køreture: til den fran-ske Grænseby Marteau, som to Aar i Forvejen var brændt ned, til Chaux de Fonds og flere Gange til Les Brenets („Aubernes“, som Andersen gerne kalder det). Andersen nød nok Naturen, men han var noget æng-stelig ved Jürgensens hurtige Kørsel paa Vejene langs de dybe Afgrunde. „Hestene for af Sted. Jürgensen holdt ikke ret fast paa de vaade, glatte Tømmer, men det gik godt“. „Stenene rullede ned ved Tunnelens Ind-gang, det var ikke ganske sikkert . . . Hestene løb mig lidt for stærkt for tæt ved Afgrunden“.

Af Breve fra H. C. Andersen til Jules Jürgensen findes to fra 1867 (af 12. og 29. Maj) i fotografisk Gengivelse i Det kgl. Bibliotek. I det første af disse bebuder han sin Ankomst til Le Locle og skriver: „Jeg glæder mig særdeles til Opholdet i dit smukke Hjem, det er tredje Gang og muligvis sidste, jeg tilbringer en Ugestid der, ja saaledes vil Du jo nok have mig“. Brevet af 29. Maj, der er skrevet i Bern, men afsendt fra Interlaken, indeholder en Tak for Opholdet. „Inderlig Tak for de hyggelige Dage Du forundte mig, jeg følte og fornåm al dit Hjertelag for mig og skal gjemme det. Dine Børn var alle saa gode mod mig, saa deltagende, hils dem ligesom ogsaa Børnebørnene“. Det blev faktisk det sidste Besøg, Andersen aflagde i Le Locle; han besøgte nok Jules Jürgensen to Gange senere, men det var paa hans Landsted i Genève. (Se Side 68).

Senere paa Sommeren 1867 var Jules Jürgensen og hans yngste Søn i Danmark, hvor de ferierede i Klampenborg.

I et Brev af 7. Juli ønsker H. C. Andersen, som boede hos Melchiors, Jürgensens velkommen til Danmark, indbyder dem til Middag og fore-slaar dem et Besøg paa Rosenborg Slot sammen med Melchiors. Den 14. Juli takker Jacques Alfred Jürgensen H. C. Andersen, som paa dette Tids-punkt var taget til Fyn, for den gode Modtagelse, han havde givet ham og ikke mindst fordi han havde indført ham hos Familien Melchior, hvor han tilbragte „saa skønne Øjeblikke“. Han udtrykker Haabet om snart igen at se Andersen i Le Locle, „hvor De er saa kendt og hvor alle holder af Dem“. I denne Forbindelse citerer han et Brev fra Pastor Girard i Les Brenets, hvori det hedder: „Min ærbødige Hilsen til den berømte

Col des Roches

(Fotografi, ca. 1940).

Professor Andersen; jeg beder Dem sige ham hvor jeg beklager ikke at have set ham under hans Ophold i vore Bjerge. Det betød endnu et Afsavn i en Tilværelse, hvor jeg ikke længere bør tælle de Ofre, jeg maa bringe“. Jacques Alfred Jürgensen tilføjer: „Ja, det er sandt, denne brave Præst har lidt meget her paa Jorden og lider endnu meget¹⁶⁾!“

Medlemmerne af Familien Jürgensen fulgte stadig med stor Interesse, hvad der skete deres berømte Ven. Den 8. Januar 1868 skriver Jules Jürgensen saaledes til Edv. Collin:

„Det har rigtig glædet mig at høre hvor megen Stads Odense Bye har gjort for Forfatteren af „nye Eventyr og Historier“ og at den har kaaret den kjære Etats-Raad til Æresborger. Er De saa god at lykønske ham ret hjertelig paa mine Vegne“.

I samme Brev fortæller han, at han forgæves har søgt Andersen i Hotel Bergère i Paris, og han tilføjer en Indbydelse til Collin: „Det er rask at kjøre paa Isen mellem Klipperne lige til Vand-Faldet paa Doubs-Floden. Kom dog snart engang hertil for at tage saadan i Øje? Vi have Venne Værelser nok for dem som ikke finder dem for smaae“. Som det kan ses af disse Linier var Jules Jürgensens Dansk noget franskpaavirket. Formentlig taltes der altid Fransk i hans Familie; begge Sønerne skrev altid til Andersen og til Collin paa Fransk.

Den 20. 1. 1870 skriver H. C. Andersen til Therese og Martin R. Henriques:

„... forleden fik jeg et Brev fra vor Landsmand Jules Jürgensen i Genève, han fortalte deri at Enken Fru Ernst havde været i Schweiz og i nogle Dage boet hos hans Søn og Svigerdatter i Le Locle; under hendes Ophold i Neuchâtel og Genève havde hun holdt Foredrag af franske Classikeres og Romantikeres Værker, mellem disse læste hun i fransk Oversættelse to af mine Eventyr, „Skarnbassen“ og „Sommerfuglen“, hun skal have læst ganske fortræffeligt, og begge disse Nummere bleve modtagne med stormende Bifald.“

Efter H. C. Andersens Død sendte Edv. Collin Jules Jürgensen nogle Billeder og Andersens Manuskript til Rejseskildringen „I Jurabjergene“. Takkebrevet fra Jürgensen (af 4. November 1875) er et sidste Vidnesbyrd om det Venskabsbaand, der knyttede den dansk-schweiziske Familie i Le Locle til den store Eventyrdigter¹⁶⁾:

„Kiære gode, gamle Ven.

Som vor fælleds Ven Andersens Universal-Arving vilde mit gamle Venskab til Dem forøges, lod det sig gjøre.

Den Erindring, De er saa god at sende mig i denne uforlignelige og uforglemmelige, maaske ældste af mine Venners Navn, har glædet mig i flere Henseender. Saa ofte jeg seer disse gode Portraiter erindre de mig baade vort kjære Konge-Huus, Andersen og min Ungdoms Ven Ed. Collin, som jeg gerne vilde have besøgt sidste Sommer, havde jeg været raskere end jeg var under mit Ophold paa Klampenborg.

Tak, kjære Collin for Besørgelsen af denne Forsending saavel som for Manuscriptet over Jurabjergene.

Photographierne staae nu paa mit Bord — som de stode paa Andersens i hans Arbeids-Værelse, hvor jeg haaber at snart skal ses (sic!) af Forsenderen og hans kjære lille Frue. Nu Andersen ikke kan besøge os mere paa Malagnou, er det nu en Pligt for Dem at blive Stedfortræder.

See til denne Plan bliver Realitet til Foraaret?“.

— For den, der søger H. C. Andersen-Minder, giver et Besøg i Le Locle i 1947, 80 Aar efter Digterens sidste Ophold her, en enkelt Skuffelse men adskilligt Udbytte.

Noget Medlem af Familien Jürgensen lever ikke mere her, og den berømte Urmagervirksomhed er forlængst gaaet over paa andre Hænder.

Men Navnet holdes stadig højt i Ære indenfor den schweiziske Urindustri, og de to statelige Huse i Le Locle, hvor Familierne Houriet og Jürgensen boede og H. C. Andersen var Gæst, staar stadig uberørt, skønt store Dele af Byen dels er blevet hærget af Ildebrande, dels ombygget og udvidet. I Byens lille Museum vises Jules Jürgensens Arbejdsbænk, og nogle Kilometer fra Le Locle findes en Mindeplade paa det Taarn, hvori Jules F. U. Jürgensens Hjerter er indmuret.

En Del af Togrejsen til Le Locle gaar stadig i Zigzaggang, saadan som H. C. Andersen beskrev den. Den underjordiske Vandmølle, som Digteren i sine Breve og i O. T. fortalte om, eksisterer ikke mere, men Stedet kan paavises ved Col de Roches et Par Kilometer udenfor Byen.

Naar man ser paa Landskabet heroppe og sammenligner det med Andersens Tegninger, kan man ikke lade være med at synes, at „de ligner“. I al deres Enkelthed og Naivitet har Digterens Skitser truffet noget, der helt svarer til det første Indtryk, der møder en. Baade de enlige Graner mellem de store Sten og Tegningerne fra Doubsflodens Bredder er meget karakteristiske. Paa en af disse Tegninger (se Side 30) ses et let kendeligt stort Træ i Forgrunden; de to indfødte Locleboere, der med stor Venlighed var vore Førere paa en Rundtur i Byen og Omegnen, fortalte, at de godt huskede dette Træ, som først blev fældet for nogle faa Aar siden.

GENÈVE

Genève er den By i Schweiz, der ned gennem Tiderne har haft den mest levende Forbindelse med Udlandet. Det er hverken Magt eller økonomisk Rigdom, der har givet den et Navn i Verden, men de aandelige Kræfter, som har været samlet her. Med Rette har man kaldt Genève en Ideernes Korsvej mellem Frankrig, Tyskland, Italien og — til en vis Grad — England.

Turistlivet var vel til Tider endnu livligere i det østlige Schweiz, men allerede i 1840'erne kunde Genève regne med Besøg af 50.000 Fremmede om Aaret.

I det nittende Aarhundredes første Halvdel var Byen i endnu højere Grad end før blevet Mødested for Tidens store Navne indenfor Videnskab, Litteratur og Kunst. Saa forskelligartede Personligheder som Casanova, Madame Récamier og Nationaløkonomen Adam Smith kom hertil. Madame de Staël holdt aandeligt Hof i Coppet tæt ved Byen. Liszt underviste ved Konservatoriet, Wagner tilbragte 3 Maaneder i Byens Nærhed. Dostojevsky skrev „Idioten“ i Genève. Franske Digtere som Lamartine, Chateaubriand og Théophile Gautier søgte Inspiration i Rousseaus Fødeby. Ikke mindst for Anglosakserne havde Genève en meget stor Tiltrækningskraft: Byron og Shelley slog sig ned paa et af de smukkeste Steder i Omegnen, Matthew Arnold og George Eliot boede her en Tid, og Ruskin kalder Genève „sin egentlige Fødeby“.

Calvins strenge Republik, der i sin Tid forfulgte Kættere med Baal og Brand, blev til et Fristed for de undertrykte fra mange Lande. Republikanere og Revolutionære fra hele Europa: Italienerne, Franskmand, Rusere, Polakker, Magyarer, Grækere og andre Balkanfolk levede i Landflygtighed og lagde politiske Planer her. Lassalle blev dræbt i Duel en Mils Vej fra Byen.

Ogsaa danske berømte Personligheder finder vi blandt Genève's mange Gæster: Johan Hartvig Ernst Bernstorff og A. P. Bernstorff, Christian den

Udsigt fra Jurabjergene mod Genève og Mont Blanc
(Efter Tegning af W. Bartlett).

Ottende og Frederik den Syvende, Jens Juel, Baggesen og Oehlenschläger.

Genève var det første Sted i Schweiz, H. C. Andersen besøgte. Den 18. August 1833 kom han i Diligence fra Poligny over Jurakæden. Fra Passet saa han for første Gang Alperne. „Med Eet aabnede sig mellem to Fjelde en Udsigt til — ja mig forekom det som et Taagespil, svømmende Skybjerge.“ Det var Montblanc-Kæden, som netop herfra viser sig paa en særlig imponerende Maade. „Veien dreiede nedad, bestandig ved Afgrunden, det var, som fløi vi ned igjennem Luften. Alt saas i Fugleperspectiv; der steg en stærk Røg, jeg troede, at det var fra en Kulmile, men det var en Sky, som løftede sig op til os, og da den var over os, laae foran *Genf* med Genfersøen, hele Alperækken, dens nederste Deel i en blaalig Taage, de øverste Bjergformer skarpe og mørke; Gletscherne skinnede i Solglandsen ...“ Den, der selv har oplevet dette Syn, vil nikke genkendende ved den rammende Beskrivelse.

Andersen tog ind i Hotel de l'Ecu de Genève, som ligger lige ved Rhône's Bred, hvor han fik et Værelse i 4. Etage med smuk Udsigt, og

blev der i 4 Dage. I Byens Fremmedregister findes Navnet „Andersen, Jean Chretien, C. d. (Candidat?) en philosophie“.

Dette Besøg faldt paa et Tidspunkt, da Andersen endnu var praktisk talt ukendt uden for Danmarks Grænser. I Genève var han imidlertid ikke helt uden Venner. Han opsøgte straks den gamle Professor Marc Nicolas *Puerari*¹⁾. Puerari, der var født i 1766, havde paa Grund af sit Modsætningsforhold til den styrende Kreds i Genève allerede i 1794 som politisk Flygtning forladt Landet og slaaet sig ned i København. Her blev han i ikke mindre end 26 Aar og virkede først som Informator i Familien de Coninck, senere som Professor i Fransk ved Universitetet. Efter sin Tilbagekomst til Genève i 1820 og lige til sin Død bevarede han sit varme Venskab for Danmark og søgte at opretholde Forbindelsen med sine mange danske Venner. I Genève hjalp han med ved Anbringelsen af unge danske Adelsmænd og andre, der vilde hertil paa Studieophold. I Aarene 1826—28 var han Fransk lærer og Raadgiver for den unge Prins Frederik Christian (den senere Frederik den Syvende), der i 2 Aar opholdt sig i Genève. De Danske, der kom hertil, blev altid modtaget med stor Venlighed. Ogsaa H. C. Andersen fik en god Modtagelse hos Puerari, der talte Dansk, hvad der sikkert har været en stor Lettelse for den unge Digter.

Blandt Pueraris Bøger fandt Andersen et Eksempplar af sin egen Bog „Fodrejsen fra Holmens Kanal til Østkysten af Amager“, og Puerari læste nogle af hans Digte højt. Selv læste Andersen „Agnete“ og „Det døende Barn“, som rørte Familien til Taarer. Andersen fortæller, at den ene Datter (som var smuk og „havde noget meget Interessant i sit Ansigt“) „saa mig lige ind i Sjælen. Skade at der ikke er Plads for hende, men jeg troer, at for et Aar siden kunde jeg have blevet forliebt, men nu bliver jeg det aldrig mere — nu er jeg et fornuftigt Menne-ske“. „Hun syntes ogsaa at holde af mine Digte, hvorfor skulde jeg saa ikke holde lidt af hende.“ Puerari viste ham Byens Seværdigheder: Raadhuset, „hvor Trappen gennem alle Etager var paa samme Maade som vort Rundetaarn, kun fiirkantet“, en gammel Port fra Romertiden, Rousseaus Ø og meget andet. Puerari indførte ham i Læseselskabet (Société de lecture) og gav ham ved Afskeden et Introduktionsbrev til sin Søn som boede i Milano, hvor Andersen senere skulde hen. I Andersens Stambog findes et Kort, hvorpaa Puerari ved Afskeden paa Fransk har skrevet: „Jeg haaber, at disse Ord vil minde Hr. Andersen om den Fornøjelse, hvormed jeg paa Genfersøens Bred har gjort Be-

*Je souhaite que ces mots rappellent à Mr Andersen,
le plaisir avec lequel j'ai fait la connaissance, sur
les bords du Léman, d'un compatriote Danois favori
si distingué de la Muse Scandinave, & dont les
nobles & faciles inspirations jettent un nouvel
éclat sur la poésie, déjà si riche du Danemark, ma
seconde patrie*

Genève le 21 août 1833.

Puerari, Prof.

kendtskab med en dansk Landsmand, som den skandinaviske Muse i saa høj Grad har begunstiget; den Ædelhed og den Lethed, der præger hans Digtning, kaster en ny Glans over den i Forvejen saa rige Digtning i Danmark, mit andet Fædreland.“

Andersens almindelige Indtryk af Genève var „en smuk og fredelig By“, hvor han hurtigt følte sig hjemme. I sin Dagbog noterer han flere Eksempler paa Genfernes Borgersind. Om den botaniske Have, som laa paa det Sted, hvor i Robespierres Tid flere af Genève's bedste Borgere blev guillotineret siger han: „Dette og flere Anlæg og Bygninger ere saaledes fremstaaede ved privat Gavnildhed. Enhver Genfer sætter sin Stræben i at virke for det kjære Hjem. — Haven er offentligt og er det i Ordets bedste Betydning; er der Doubletter af en eller anden Væxt og en Borger ønsker det, skriver han derom og erholder den gratis, omvendt eier han nogen sjælden Plante eller Frø, forærer han det til Haven. Da den blev aabnet kundgjorde en Plakat det og at den var Publikums Eiendom, til hvis Omsorg den overdrog at vaage over dens Ubeskadigelse og det har gjort at Alt her hævdes saa sikkert som den meest private Eiendom, selv Børn hvoraf her lege i Hundredviis er det saaledes indpræget, at de ikke røre et Blad, man seer Kirsebærrene hænge paa Træerne, ingen røre dem, ønsker man noget da henvender man sig til Portneren. Rundtom er et smukt Jerngitter, som ogsaa er en Foræring; da det blev opført kom en fattig Maler til Raadet, sagde han havde en Bøn, som de ikke maatte lee af, han vilde saa gjerne uden Betaling male Gitteret for dog engang at kunne gjøre noget for sin kjære

By. Det blev ham ogsaa tilladt, og Genferne have siden ret forundt den gode Mand deres Næring.“

Baade i Dagbogen og sine Breve udtrykte H. C. Andersen sin Glæde over Genève's Natur: Søen, Rhône'n, der „er saa blaa, at ingen Maler tør male den saadan“, Bjergene og Skyerne, „Jurabjergene tegnede Skygebilleder paa den klare Himmel“. „Havde jeg dog Eduard og Louise her!“ Hvor maa den unge Dansker, der første Gang færdedes mellem Bjerge have nydt disse Dage!

I „Mit Livs Eventyr“ fortæller Andersen om en Oplevelse af en Art, som mange, der færdes i et Bjergland, kender: „Alperne syntes mig at ligge saa nær ved Byen, jeg vilde gøre en Morgenvandring derhen; altid var det, som Bjergene vege tilbage, jeg gik og gik, det blev Middag før jeg naaede til Foden af de første Klippehøider, og Aften før jeg igjen kom tilbage til Genf“. I Dagbogen hedder det mere detailleret: „Jeg havde forsynet mig med Pærer, kom igjennem nogle Landsbyer og forbi en romantisk Mølle ved Floden Arve. Nær havde jeg vendt om da jeg ingen Vei kunde finde efter at have kravlet længe om, endelig kom jeg paa rette Vei, der gik en Karl, som en Bandit foran mig, noget oppe fandt jeg en Borgruin, da jeg kom helt op, var den endnu mindre at se end i Genève. Jeg fandt en Landsby, hvor flere engelske Reisende spiieste deres Frokost, jeg lagde mig i Græsset og saae paa Bjergene der laae endnu høit over mig og skjult i Skyer . . . Da jeg gik ned havde jeg en deilig Udsigt over Genfersøen til [?]; Klokken var 2, før jeg kom hjem; hvor jeg var træt.“

Mindre begejstret var Andersen for Genève's Teater, som ikke kunde taale Sammenligning med København. Han hørte en Aften „Barberer i Sevilla“ og saa Scribes „La Mairaine“ og noterer den Ejendommelighed, at Operaen spilledes af „næsten lutter gamle Folk“. I første Etage sammen med Andersen sad „en gammel Dame, der i et Væk slog Takt for at vise sit musikalske Gehør, thi det var næppe for at stille Hænderne til Skue, thi de saae ud som indskrumpen Hyldemarv“. Han bemærker, at der i Teatret var en smuk Foyer, „hvorfør have vi ingen?“

I 1846 tilbragte Andersen paa Gennemrejse fra Cette i Sydfrankrig til Frankfurt en Dag i Genève; ogsaa denne Gang boede han paa Hotel de l'Ecu. Nu kaldes han i Fremmedregistret „Andersen, Jean Christen, poète“.

Han spadserede med en Baron Bille Brahe i Botanisk Have og saa i

Pont du Mont Blanc, Genève
(Efter Radering af Müller, ca. 1845).

Nærheden af sit Hotel paa Rousseaus Ø det Monument af Digteren, der blev rejst i 1834, Aaret efter Andersens første Besøg i Genève.

Først i 1860 blev det til et længere Ophold — tre Uger fra 26. August til 16. September. Andersen var nu en berømt Mand, kendt og elsket i hele Europa. Hans Eventyr var blevet oversat paa mange Sprog.

I den i Genève udgivne Almanak „Le Livre des Familles. Almanach de la Suisse française“ (Genève. Librairie étrangère de Lauffer et Compagnie) offentliggjordes i 1855 (første Aargang) og i 1857 (tredje Aargang) forskellige af H. C. Andersens Eventyr i fransk Oversættelse; i 1855 var det „Nattergalen“, „Fem fra en Ærtebælg“ og „Det er ganske vist“, i 1857 „Storkene“. I 1855-Almanakken ledsages Eventyrene af følgende Introduktion: „Vi forelægger vore Læsere følgende Oversættelser af tre af de Eventyr, som er skrevet af Andersen, en af Danmarks mest fremragende Digtere. Disse Fortællingers Naivitet, den friske og smilende Simpelhed, hvormed Andersen udtrykker sig, den moralske Følelse, som vi paa hver eneste Side finder Udtryk for, har sikret ham Kærlighed og Bifald hos alle hans Læsere“.

Denne Gang gik Andersens Ophold derfor ikke ubemærket hen.

Grand Quai, Genève
 (Efter Radering af Rüdissühli, ca. 1845).

„Journal de Genève“ skrev den 29. August: „Det meddeles, at Monsieur Andersen, en af de berømteste og mest sympatiske Digtere og Romanforfattere i Danmark, opholder sig i Genève. Hr. Andersen er hos os særlig kendt ved sin Roman „Improvisatoren“, sine Eventyr og sin „Billedbog uden Billeder“.“

Familien Jürgensen i Le Locle havde anbefalet ham Madame Achards Pension paa Grand-Quai, men den første Aften var der ikke noget ledigt Værelse i Pensionen, og han boede derfor i en stor, elegant Salon i Hotel Métropole. Dagen efter flyttede han hen til Madame Achard, hvor Pensionsprisen, 9 francs inklusive Drikkepenge, var mere overkommelig. Andersen fandt, at han „boede nysseligt“ og var udmærket tilfreds med Værelset og Omgivelserne. Om Aftenen glædede han sig paa sin Balkon ved den smukke Udsigt over den rolige og fredelige Sø; en Gang imellem fôr fjerne Lyn hen over Jurabjergenes fine Silhouet. I Dagbogen nævner han, at Maanen en Aften skinnede paa de gamle Taarne.

Den 5. September blev altid af Andersen fejret som en Slags Fødselsdag Nr. 2; det var paa denne Dato, at den fattige Skomagerson i 1820 var kommet fra Odense til København. Den 5. September 1860 glædede

det ham da paa sit Værelse i Genève at finde tre Buketter, hvoraf den ene fra Madame Achard. I Odense opbevares endnu det lille Brev, der ledsagede den: „Jeg har læst, at den 5. September for Dem var en lykkelig Aarsdag; tillad mig, da jeg nu har den Lykke at have Dem som Gæst, at fejre denne Dag med Dem. Deres hengivne Anna Achard“. Andersen fortæller selv med Glæde, at han i Dagligstuen saa, at man læste hans Værker paa Engelsk, Tysk eller Fransk.

Pensionens Gæster stammede fra „det gode Selskab“ — engelske og amerikanske Familier, en ung russisk Fyrste med Huslærer o. s. v.. Klienteleets internationale Karakter fornøjede Andersen, som kalder det „et heelt behageligt Panorama“. Men skønt han glædede sig over Gæsternes Opmærksomhed blev den dog i Længden lidt trættende. En Aften var næsten alle samlet i en Baron Feisthannels Dagligstue, hvor der blev musiceret; men „Sangen var forfærdelig, Damer uden Stemme og uden Akkompagnement. Jeg var tilsidst træt og flau“.

Ogsaa her i Genève hændte det nu og da, at Andersen blev stærkt deprimeret. Han følte sig grebet af en „dæmonisk Livslede“ og maatte med Magt rive sig løs fra Rhône, der syntes at ville lokke ham ned i sine Bølger. Han følte Feber i Blodet og havde Mareridt. Maaske skyldtes det delvis Vejret. Luften var nu og da „som en italiensk scirocco“. Flere Gange kom det til voldsomme Tordenvejr; et af Uvejrene varede en hel Eftermiddag fra 2 til 8. Senere blev det mere efteraarsagtigt med kølige Dage; „man kan ikke have dem strængere i Kjøbenhavn“. „Regnen falder stærkt i Nabo-Cantonerne og her høres de sørgeligste Efterretninger om Oversvømmelser og Ødelæggelser. Genfer-Aviserne opfordrer dagligt til Indsamling for de Ulykkelige“.

En Del af Andersens Nervøsitet skyldtes Uvished om hvorvidt han skulde tage til Italien og overvintre eller ikke; hans Spekulationer herover plagede ham. Den 15. September kunde han dog meddele Mathilde Ørsted, at han endelig havde faaet bestemt sig til at tage til Danmark, men tilføjede: „Til jeg kom til dette Resultat, er det ellers smukke Ophold i Genève gaaet i Grublen og Ildebefindende. Ellers har jeg mødt her en Opmærksomhed, en Godhed, der overraskede mig, det er som om det fransktalende Schweiz kendte mine Skrifter“. Trods alt havde Andersen altsaa ogsaa denne Gang mange gode Indtryk fra Genève.

Om selve Byen skriver han den 12. September: „Efter at man i et Par Maaneder har flakket om mellem Schweiz's Bjerge og mindre Byer, faar man i Genève Indtrykket af et lille Paris. Hvor forandret til det

Rhønen og Genève

(Efter Radering af Poppel, ca. 1845).

Større og Prægtigere er her ikke blevet siden jeg 1833 første Gang var her! De gamle Mure ere forsvundne, en storartet Række Bygninger med det slotslignende Hotel de la Métropole har rejst sig langs Søen; her er Liv og Virksomhed“. Han kunde heller ikke beklage sig over den Modtagelse, han fik. Mange Mennesker kom for at hilse paa ham, nogle af dem af Nysgerrighed, andre fordi de vilde gøre ham interesseret i deres litterære Frembringelser. Han nævner bl. a. en ung Præst Peschier²⁾, som bragte ham „sit Digt Eleonore“. Men desuden kom han i Forbindelse med flere Videnskabsmænd, deriblandt den berømte Astronom Plantamour³⁾, som han tidligere havde truffet i København, og flere lokale Digtere.

En af dem, han havde mest Glæde af var *Alphonse Matthias Briquet*.

Under et Besøg i Genève i 1946 havde Forfatteren af nærværende Bog en Samtale med de to Brødre Lektorerne Paul Mercier og Henri Mercier, som fortalte, at deres Moder Caroline Mercier, født Briquet (1841—1916) flere Gange havde talt om Andersens Besøg hos Familien Briquet. „Mit Livs Eventyr“ og Andersens Breve nævner intet herom. En Gennemgang af Dagbøgerne bekræftede derimod ikke alene, at Andersen

havde været hos Briquet men ogsaa, at Briquet var ham til megen Nytte i Genève.

A. M. Briquet var i sin Ungdom Lærer (Inspektør) i den Pensionatskole for unge Mennesker, som Digteren Rodolphe Toepffer i mange Aar ledede; fra 1839—1865 havde Briquet selv en lignende Skole først i Rue Gourgas, senere i Chemin Mallombré i Champel-Villakvarteret. Den unge Jules F. U. Jürgensen fra Le Locle havde i sin Tid boet her, og det er sikkert ham, der har introduceret Andersen hos Briquet.

Det ses af Dagbøgerne, at det var i Forbindelse med sit første Besøg hos Briquets, at Andersen havde den lille Oplevelse, som i „Mit Livs Eventyr“ fortælles paa følgende Maade — i nøje Overensstemmelse med Dagbogens Notater:

„En af de første Dage efterat jeg var flyttet ind hos Madame Achard og vilde besøge en af de Familier, til hvem jeg var anbefalet, tog jeg udenfor min Dør en Drosche og viste Kudskens Brevets Adresse med Gaden og Huusnumret. Jeg satte mig i Vognen; han kjørte og kjørte, det var en lang Vei, ned ad Gader og op ad Gader, hen over den gamle nedlagte Vold. Endeligt var jeg ved Stedet; jeg steg ud af Vognen, saa mig om og opdagede, at jeg befandt mig i en Gade, der stødte op til Pladsen, hvorfra jeg var kjørt ud; jeg saa Md. Achards Huus, hvor jeg boede. „Er De en Schweizer,“ spurgte jeg. „Ja!“ svarede han. — „Det kan ikke være sandt!“ sagde jeg. „jeg kommer langveis fra høit oppe fra Norden, og der have vi lært om Schweiz, hørt om *Wilhelm Tell* og det ærlige, brave Schweizerfolk; det staar høit i Ære hos os. Og nu kommer jeg herved for ret at kunne fortælle derhjemme om de brave Folk, og saa: derovre paa den anden Side af Pladsen sætter jeg mig op i Vognen, viser Adressen, hvor jeg skal hen, det var kun et Par Skridt at kjøre, og saa føres jeg vidt omkring i Byen, en lang Tour. Det er Bedrag! Det kan en Schweizer ikke gjøre, De er ingen Schweizer!“ Da blev Mennesket ganske forknyt; ung var han, godt saa han ud.

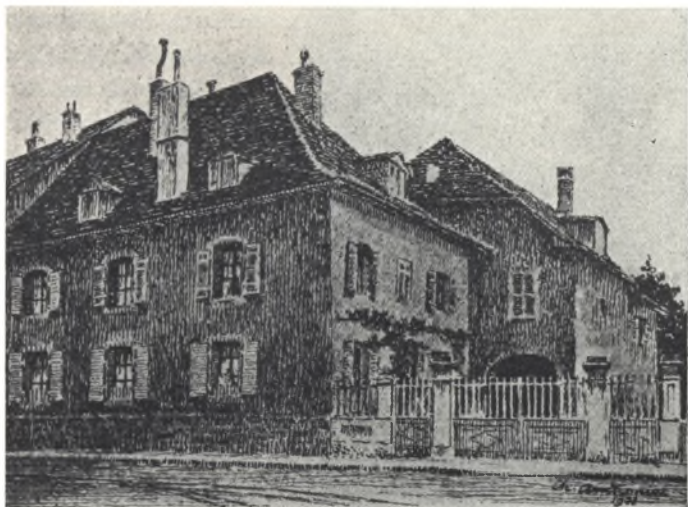
„De skal slet ikke betale!“ sagde han, „eller kun betale hvad De selv vil. Schweizerne ere brave Folk!“ Hans Ord og Stemning rørte mig, og vi skiltes ad som gode Venner“⁴).

Andersens Harmes er forstaaelig, naar man ved, at Afstanden fra Madame Achards Pension til Chemin Mallombré virkelig ikke er længere end et Kvarters Gang, medens Kusken havde kørt ham rundt over en halv Time.

— Andersen blev meget elskværdigt modtaget af Briquets, som han besøgte flere Gange. Sammen med Briquet var han i Universitets-

biblioteket, hvor han havde den Fornøjelse at finde engelske Tidsskrifter (Atheneum og Saturday Review), som indeholdt rosende Anmeldelser af „En Historie fra Klitterne“, der fornylig var udkommet paa Engelsk.

Om det litterære Milieu i Genève skriver Andersen: „Vel er Digteren Toepffer død, men Genève har endnu Poeter, og den franske Litteratur

Petit-Senns Hus, Chêne-Thônex

(Tegning af Ch. Anthonioz, 1933. Efter: E. Barde: Anciennes maisons de campagne genevoises, 1937).

faar endnu herfra mere end een frisk Bouquet, som i Jean Jacques Rousseaus og Fru Holsteins (d.e. Madame de Staël-Holsteins) Dage“. Han nævner blandt de genfiske Forfattere Petit-Senn, Blanvalet og Cherbuliez og gjorde alle disse tre Mænds personlige Bekendtskab.

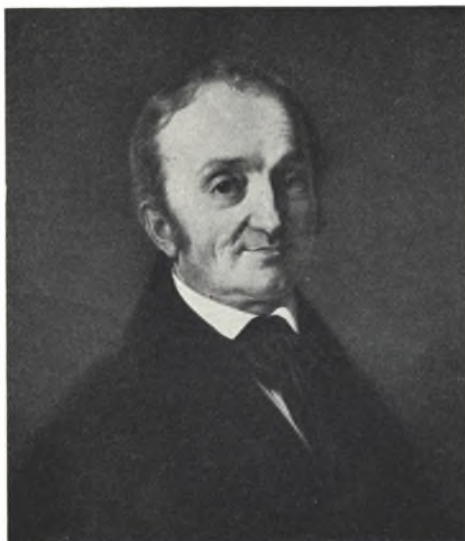
Allerede en af de første Dage aflagde Andersen *Petit-Senn*⁵⁾ en Visit; et saadant Besøg betragtedes paa den Tid som en vigtig Pligt for enhver fremtrædende Udlænding, der kom til Genève. Som den noget yngre Forfatter Marc-Monnier har sagt i sin Bog om „Genève og dets Digtere“ stod Døren til Petit-Senns Hus altid paa vid Gab for Udlændinge. „Naar den besøgende var Udlænding, spurgte man ham ikke engang om hans Navn. Hvis det var en Digter, blev han modtaget med Jubelraab“. Hvis Andersen fik det Indtryk, at der blev gjort særlig Stads netop af ham, var det maaske ikke helt rigtigt.

En ung Sagfører Charles Binet⁶⁾ kom og hentede Andersen hos Ma-

dame Achard og kørte ham ud til Petit-Senn, som boede noget uden for Byen. Den samme Binet kørte nogle Dage senere Andersen i styrtende Regnvejr ud til den Middag, som Petit-Senn Kl. 2 om Eftermiddagen gav til Ære for sin danske Kollega. Middagen bød paa mange Retter, som var udmærket tillavet; der blev skænket en hel Række Vine og ud-

bragt en Skaal for den danske Gæst. Marc-Monnier kalder i sin Bog Petit-Senn „en lille gammel Mand som altid paastod, at han var paa Gravens Rand men som alligevel var baade adræt (alerte) og yndefuld (gracieux)“. Det Indtryk, som Andersen gengiver i sin Dagbog, er næsten ganske det samme: „Den gamle Herre som altid tror sig syg, var ungdommelig frisk og livlig“.

Petit-Senn hørte ikke til de største Aander, men han skrev nette og fornøjelige Vers og spillede gennem mange Aartier en betydelig Rolle i Genève's litterære Ver-

Petit-Senn. 1844

(Efter Maleri af J. Hornung. Universitetsbiblioteket, Genève).

den og i Byens Selskabsliv. Hos „Filosofen fra Chêne-Thonex“, som man kaldte ham efter hans Bopæl, var der noget Voltairesk — men mere i Fysiognomiet end i Karakteren, som var langt mere elskværdig end hos „Filosofen fra Ferney“.

I Petit-Senns Stambog fandt Andersen ogsaa flere danske Navne, bl. a. Prins Frederik Christian (den senere Frederik VII), som under sit Ophold i Genève i Tyverne var et aktivt Medlem af den genfiske Bueskytteforening, hvis Formand Petit-Senn dengang var. Ogsaa Grev Rantzau-Breitenburg, der ledsagede Prinsen og som Petit-Senn omtalte med megen Varme, havde efterladt sit Navn i Bogen.

Selv skrev Andersen i Stambogen, som nu findes hos Petit-Senns Sønesøns Sønesøn (Notar Edmond Binet) i Genève, den 4. September 1860 følgende:

„Les cordages de la Marine anglaise sont traversés d'un fil rouge qui constate qu'ils appartiennent à la Couronne; la vie humaine, dans les petites Choses, autant que dans les grandes, est traversée d'un fil invisible qui constate qu'elle sera à Dieu“.

Det er et Citat fra „De to Baronesser“, som Andersen meget ofte benyttede, naar det gjaldt at indskrive en „Tanke“ i en Stambog.

Petit-Senn, som havde skrevet i Hundreder af Stambøger, ventede næppe at faa en helt original „Tanke“ fra H. C. Andersen. Selv benyttede han de samme „Tanker“ adskillige Gange og skrev dem med ganske smaa Ændringer i Breve eller Stambogsblade til mange forskellige Berømtheder. Til Gengæld sikrede han sig ved Hjælp af Takkebrevene en stor Samling af udenlandske Autografer.

I H. C. Andersens Stambog er indklæbet et Blad, der indeholder en Række „Pensées“ (Tankesprog), som Petit-Senn overleverede ham den 7. September, og som i Oversættelse lyder:

„Blufærdigheden og Duggen holder af Skyggen; naar de kommer til at skinne i Dagens klare Lys her paa Jorden, stiger de straks op til Himlen som de kom fra.

En Moders Død er den første Sorg, man maa begræde uden hendes Deltagelse.

For den der er fyldt af verdslige Tanker betyder det at blive gammel at fjerne sig fra Jorden: for den Kristne betyder det at nærme sig Himlen.

De Dyder, som det koster os Anstrengelser at erhverve os, viser at vi elsker Gud; andre Dyder, som vi erhverver os med Lethed, viser, at Gud elsker os.

Naar nogen synes særlig godt om vore Præstationer, er det næsten umuligt for os ikke at anerkende, at han har en Smule Smag.“

— Efter Middagen hos Petit-Senn gik Tiden hurtigt. Da Kaffen var drukket, fortalte den gamle Herre adskillige Anekdoter og sang desuden „som en anden Bellmann“ til eget Guitarakkompagnement en Række Viser. Andersen maatte ogsaa synge flere danske Sange, og ved Afskeden udvekslede man naturligvis egne Værker: Andersen fik Digtsamlingen „Bluettes et Boutades“ i Bytte for „Billedbog uden Billeder“. Tidligere havde Petit-Senn af Andersen kun kendt „Det døende Barn“, som Puerari havde oversat.

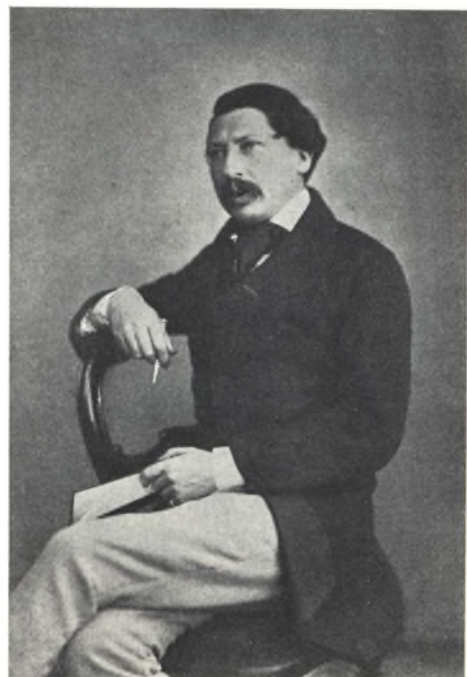
Allerede Dagen efter sin Ankomst henvendte Andersen sig til *Henri Blanvalet* ⁷⁾, som derefter under hele Opholdet viste ham stor Elsk-

værdighed. Han indbød Andersen til en smuk Køretur i Omegnen. I en Restaurant en Milsvej fra Byen spiste de en udmærket Middag med fortræffelige Vine. Senere tilbragte Andersen flere Aftener hos Blanvalet. Denne havde boet adskillige Aar i Tyskland og i Rusland; hans Hustru var tysk, og det var en Fordel for Andersen, at hele Samtalen kunde

foregaa paa Tysk. Hos Petit-Senn derimod var Fransk det eneste Samtalesprog⁸⁾.

Blanvalet gav Andersen et Eksemplar af sit „Album poétique“, som han sendte til Edvard Collin og efter Sigende vilde prøve paa at faa oversat. Paa sin Side syntes Blanvalet at interessere sig for en Oversættelse af to af Andersens Romaner.

Under Opholdet havde Andersen Lejlighed til Besøg hos to af de genfiske Forlæggere: Cherbuliez og Georg for at tale med dem om Oversættelser. *Cherbuliez*⁹⁾, som han besøgte sammen med Professor Briquet, lovede at paatage sig. Udgivelsen af den Samling Eventyr, som den unge Jules F. U. Jür-

Henri Blanvalet

(Efter „Album du Cercle des artistes“).

gensen i Le Locle nogle Uger i Forvejen havde paabegyndt under Andersens Vejledning¹⁰⁾. De 8 Eventyr udkom det følgende Aar under Titlen „Fantaisies danoises“.

Joel Cherbuliez tog Andersen med hjem paa sit Landsted, hvor hans Nevø den bekendte Forfatter Victor Cherbuliez¹¹⁾ ogsaa opholdt sig. Joel Cherbuliez' Søster¹²⁾ var ligeledes Forfatterinde; hun kørte om Aftenen Andersen hjem „i en lillebitte Vogn“, efter at han havde tilbragt en behagelig Aften. Et Par Dage efter modtog Andersen flere Bøger af dem begge.

I Genève's eksklusive og indflydelsesrige „Société de lecture“ kunde

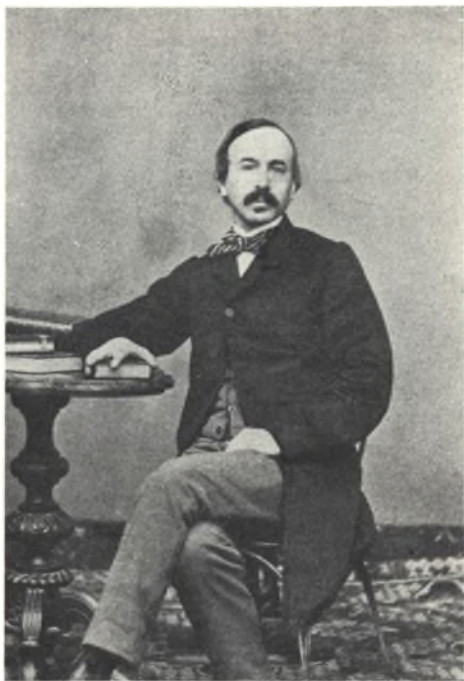
Andersen i Mangel af danske Aviser læse de sidste Nyheder i de engelske, tyske og franske Blade. Det var her, at han den 2. September i en tysk Avis saa Meddelelsen om Johan Ludvig Heibergs Død. Nogle Dage i Forvejen havde han paa Gaden i Genève truffet Digteren M. Goldschmidt.

En af de sidste Dage gjorde Andersen sammen med Blanvalet og Baron Feisthammel den Tur til Mont Salève, som ingen af Genèves Besøgende, der har Respekt for sig selv, kan forsumme. Turen gik i Vogn til Landsbyen Mornex og efter Frokosten spadserede man i Dalen mellem „Store Salève“ og „Lille Salève“, og beundrede den skønne Udsigt til Alperne med Mont Blanc og til Jurakæden. Man besøgte ogsaa de store Grotter, hvor utallige Besøgende har indskrevet deres Navn.

Før Afrejsen gav Andersen Briquet sit Fotografi, skrev nogle Vers i Madame Blanvalets Stambog, lovede at sende hende Hartmanns Sørgemarch ved Thorvaldsens Død og bekræftede, at han meget gerne saa, at Blanvalet tog sig af Oversættelsen af nogle af hans Værker. Blanvalet meddelte, at han havde til Hensigt at foreslaa Andersen til Medlem af den ansete genfiske Forening „Société des Arts“.

Andersen kom senere i 1861, 1868, 1869 og 1873 tilbage til Genève, men kun for kortere Tid.

I 1861 var han her sammen med Jonas Collin den 13. April paa Genemrejse; „... i det sidste Øieblik bestemte jeg at overnatte i Genf, hvor vi kom henimod tre og tog ind i Hotel Ecu de Genève og fik Hjørneværelset ud til Søen med en deilig Udsigt, gik at friseres og barberes, men kom her i mit triste Genfer Humeur. God Middag. Nu

Victor Cherbuliez, ca. 1860
(Fotografi. Universitetsbiblioteket, Genève).

sidder jeg med Ild i Caminen; Jonas er paa egen Haand ude at see sig om.“

I 1868 besøgte han sin Ven Jules Jürgensen fra Le Locle, som samme Aar havde købt en Villaejendom paa Route de Malagnou Nr. 1.

Han blev hentet paa Banegaarden af Jules Jürgensens yngste Søn Jacques Alfred Jürgensen og dennes lille Niece Anne, som Andersen flere Gange omtaler i sin Dagbog. Vognen var forspændt med to unge fyrige Heste, der i stor Fart bragte dem gennem Byen og ud til Villæen, som nu ligger omgivet af høje Huse, men den Gang maatte betegnes som et Landsted. Huset, hvorfra man mellem Træerne kunde se Gensersøen, faldt i høj Grad i Andersens Smag. Men desværre var det altfor varmt; „en saadan Solvarme er her“ skrev han den 25. Maj til Therese og Martin R. Henriques, „kunde man fortætte den og med Ballon lade den gaa til Kjøbenhavn og lægge paa Brændekammeret, saa behøvede man ikke at tænke paa Brænde for Vinteren“. Nede i Byen var „Luften som Ild“. Til Biskop Engelstoft fortæller han, maaske med lidt Overdrivelse: „Varmen var saa forfærdelig at kun før Klokkeren 8 om Morgenen og efter syv om Aftenen var det rimeligt at gaa ud; den meeste Tid af Dagen sad eller laae man i sin Stue med nedrullede Persiener og gad intet bestille; det er slet ikke morsomt“.

I et saadant Vejr var der ingen større Fristelser til Spadsereture, men henimod Aften tog man gerne ud paa Køreture — en Gang henimod Salève, en anden Gang (det var Pinsedag) gik Turen mellem Landsteder og Haver, mellem Ege med Slyngplanter og smaa „Forfriskningssteder“ med Udsigt til Søen dybt nede. En Dag tog hele Familien Jürgensen og dens Gæster pr. Dampskib til Nyon og besøgte en Dr. Fauconnet. Paa Vejen til Nyon saa man Slottet Coppet, hvor flere Danske, deriblandt Oehlenschläger, i Aarhundredets Begyndelse havde opholdt sig hos Madame de Staël-Holstein.

Paa en lille Spadseretur i Malagnoukvarteret lagde Andersen Mærke til den russiske Kirkes forgyldte Kupler, som fik ham til den følgende Nat at drømme om Prinsesse Dagmar, der kort Tid i Forvejen var blevet formælet med den russiske Tronfølger Alexander.

I November 1869 kom Andersen til Genève paa Gennemrejse fra Zürich til Sydfrankrig. Tiltrods for det graa Efteraarsvejr følte han sig „rejseglad og hjemlig“. I Bern var der helt vinterligt, men i Genève stod Markerne endnu grønne.

Salève med Arvefloden i Forgrunden
(Efter Stik af Vogel. Universitetsbiblioteket, Genève).

Andersen tog ind paa Hotel de la Couronne og aflagde Besøg i Jürgensens Villa, hvor han ikke traf nogen hjemme. Om Aftenen saa han i „Grand Théâtre“ „Postillonen fra Longjumeau“. Næste Dag havde han et Par Oplevelser, som Dagbogen for 22. November beretter om:

„Gik til Aften gennem en Smutgade, her tæt ved Hotellet og blev strax antastet af Fruentimmer, som jeg dog ikke indlod mig med; de saae ellers pyntelige nok ud ... Ved Middagsbordet Tydskere fra Rusland de sagde at Dagmar nok hadede Tydskerne, særligt Preusserne, det gjorde nok alle Danske, jeg svarede hvad der er godt og smukt i Tydskland hædre vi.“

I Juni 1873, to Aar før sin Død, kom H. C. Andersen for sidste Gang til Genève. Jules Jürgensen havde indstændigt opfordret ham til sammen med sin Rejsleedsager Bøgh at tilbringe nogle Dage paa Malagnou. Som sædvanlig var han en udmærket Vært, og Byen og dens Omegn viste sig fra deres mest tiltalende Side. Til Henriette Collin skrev Ander-

sen: „Veiret er varmt og smukt. Vi kjørte igaar en deilig Vei under høie rigtutfoldede Egetræer. Magnolierne blomstre, Roserne hænge ud over de høie Mure, Sneen ligger paa Bjergene, men i Jürgensens Have synger Nattergalen sin danske Sang, som dens Søstre i Hellebek“. Hans sidste Minde fra Genève blev saaledes lyst og lykkeligt.

H. C. ANDERSEN I BRUNNEN. FAMILIEN AUF DER MAUR

H. C. Andersen kom ikke mindre end 12 Gange til Schweiz. Ved nogle Lejligheder var det kun en kort Gennemrejsevisit; andre af hans Besøg strakte sig over flere Maaneder. Efterhaanden lærte han de fleste af Landets Egne at kende, men et Par Steder følte han sig særlig hjemme: i *Le Locle* og i *Brunnen*, hvis Natur han elskede og hvor han i Familien Auf der Maur fandt virkelige Venner.

Brunnen var allerede i Andersens yngre Dage et af de mest yndede Turiststeder i Schweiz og er endnu, efter Luzern, det Sted ved *Vierwaldstättersøen*, der tiltrækker flest Fremmede. Det ligger usædvanlig smukt paa Søens Østside, ca. tre Fjerdedele af Vejen fra Luzern i Søens nordvestlige Hjørne til Fluelen ved Sydenden. Ved Brunnen begynder Søens smalleste og mest storslaaede Afsnit *Urnersee*, hvis Karakter minder om en vestnorsk Fjord. Her gaar Fjeldene paa begge Sider næsten lodret ned i Vandet. Udsigten fra Brunnen mod Sydvest og Syd omfatter en Række af de snedækte Fjelde i Uri, først og fremmest den mægtige Urirotstock. Vender man Ryggen til Søen, ser man fra Brunnen ind i Landet op imod den lille Kanton Schwyz' Hovedstad Byen *Schwyz* ved Foden af de ejendommeligt formede Bjerge *Grosser und Kleiner Mythen*. I Dalstrækningen *Muotathal*, der fra Brunnen fører forbi *Ingenbohl* og mod og forbi *Schwyz*, er der Lejlighed til magelige Spadsereture, medens de mere foretagsomme kan bestige Bjerget *Frohnalpstock* eller nøjes med dets Forpost *Axenstein*. I de sidste 50 Aar er de Schweizerrejsende i højere Grad end tidligere begyndt at søge op til de højere beliggende Fjeldhoteller. Men omkring det nittende Aarhundredes Midte, da H. C. Andersen foretog sine Schweizerrejser, var Brunnen sammen med Luzern, Interlaken og Montreux blandt de udenlandske Besøgendes Hovedmaal.

H. C. Andersen gjorde første Gang Ophold i Brunnen paa den Rundrejse i Schweiz, som han i 1855 foretog sammen med sin unge Ven Edgar Collin. De var den 20. August pr. Skib efter en Udflugt til Righi paa Vej til Fluelen, da Collin pludselig fik et Ildebefindende med voldsom Diarrhoe, som Andersen blev meget forfærdet over. Antagelig frygtede han et Koleratilfælde. Det var kun to Aar efter den voldsomme Koleraepidemi, som gik over store Dele af Europa i 1853 og i Danmark alene bortrev næsten 7000 Mennesker. Ogsaa i 1855 var der mindre Epidemier baade i Danmark og andetsteds. I Schweiz fandtes der netop paa Rejsens Tidspunkt Kolera i Basel. Andersen og Collin besluttede da hurtigst muligt at forlade Skibet og gik i Land i Brunnen. Men Uheldet blev som Andersen selv skriver „Spiren til megen Glæde for os begge, og for mig ikke blot en øjeblikkelig men frem i Aarene“.

Det viste sig, at en god Ven af Andersen, Maleren *Thorald Læssøe* netop boede i Brunnen paa Hotel Adler, hos Familien *Auf der Maur*. H. C. Andersen havde her en Oplevelse af en Art, der ofte omtales i hans Skrifter, og som altid glædede og smigrede ham. Værten bragte Collin forskellige Bøger, og derimellem var en Schweizer-Almanak (Schweizer-Volkskalender), som bl. a. indeholdt et Portræt af Naturforskeren Humboldt som Repræsentant for Videnskaben og et Billede af H. C. Andersen selv, „Eventyrdigteren“. „Værten betragtede det og mig, trykede venligt min Haand, jeg havde en Ven i ham, Veninder i hans to Søstre, som styrede Huset, og hvoraf den ene, Agathe var meget musikalsk“.

Da man blev klar over, hvem Andersen var, blev der ogsaa paa anden Maade gjort Stads af ham. „En velhavende Mand fra Byen Schwyz“ kom og takkede for den Glæde Andersens Skrifter havde gjort ham og Agatha sang for Gæsterne. Om Aftenen sad Thorald Læssøe hos Edgar Collin, medens Andersen fik overladt Læssøes Værelse.

Edgar, der blev plejet paa det bedste, var allerede næste Dag blevet rask. Andersen og Collin fortsatte deres Rejse, og Læssøe fulgte med til Fluelen, hvor de spiste til Middag. „Kilderne pladskede. Vi sad under Valdneødetræer. Heste med Bjælder rullede forbi“. Fra Fluelen sejlede de tilbage til Brunnen og videre til Weggis; „mageløs Udsigt over Søen til Pilatus; siden skinnede Maanen paa Vandet“.

Herfra gik Andersen og Collin op paa Righi og ned paa den anden Side til Arth-Goldau. Dette er den eneste længere Fodtur i Schweiz, Dagbøgerne fortæller om.

Ved Brunnen

(Fotografi efter Maleri af Th. Læssøe. Tilhører Fru Direktør Finsen, Hellerup).

Sin Taknemmelighed over den gode Modtagelse i Brunnen udtrykte Andersen ved et Par Dage efter fra Zürich at sende et Bind af sine Eventyr til Agatha Auf der Maur sammen med et Brev til Læssøe. — I Brevet til Læssøe hedder det:

„Kjære Ven! Tak for al Deres Hjertelighed og Deeltagelse den korte Tid vi vare sammen i Brunnen. Edgar Collin sender Dem ligesaa sin Tak, det var os et velsignet Møde! Her sender jeg nu Deres Værts Søster den samlede Ud-gave af mine Eventyr, jeg har vel en mindre Samling, som jeg tænkte paa da jeg lovede hende een af mine Bøger, men det er dog bedst hun faar noget heelt, vil De mundtligt bringe min Hilsen til begge Søstre og Broderen og skulde De selv vilde (sic) unde mig en Glæde saa send mig et lille Brev Frankfurt a/M postrestante og deri hører jeg hvorledes De selv har det og hvad Indtryk Bogen har gjort, lad dem læse den grimme Ælling, den lille Pige med Svovlstikkerne, Grantræet.“

Læssøes Svar giver et morsomt Billede af den Glæde, Eventyr-bogen vakte og af det Liv, der netop i disse Dage udfoldede sig hos Auf der Maurs:

„Tak for Deres venlige Brev og for Bogen, som har bragt stor, stor Glæde, og jeg skal bringe Dem den hele Families inderligste Tak derfor. Jeg vilde ønske at De kunde have seet den Jubel hvormed den lille Agathe kom mig imøde, idet hun holdt Bogen i begge Hænder, høit over Hovedet og raabte med den gladeste Stemme: „See, see hvad Professor

Hotel zum Goldner Adler, Brunnen
(Hoteltryksag i Zentralbibliothek, Zürich).

Andersen har sendt mig“. Ja, hvor er De dog lykkelig at De kan glæde saaledes Tusinde og atter Tusinde.

Agathe er saa ivrig efter at læse i Bogen at Broderen driller hende med at hun nok har isinde at lære den udenad; men Stakkel hidtil har hun kun flygtig kunnet titte i den, thi i de sidste 8te Dage er det som om den vilde Jagt gik igjennem Huset. Hertuginde af Orléans er her med et stort Følge, selv 14de.

Familien Aufdermauer er jo lykkelig over den store Ære, at en saa høi og udmærket Dame saa længe vil gjæste deres Huus, men det tager paa Kræfterne at holde Huset i den Stand at saa store Folk kan føle sig vel der. — Hertuginde, som De vel kjender fra Weimar, er det en stor Glæde at tale med, hun er saa forstandig og livlig og dertil saa fuldkommen quindelig. Hun har megen Interesse for Kunsten. Jeg glæder mig til at male et Billede, som hun har bestilt hos mig, et Landskab med nogle Træer, et Huus og Søen med Snebjergene i Baggrunden.“

Familien auf der Maur, som H. C. Andersen i 1855 lærte at kende, og som han bevarede Forbindelsen med lige til sin Død i 1875, er en af de mest bekendte og ansete i Kanton Schwyz. Da Forfatteren af disse Linier i Foraaret 1946 kom til Brunnen for at følge H. C. Andersens Spor, var Formaalet med Rejsen navnlig at undersøge, om der stadig levede

Xaver auf der Maur

(Fotografi efter Maleri tilh. Fru A. Bueler,
f. auf der Maur).

Agatha auf der Maur

(Fotografi efter Maleri tilh. Fru A. Bueler,
f. auf der Maur).

nogle Medlemmer af Familien og om der hos dem fandtes Erindringer om H. C. Andersen.

Det var Ejeren af Hotel Adler (Hotel zum goldnen Adler) i Brunnen, *Xaver auf der Maur* (et Familienavn, der ogsaa kendes fra „Wilhelm Tell“), der i sin Tid tog imod H. C. Andersen og hans danske Venner. Det er ogsaa ham, der har været Familiens mest fremtrædende Personlighed i hvert Fald i nyere Tid.

Han var født i 1822 og døde i 1904, 81 Aar gammel. I sin Ungdom og Manddom beklædte han en lang Række militære og civile Æresposter. Allerede som 22aarig blev han i 1844 Medlem af Krigsraadet for de syv Kantoner Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug, Fribourg og Wallis; han udnævntes til Kaptajn i 1845, blev Medlem af „Sonderbund“s Krigsraad og var under Borgerkrigen i 1847 med i Kampen ved Schindellegi. I 1851 blev han Oberstløjtnant og deltog som Bataillonskommandant i Grønsevagten under Neuchâtel-Striden med Preussen i 1856—57.

Indenfor Kommunens og Kantonens Administration spillede auf der Maur en meget aktiv Rolle. I 1846—48 og 1852—54 var han Kommunepræsident. I ikke mindre end 44 Aar sad han i Schwyz' store Raad, blev i 1854 Medlem af Kantonalregeringen, var fra 1856—58 Vice-Landammann og i 1858—60 Landammann. I 8 Aar, fra 1854—62 var han Medlem af det fælles-schweiziske Ständerat (Conseiller aux Etats). Ogsaa i sin Kantons økonomiske Udvikling tog han levende Del; han var en af Foregangsmændene ved Udviklingen af Turistindustrien i Brunnen, virkede ivrigt for Bygningen af Axenstrasse i 1863—64 og var med til at grundlægge Bomuldsspinderiet i Hinter-Ibach.

Hans Hustru Albertine, der var 22 Aar yngre, levede lige til 1912. Hun havde født ham fem Sønner og en Datter. Alle Sønnenne døde ugifte, medens den eneste Datter, Albertine, nu Enke efter Nationalrat Bueler, endnu lever som 80aarig i et smukt Patricierhus mellem Brunnen og Schwyz. I Midten af det 19. Aarhundrede boede sammen med Xaver auf der Maur hans to Søstre Agatha (1824—1872) og Regina (1826—1894), hvoraf navnlig den første deltog i Hotellets Ledelse og Drift.

Hotel Adler, som ejedes af Familien i flere Generationer, ligger meget smukt og lettilgængeligt nede ved Landgangsbroen. Det er det næstældste Hotel i Brunnen og er flere Gange blevet ombygget. Den Bygning, der nu kaldes Hotel Adler, menes at gaa helt tilbage til det 16. Aarhundrede. Foruden dette Hotel har Familien auf der Maur ogsaa ejet et Par andre Hoteller og Pension Mythenstein.

Hotel Adler var paa H. C. Andersens Tid ikke ret stort og kunde kun modtage et ret begrænset Antal Gæster. Til Gengæld var Klientelet meget udsøgt. Fremmedbogen bekræfter i høj Grad dette; her findes talrige Navne paa Malere, Musikere, Forfattere og høje Embedsmænd. Richard Wagner boede her gentagne Gange og stod i nært Venskabsforhold til Familien; Oberst auf der Maur skal engang efter Richard Wagners Indbydelse i hans Loge i Operaen i München have overværet Opførelsen af Rienz. Baade han og hans Hustru var meget musikalske. To Portrætter, der er i Datterens Besiddelse, viser en høj statelig Mand og en Kvinde med meget smukke Træk.

Det Medlem af Familien, der særlig tiltrak sig de Fremmedes Opmærksomhed var imidlertid Frøken Agatha, som baade af H. C. Andersen og andre, der har kendt hende, skildres som en „Skønaand“ med udprægede litterære og kunstneriske Interesser. I hendes Stambog, som er i Fru Buelers Besiddelse, findes et stort Antal Tegninger og Akvareller

Landstigning i Brunnen
(Tegning 1860. H. C. Andersens Stambog).

(i Reglen uden Signatur) og desuden forskellige Digte og andre skriftlige Meddelelser. Endvidere skal hun have været i Besiddelse af et betydeligt Antal Breve fra Richard Wagner og mange andre Kunstnere, men desværre er hele dette Efterladenskab med Undtagelse af ganske enkelte Breve blevet brændt.

Fru Bueler husker godt, at der i hendes Familie er blevet talt om Hertuginde af Orleans' Besøg. Agatha, der var Gudmoder til Fru Bueler, fik af Hertuginde en Guldbroche (som ses paa Portrættet Side 75), og denne er endnu i Familiens Besiddelse.

Agatha var som Barn faldet ned fra sin Barnepiges Arm og havde derved faaet en Skade for Livet; hun var noget forvokset, hvilket ses tydeligt af et Fotografi paa hendes Gravsten. Hendes Udtryk paa det malede Portræt er udpræget vemodigt, men hun havde baade Initiativ og Livlighed. Agatha var meget musikalsk og havde en smuk Stemme. I sin Ungdom havde hun faaet Musiktimer i Basel eller Zürich, senere gav nogle Besøgende hende Undervisning. Hun sang solo i Kirken, og meget ofte underholdt hun og andre Medlemmer af Familien Gæsterne med Sang og Musik. Efter Broderens ret sene Ægteskab foretrak de to Søstre at faa deres egen Virksomhed, og der blev til Agatha bygget eller købt et andet Hotel (den nuværende Pension Mythenstein), som hun selv ledede sammen med Søsteren Regina.

Der er ingen Tvivl om, at Familien auf der Maur i fremragende Grad

forstod at gøre det godt og hyggeligt for deres Gæster, som gerne følte sig som en stor Familie. Andersen fandt Hotellet „hyggeligt, hjemligt“ og det generede ham ikke paa en lang Række Regnvejrskdage at sidde „i sammenbragt Familie Liv eller paa et lille Kammer“.

Efter det første, tilfældige Besøg i 1855 kom H. C. Andersen tilbage 5 Gange; i 1858, 1860, 1861, 1862 og 1873.

I 1858 stod Frøken Agatha ved hans Ankomst paa Altanen og kendte ham straks. De følgende Dage gik med Samtaler med de mange Besøgende, der kom for at hilse paa Andersen, med Brevskrivning og med Spadsereture i Omegnen, sammen med Harald Drewsen, der var hans Rejseledsager, eller Agatha. Den 28. Juni skriver han i sin Dagbog: „Gik Tur op paa Bjerget i Morgenstunden, Kørerne gik med Klokker, Drengene jodlede, Søen olivengrøn.“ Den næste Dag: „Tur ad Vejen til Ingebohl. Orgelspil og Sang af Chordrengene.“ Fra Fluelen, hvortil Turen gik pr. Damper, tog Andersen en Køretur til St. Gotthard-Hospitset „i Sne og Vinter“, hvorfra han spadserede et Stykke ned paa den italienske Side. Skønt Vejret ved Afrejsen fra Brunnen havde set truende ud, blev det meget fint og klart; i et Brev til E. Collin hedder det herom: „Jeg sagde det forud i Hotellet og fik til Alles Overraskelse Ret. „De er et Lykkens Menneske!“ sagde Agathe Aufdermauer, Søster til vor Vert her i Brunnen og en begejstret Læserinde af mine Skrifter.“ Paa Tilbageturen overnattede man i Hospetthal. Ved et sølvskinnende Vandfald fandtes Alperoser. Fra Brunnen gik Rejsen senere videre med Diligencen til Glarus og Wallenstadtsoen.

I 1860 kom han til Brunnen over Zürich, Richterswill og Schwyz og blev atter modtaget af Agatha, der førte ham til hans Værelse med dejlig Udsigt over den dybt blaagrønne Sø ned mod Tells Kapel og op imod de høje snedækkede Bjerge. Snart var Værelset hyggeligt indrettet med Bøger, Fotografier og Blomster, Andersen selv havde samlet. Digteren var en stor Elsker af vilde Planter; mange af dem blev klistret ind i hans Album, og i Agatha auf der Maurs Stambog finder vi fra 1862 en presset „Alperose aus Dänemark“ med H. C. Andersens Underskrift ¹⁾. Sammesteds har han skrevet nogle Ord, som han ofte benyttede: „Die Alpen schienen mir die zusammengefalteten Flügel der Erde zu sein; wie, wenn sie diese entfaltete, die grossen Schwingen mit ihren bunten Bildern von grünen Matten, schwarzen Wäldern — brausenden Gewässern, Wolken und Schneemassen ausbreitete? An dem jüngsten Tage erhebt sich die Erde die grossen Flügel, steigt und zerspringt wie eine Seifen-

Uvej i Bjergene

(Fotografi efter A. Calames Maleri: L'Orage a la Handeck, 1839. Gengivet i L. Gielly: L'Ecole genevoise de peinture, 1935).

blase in dem Strahlenglanz Gottes! Brunnen 27. Juli 1860 H. C. Andersen.“ Disse Ord optræder første Gang i hans Dagbog i 1833 og senere bl. a. i „Under Piletræet“.

Flere Gange læste H. C. Andersen om Aftenen Eventyr for Gæsterne, og Agatha sang. I 1860 traf Andersen i Brunnen den unge Maler G. A. Amberger fra Basel, som blev ham en kær Ven, med hvem han i en Aarrække korresponderede; ogsaa i 1861 og 1862 var de sammen i Brunnen.

En Dag, da Andersen var gaaet ud paa Landingsbroen for at se, hvem der kom med Dampskibet, traf han til sin Overraskelse en god Bekendt fra København, Gehejmerraad (tidligere Minister) F. F. Tillisch med Familie, som slog sig ned i halvanden Time i hans „lille Stue med den store Udsigt og var meget lykkelige over den mageløse Natur“.

Ellers mødte han i 1860 i Modsætning til 1855 og 1858 saa godt som ingen Danske i Schweiz. Derimod kunde han som sædvanlig glæde sig over megen Opmærksomhed fra de udenlandske Beundrere, han traf:

„Det er en riig Velsignelse af vor Herre saaledes, langt fra Hjemmet

at nævne sit Navn og da at være kjendt, møde milde Øine, føle at Menneskene har Godhed for os; jeg bliver derved altid forunderlig blød.“

Baade dette Aar og de følgende oplevede Andersen nogle af de voldsomme Uvejr — en Føhnstorm med Bølger som da Tell styrede Baaden for Gessler — der kan optræde paa Vierwaldstättersøen. Han fortæller i 1860 om, at det Dampskib, han befandt sig paa, nær var stødt paa Grund; Regnen var saa tæt, at Styrmanden ikke kunde se til Skibets anden Ende. Det samme Regnskyl forvoldte ved Gersau store Skader; en Bro blev revet bort med en Mor og tre Børn, og et fjerde Barn, der fulgte efter og vilde hjælpe, omkom ogsaa. I 1862 blev H. C. Andersens Selskab paa Sejlturen fra Luzern overfaldet af et saa voldsomt Uvejr, at de ankom dyngvaade til Hotellet.

I 1861 skriver han: „Da vi nærmede os Brunnen, blæste en Føhn, saa at Dampskibet ikke turde lægge an, men en stor Baad kom fra Land for at hente alle Passagerer. Brændingen var saaledes, at vi maatte søge et Landingssted, der kun benyttes i Storm; Bølgerne gik som i Gesslers og i Wilhelm Tells Tid, der var sex Roerkarle men vi dreve dog mod Brændingen, da maatte flere Passagerer stille sig med til Aarerne. Ogsaa Jonas (Collin, Andersens Rejseledsager) tog fat, jeg ventede, at Baaden skulde knuses med os, men vi naaede lykkelig i Land, hvor de gode Folk i Hotellet der vidste jeg kom havde pyntet min Stue med Grønt og Blomster.“

Selv om de pludselige Omslag i Vejret kunde være ubehagelige nok, gav de ogsaa Andersen Lejlighed til at glæde sig over skiftende og storlaaede Belysninger. Hans Dagbøger og Breve er fulde af Bemærkninger herom, der viser, hvor han nød alle de skiftende Nuancer: Straalende Sol, drivende Skyer, Regnbuer over Søen, „Tordenbyger over Brunnen. Nærmeste Bjerge grønne, Fjernere sortblaa, Pilatus graa. Det var som saa man det hele gennem et klart blaat Glas“. I Eventyret „Iisjomfruen“, H. C. Andersens længste og maaske mest gennearbejdede Eventyr, som delvis er skrevet i Brunnen, kommer de personlige Iagttagelser af Schweizernaturen Gang paa Gang klart frem.

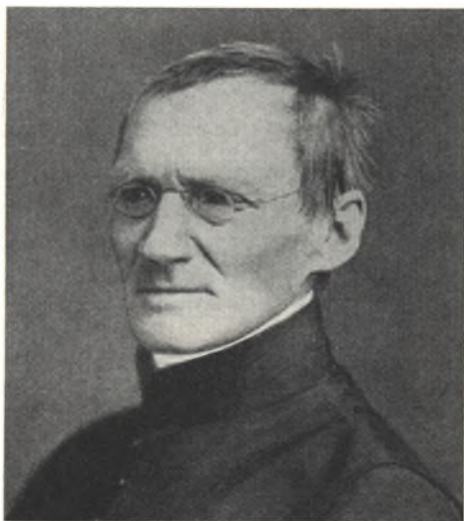
Opholdet i 1861 prægedes blandt andet af Samværet med Amberger og Fru Dr. Brenner-Kron fra Basel, ligesom Andersen i sin Dagbog taler om Udveksling af Bøger med en Beundrerinde fra Luzern, Fru Eckard, hvis Mand er Forfatter. Baade dette Aar og ved andre Lejligheder blev Andersen fejret baade af Schweizere og Fremmede. Tyske og engelske Herrer og Damer skiftedes til at læse højt af hans Eventyr, og hver Morgen blev der sendt ham „smukke Blomster,

Krandse og Komplimenter“. Flere Gange blev der, maaske paa Agatha auf der Maurs eller hendes Broders Initiativ, under Medvirken af Musikvennerne i Brunnen arrangeret Serenade for Andersen i en Baad paa Søen med Fakkeltelysning. Ofte sad Digteren paa sin Altan og glædede sig over Maaneskinnet over Søen eller Stjernehimlen over Bjergene. En gang overværede han en Skyttefest med Faner og Musik. Ved Afskeden var Agatha meget bevæget og „holdt næsten Kjærligheds-erklæring til mig“ — hvad der aldeles ikke faldt i den nøgterne Collins Smag: „Jonas var ved at faae ondt over al den Tale.“

Efter sit Ophold i Brunnen aflagde Andersen sammen med Jonas Collin et Besøg i det store Kloster *Einsiedeln*, et af de mest søgte Valfartssteder i Europa. Det ligger i en Sidedal i Kanton Schwyz, godt 30 Kilometer fra Brunnen. I Klosters Gæstebog findes Andersens Navn under 14. Juli 1861 — en Dag hvor der var særlig mange Gæster, idet denne Dag: St. Heinrichsdag var Navnedag for Klosters daværende Prior, Heinrich Schmidt.

Andersen blev vist rundt af en af Klosters mest fremtrædende Mænd, Pater *Gall Morel*, som var en Ven af Familien auf der Maur og til hvem han havde en Introduktionsskrivelse fra Agatha auf der Maur²⁾.

Pater Gall Morel (1803—1872) var en usædvanlig Personlighed; Stiftsarkivaren i Einsiedeln kalder ham „en Polyhistor i Ordets bedste Betydning, antagelig den mest universelle Aand, som Klosteret nogen Sinde har raadet over.“ Han indtraadte i Benediktinerordenen i 1820, blev Præst og Lærer ved Klosterskolen i 1826, var Kapelmester 1835—40, Stiftsbibliotekar fra 1835 til sin Død, fra 1847 til sin Død Rektor for Klosterskolen, 1839—46 var han Stiftsarkivar, 1843—52 Medlem af det kantonale Undervisningsraad, 1846 Notarius apostolicus, 1846—52 Underprior.

Pater Gall Morel

(Fotografi i Stiftsbiblioteket, Einsiedeln).

Pateren maa allerede paa Forhaand have hørt om Andersens Ophold i Brunnen. H. C. Andersen nævner i Dagbog og Breve, at han tidligere havde udtrykt Ønsket om at faa en Prøve paa Digterens Haandskrift; nu fik han den. Han modtog de to danske Gæster med stor Velvilje, og da han selv „skulde i Vesper“, førte han dem „til en anden lærd Graaskjæg ... der viste os Klosterets Natural-Samling og Bibliotheket“. Senere gik Vejen over i den mægtige Barokkirke, hvor der var en smuk Vespersang af Kordrenge og „Kirkeherrer“.

Det var 1000-Aaret for Klosters Stifter, den hellige Mainrads Martyrium og hans Grav var smykket med Blomster og Indskrifter. En af Inskriptionerne, som var forfattet af Gall Morel og særlig tiltalte H. C. Andersen, lød saaledes:

„Ein Bächlein war es und wurde ein Strom,
Ein Körnlein war es und wurde eine Eiche,
Eine Celle war es und wurde ein Dom,
Zwei Kerzen brannten bey Meinrads Leiche,
Die erleuchten und wärmen ganz wunderbar
Millionen Herzen schon tausend Jahr“.

Senere paa Aftenen gav Eleverne i Klosteret i Anledning af Abbedens Navnedag denne en Serenade („Ständchen“) med Sang og Musik i Klostergaarden. „Da Pater Gall saa mig nede i Gaarden kom han ned og blev hos mig, foreslog mig at føres til Abbeden, jeg undskyldte med at jeg var i Rejseklæder, men det hjalp ikke og jeg kom op i Salen. Abbeden var en kraftig venlig Mand, han drog mig hen i det aabne Vindue hos sig, hvor han stod, og de sang Schillers Hymne til Glæden“. Da Andersen kom ud fra Besøget hos Abbeden „tog hver Pilegrim jeg mødte Hatten af for mig, som om jeg hørte med til det hellige Huus“. — Det lille Intermezzo, der her skildres, er karakteristisk baade for Andersen og for Livet i Einsiedeln.

Sin Taknemlighed overfor Pater Gall viste H. C. Andersen det følgende Aar. Han bad da Edvard Collin, som paa Vejen til Brunnen skulde besøge Einsiedeln, om at tage en Gave med, en dansk Bibel, som han havde lovet Pateren. I et Brev af 1. Juli 1862 til Collin omtaler han Morel som „en elskværdig dannet Mand, som viser Dem godt om i Kloster og Kirke“; Biblen vil være et godt Adgangskort til Klosteret. I sit Svar lover Collin at tage den med „skjøndt den er lovlig svær“. Biblen (en Udgave fra 1861) findes nu i Klosters Bibliotek.

Samme Aar traf Andersen igen Pater Gall Morel. Denne havde i

Einsiedeln. 1861

(Stik i Stiftsbiblioteket, Einsiedeln).

Foraaret været syg og opholdt sig i Juli-August ved Kurbadet Seeven i Nærheden af Schwyz. Den 31. Juli og 1. August kom han under Andersens Ophold paa Besøg i Brunnen. Andersen fortæller bl.a., at Pateren, som spillede smukt Violin, musicerede sammen med Agatha og Xaver auf der Maur. Agathas Guddatter Fru Bueler fortæller, at Pateren fra Klosteret ofte sendte Agatha ny Musik til Gennemsyn.

I 1862 var H. C. Andersen i Brunnen med et helt lille Selskab: nogle af hans bedste Venner, Edvard og Henriette Collin med deres Børn Jonas og Louise. Indkvarteringen gik ikke helt saa glat som sædvanlig. Xaver auf der Maur havde solgt „Goldner Adler“ og et nyt Hotel, han havde overtaget, var endnu ikke aabnet. Den nye Ejer af „Goldner Adler“ gjorde sit bedste, men „hvor godt her end er, var det dog bedre og behageligere før“. Alligevel havde Andersen og hans Venner en herlig Tid i det skønneste Sommergejr, man kunde tænke sig. Dagbøgerne indeholder en Række Vidnesbyrd derom: „Mageløst dejligt Vejr. Græsset blev slaaet og duftede dejligt.“ „Mageløs dejlig Aften med Maaneskin.“ „Urirotstock med sit Sneelag i den blaa Luft.“

Et Brev fra Edv. og Henriette Collin³⁾ giver et ganske levende Billede af det daglige Liv i Brunnen og af Andersens Optræden og Stem-

ninger. Edv. Collin nævner, at „Andersen er i det ypperligste Humeur, glad fra Morgen til Aften; han leer selv ad Varmen, som dog igaar var 28 Grader i Skyggen“. Henriette Collin skriver samme Dag: „Andersen lider meget (under Varmen), igaar kom han ind i en blaastribet bomulds-tøis Nattrøie som Edvard havde kjøbt hos „der Pariserschneider“ i Einsiedlen — du kan tro den klædte ham — dersom Andersen var rig vilde jeg raade ham til at tage Minet⁴) med sig paa Reiser, thi det er vemodigt mærkværdigt hvor glat hans Haar er og hvor gammel det gjør ham, især da han har en Plet paa sit Hoved, hvor Enhver som kan tælle til 5, ogsaa kan sige hvormange Haar der voxer paa den — men det er jo Alt Biting, han er altid straalende glad og transpirerer med største resignation. Min bedste Fornøielse ved table d'hôte er at tale med tyske Damer om dansk Litteratur og saa spørge om de kjende Andersen personlig, naar de da bestandig svarer „nein leider!“ saa siger jeg „der sidder han“ — og saa falde de i Reglen under bordet af Henrykkelse og som oftest falder deres Mænd med.

En af Andersens elskværdige Svagheder er jeg ifærd med at vænde ham af med — han holder nemlig meget af at plukke Blomster — det gjør jeg ogsaa — og naar vi saa gaa paa Bjergene plukker han store Bouquetter og byder mig som saa skal bære dem hjem, og naar jeg saa kommer hjem, sætte dem i min Vandkande hvis egentlige Bestemmelse jeg derved aldeles tilintetgjør. — Idag sagde jeg *nei* til en uhyre stor Krusemynte — han kan jo give dem til en af de mange som ville blive henrykte.“

Andersen selv skriver i en Paategning paa Brevet: „Det er en Hede saa vi alle puste; Jette Collin finder det velsignet og gaaer i solguul Kjole, med flammerødt Schavl; iaftes var der to Damer der klattrede op paa Bænken af deres Balkon for at naae op til mig, hvor jeg maatte bøie mig ned og række dem Haanden, da lød fra Pladsen et Latterchor, det var Familien Collin-Beutner, der misunde mig den stille Hylding.“ Familien Beutner⁵) var, et helt Selskab paa 8 Personer, indlogeret i et „Privatlogis“ i Nærheden, hvor Collins en Aften besøgte dem og spiste Pillekartofler.

Baade paa Hotellet og i Omegnen boede der berømte Udlændinge og flere danske Bekendte. I Hotel Adler havde den ungarske Frihedskæmper Kossuth opholdt sig, da H. C. Andersen ankom. Fru Clara Schumann boede i Luzern og Andersen haabede at møde hende i Brunnen eller Interlaken. Paa Seelisberg — lige overfor Brunnen, paa Søens anden Bred, — havde Fru Hauch med sin Søn slaæet sig ned.

Efter en Beskrivelse af Søen og Bjergene konkluderer Edv. Collin:

Axenstrasse, 1862

„Med al Respect for Nærum, hvor Du nu vel er, er dette dog frapponentere. Vi have allerede hørt endeel fra Hjemmet, endog fra Theodor, fra Juliane og fra Vahlia i Anl. af dennes Beskrivelse af Opholdet paa Rungsted tænkte jeg mig følgende Distichon:

Vi har Schweitz med Gletschere, Gemser og Brombær
Hun har Rungsted med god Mad, Benny og Fru Hombær.
Nu kan du selv vælge^e).“

Alle det lille Rejseselskabs Medlemmer befandt sig aabenbart udmærket, Henriette fortæller, at Louise endnu ingen stor Hovedpine har haft og tilføjer „Du kan tro Edvard er glad over at gaa omkring paa Bjergene med Jonas — imorgen ville de med en Fører rigtig tilværs — det bliver meget trangt at skilles ad i September.“

Louise Drewsen fortæller fra Opholdet i Brunnen⁷), at der bl. a. var en fransk Familie, der gjorde stor Stads af Andersen; han kunde ikke rigtigt tale med den, og det var ubetaleligt at se, hvordan han med Fagter tolkede sin Taknemlighed, slog ud med Armene, lagde Haanden paa Hjertet og vendte Øjnene mod Himlen.

Da Rejsen senere fortsattes over Beckenried og Brunigpasset til Inter-

laken, længtes Collinerne tilbage til Brunnen. Andersen skriver den 8. 8. 1862 fra Interlaken til Adolph Drewsen: „... her er dejligt men Jette og især Louise, kunne ikke glemme Brunnen og længes efter den vilde aabne Søe, de havde der ...“

Endnu 11 Aar efter, i 1873 skrev Henriette Collin til Andersen, som

Agatha auf der Maur's Gravsten, Ingenbohl

(Fotografi, 1948).

da paany var paa Vej til Brunnen: „Brunnen staar for min Erindring som en velsignet dejlig lille Gryde, hvor man i Reglen havde sine 26—28 Grader og befandt sig fortræffeligt.“ I et andet Brev fra samme Aar hedder det: „Brunnen, hvor jeg nu tænker mig Dem og Bøgh rigtig glade nydende den henrivende Natur ved den — næsten — smukkeste af alle Søer, medens Frøken Agathe...forkorter Dem Tiden med at synge for dem. Lad mig endelig vide, om hun endnu kan det.— Jeg faar ved at tænke paa Vierwaldstätter Søen, en rædsom Længsel efter Bjerger, og maa gaa lidt udenfor og betragte vore egne Bakker for at finde lidt Lindring i min Udvee ...“

Men Virkeligheden saa anderledes ud.

I 1873 var H. C. Andersen stærkt svækket af Sygdom. Hans Sommerrejse i Schweiz begyndte med en Konsultation hos en Læge i Bern og fortsattes med en Kur i Glion. Alligevel var den 68aarige Digter ikke bange for at fortsætte sit Schweizerophold med en længere Rundrejse til en Række af de kendte Steder. Den 17. Juni kom han sammen med sin unge Ledsager Nicolai Bøgh til Brunnen, hvor han regnede med at tage ind i det nye Hotel, som Agatha auf der Maur havde bygget. Men som Dagbogen viser, ventede der ham en smertelig Overraskelse.

„Klokken blev over 4 før vi naaede Brunnen, hvor auf der Maur stod ved Broen og hentede mig straks, kom mig venligt imøde. Jeg spurgte om hans Søster Agathe. „Hun er død,“ sagde han, „hun døde ved Jule-

tid uden at være syg, en Catarrh og hun sov hen. Hvor har hun tidt talt om Dem! og sagt, „Skal jeg dog aldrig mere faa Hr. Andersen at see“. Hun havde grædt af Glæde, havde hun oplevet den Dag i Dag at see Hr. Andersen.“ Taarerne kom mig i Øjnene, jeg var overrasket ved at høre hendes Død og følte mig bevæget. *Auf der Maur* førte os til sin Pension, han var nu gift og hans Svoger⁸⁾ havde det nye smukke Hotel, Agathe havde bygget, derovre var hans anden Søster.“

Overalt var der Minder om Agatha. I Xaver auf der Maurs Park var der stille, fredeligt og hyggeligt — men tomt. 11 Aar før, da Andersen og Collins var her, havde Agatha og Pater Gall Morel spillet sammen netop her til auf der Maurs Akkompagnement. Paa Kirkegaarden søgte Andersen nu Agathas Grav, „hendes Photographie-Portræt var anbragt paa Korset og en Krands af kunstige hvide Liljer; paa Graven Margueritter, Forglemigejer og Hjerteblodsdraaber.“ Flere Gange besøgte Andersen Regina auf der Maur, „Vi talte om Søsteren; hun var i Taarer og gav mig Roser og andre Blomster Agathe havde plantet.“ Regina viste ham Agathas Album med det sidste Billede af hende. Andersen havde et Fotografi af sig selv med, som han havde tiltænkt Agatha; nu blev det givet til Broderen og findes endnu hos Fru Bueler med Inskriptionen: „Hr. Aufdermauer freundliche Erinnerung an H. C. Andersen, Brunnen 18. Juni 1873. Das Leben ist das schönste Märchen.“ Et andet Billede, som blev skænket Regina, bærer Paaskriften: „Fräulein Regina Aufdermauer, Agathes treue liebe Schwester, Erinnerung an H. C. Andersen.“

Ogsaa paa anden Maade var der sket Forandringer i og ved Brunnen. „Her ved Brunnen slap fordum Køreveien og man maatte seile til Fluelen for at komme til Gotthardt, nu er der sprængt en Vej gjennem Klipperne med flere Tunneller, og man kan køre langs Søen fra Gersau over Brunnen til Fluelen.“ Men Naturen og Andersens Glæde over den var uforandret. Baade Aften og Morgen nød Andersen „Alpegløden“; en Morgen Klokken 4 vækkede han Bøgh for at lade ham se det — ikke uden Besvær paa Grund af Rejsekammeratens gode Sovehjerter.

Den 27. Juni kørte Andersen videre til Richterswil. Det blev hans sidste Besøg i Brunnen, men lige til det sidste var dette Sted, som han kalder „en uforglemmelig Eventyr-By“ med „den mest idylliske Schweitser-Natur“ i hans Tanker. Saa sent som 10 Dage før sin Død i 1875 skrev han et Introduktionsbrev, rettet til auf der Maurs, for en Ven, som skulde drage til hans kære Schweiz⁹⁾.

H. C. ANDERSEN OG BASEL. HANS FORBINDELSE MED MALEREN G. A. AMBERGER OG FAMILIEN BRENNER-KRON

I H. C. Andersens omfangsrige Korrespondance findes kun faa Breve fra eller til Schweizere. Han vekslede enkelte Breve med et Par Mennesker, der kunde tænkes at være interesseret i at oversætte nogle af hans Værker, men der var kun faa schweiziske Personligheder, med hvem han i længere Tid stod i skriftlig Forbindelse.

En af disse var Maleren G. A. Amberger.

Gustav Adolf Amberger var født i Solingen i Tyskland i 1831 som Søn af Boghandler Fr. Gerh. Amberger, hvis Hustru Anna Barbara Esslinger stammede fra Zürich. Efter Mandens Død flyttede hun med sine to Sønner til Basel. Anna Barbara Amberger var Søster til en bekendt Kobberstikker i Zürich, Johann Martin Esslinger; hun havde ogsaa selv kunstnerisk Talent, som i forstørret Grad genfandtes hos den yngste Søn. Heldigvis var den ældre Broder, Herman, som var Boghandler, i Stand til økonomisk at sørge for, at Gustav Adolf fik en god Uddannelse.

I 1856 drog den unge Kunstner til Rom, hvor han i to Aar arbejdede i Maleren Peter Cornelius' Værksted. Af Vennerne fra denne Studietid nævnes bl. a. Arnold Böcklin, ligesom det fremgaar af et Brev til H. C. Andersen, at Amberger maa have kendt forskellige danske Kunstnere.

1856 vendte Amberger tilbage til Basel. Her boede han i 15 Aar, og ved Siden af sin Virksomhed som Maler arbejdede han som Tegner i en Silkebaandsfabrik. I 1873 slog han sig ned i Baden-Baden og døde der i 1896. En første Rangs Kunstner var Amberger ikke, men flere af hans Billeder solgtes til Russere og Amerikanere; et af Ungdomsværkerne fra Rom: „Leda“ blev købt af Kejserinde Alexandra. Paa sine ældre Dage foretog han en Studierejse til Norge og Sverige, hvor han fandt Motiver til forskellige Arbejder.

H. C. Andersen, ca. 1860
(Tilhører Det kgl. Bibliotek).

Om Ambergers personlige Fremtræden er det blevet sagt, at han ikke alene i aandelig Indstilling men ogsaa i ydre Skikkelse i nogen Grad lignede Andersen. „Amberger skildres af sine Bekendte som en høj, elastisk Skikkelse, med skarptskaarne Ansigtstræk, der vidnede om en udviklet Forstand. Han var besjælet af en rastløs Virketrang og havde en rig og stærkt bevægelig Fantasi, var nervøst pirrelig og gik med Begejstring op i den romantiske Verdensanskuelse, som Malerkunsten den Gang var præget af. I Samtale var han inciterende og elskværdig og henledte rent uvilkaarligt Opmærksomheden paa sig¹).“

Det var under sit Ophold i Brunnen i Sommeren 1860, at Andersen stiftede Bekendtskab med den dengang 29aarige Amberger²⁾). I sin Dagbog skriver han den 17. Juli, at en ung tysk Maler Amberger viste Selskabet Billeder og Fotografier. Den 21. Juli noterer Andersen, at han har foræret Amberger sit Fotografi. Endelig hedder det den 22. Juli: „I Dag afrejste den unge Maler Amberger fra Basel, der med saa megen Hjertelighed sluttede sig her til mig, han var en Ven af Thorald Læssøe, bad mig boe hos sig i Basel³⁾).“

Mødet i Brunnen blev Indledning til en fleraarig Korrespondance.

Den ene Halvdel af Brevvekslingen: 7 Breve fra Andersen til Amberger fra Perioden 24. Januar 1861 til 4. December 1862, blev i 1942 udgivet af Overbibliotekaren ved Universitetsbiblioteket i Basel, Dr. Karl Schwarber. I disse Breve omtaler Andersen baade sine Venner, sine litterære Arbejder, sine Rejser og Rejseplaner; de indeholder dog ikke noget væsentligt Nyt for danske Læsere.

Modstykket: En Række Breve fra Amberger til H. C. Andersen er bevaret i det Kongelige Bibliotek i København. Af Dagbøgerne fremgaar det, at der i Aarene 1860—63 yderligere maa have været vekslet forskellige Breve (i nogle Tilfælde sandsynligvis ganske korte Meddelelser), som ikke findes i Bibliotekerne i København og Basel. Korrespondancen synes at være blevet afbrudt i 1863 for først at blive genoptaget ved et Lykønskningsbrev fra Amberger til Andersens 70 Aars Fødselsdag i 1875.

Den 27. Juli 1860 skrev Amberger til Andersen, som da endnu opholdt sig i Brunnen, at han havde talt med en af sine Bekendte, Forlagsboghandler Hoffmann i Stuttgart, som vilde være meget interesseret i at modtage Bidrag af Andersen til de Tidsskrifter, han udgiver. Andersen vil selv kunne fastsætte Honoraret, og et Aar efter Offentliggørelsen i Tidsskriftet vil Stoffet kunne benyttes andetsteds. Hoffmann har anmodet Amberger om i givet Fald at sørge for Illustrationer, og Amberger vil betragte det som en stor Lykke, om Bekendtskabet med Andersen kunde fortsættes gennem et saadant „aandeligt Samarbejde“. I et Brev fra 1861 kommer han tilbage til den samme Tanke og mener, at „det vilde være guddommeligt“, hvis de kunde arbejde sammen — Andersen med Blæk og Papir, Amberger med sin Pensel. Et praktisk Resultat vides denne Tanke dog ikke at have givet.

Den 16. September, 2 Maaneder efter Sammentræffet i Brunnen kom H. C. Andersen til Basel⁴⁾).

Aeschengraben i Basel

(Tegning, 1860).

Den første Nat efter Ankomsten boede han paa Hotel „Drei Könige“ i et Værelse ud til Rhinen „særdeles deilig Skue, jeg kunde ikke rive mig løs. Rhinen blaa grøn, Vandet rivende, Bjergene mørkeblaa; jeg tænkte paa Ingeborg Linds⁵⁾ Glæde ved at see dette og besluttede naar jeg havde 1000 Rdlr. dertil, da at tage hende og Moderen til Schweitz“.

Amberger mødte straks i Hotellet og førte Andersen „til en ret velhavende Familie, der saa smukt og hjerteligt bad mig om at „gjøre dem lykkelig ved at boe hos sig“, selv deres Naboer havde sendt dem Blomster til at smykke hans Værelse med. Fruen tog imod mig med Taarer og sagde: „Tak for al den Velsignelse Deres Skrifter har bragt i vores Huus!“ jeg følte mig strax som hjemme der og fløttede derhen. Min unge Ven, Amberger er hans Navn og af Dygtighed, dertil i den sidste Tid berømt ved at have opdaget i en Marschandise-Bod det tidligste og mest liig Portræt af Schiller . .“

Den Familie, som Amberger indførte H. C. Andersen i, og hvor han var Gæst nogle Dage, var Familien Brenner-Kron, i hvis Hus „Am Aeschengraben“ ikke langt fra Banegaarden Amberger sammen med sin Moder og Broder boede til Leje.

Navnlign Fru Brenner-Kron havde en høj Stjerne hos Andersen, der i

sine Breve til Amberger altid tilføjer en særlig Hilsen til „die vortreffliche Frau Doktorin“.

Emma Kron (1823—1875) blev i 1845 gift med en af de bedst kendte Advokater i Basel Dr. jur. Johann-Karl Brenner (1814—83), som var en af Byens ledende frisindede Politikere. Fru Brenner-Kron karakteriseres som en „temperaments- und geistvolle Hausherrin“ og var som ung Pige meget ombejlet. Hun havde stærke litterære Interesser. Foruden ved sine populære Digte paa Baseltysk har Emma Kron navnlig gjort sig bekendt ved Bogen „Lorbeer und Zypressen“, en stort anlagt Roman med den polske Nationalhelt og Frihedskæmper Kosciuszko som Midtpunkt. Hun skal have øvet en vis Indflydelse paa den baselske Frihedsdigter Leutold. Til den berømte Forfatter og Kunsthistoriker Jacob Burckhardt var hun knyttet med nært Venskab, som gav sig Udtryk i en omfangsrig Korrespondance. De Digte, som Fru Brenner-Kron skrev, fandt dog ikke altid Naade for Burckhardts Øjne; han bedømte dem ret kritisk og klager over, at de er vidtstvævende og snakkesalige („Weitschweifigkeit und Redseligkeit“).

Ægteparret Brenner-Kron havde to Døtre (Emma og Berta) og en Søn (Karl); særlig den sidste omtales flere Gange i Andersens Breve. En Familieanekdote, man gerne fortalte i den Brennerske Familie, gaar ud paa, at da Andersen en Dag spiste til Middag hos Brenner, væltede den livlige Dreng (af Andersen kaldt „Carl den Store“) en Tallerken kogle Blaabær over den berømte Digtters Benklæder. Af en saadan Begivenhed — som Andersen næppe vilde have ladet uomtalt! — findes der imidlertid intet Spor i Dagbøgerne.

Digteren var yderst tilfreds med sit Ophold i Basel. Aviserne omtalte hans Ankomst. Familien Brenner-Kron og Ambergers gjorde alt for at gøre Livet behageligt for ham. „Hver Dag var en Fest“.

De seks Dage, Andersen opholdt sig her, var travlt optaget. Med Amberger som Ledsager saa han sig om i Byen, besøgte Domkirken, glædede sig over Hölbeins „Dødedans“ og aflagde Visit i Læseselskabet. Han glemte heller ikke det nyttige for det behagelige og bestilte et Sæt nyt Tøj, der kunde leveres allerede to Dage efter. Han stiftede Bekendtskab med Basler-Specialiteten de smaa Honningkager „Lekkerlig“ (Lekkerli) og fik en Forsyning med hjem til Danmark. Flere Gange besøgte han Fru Brenners Slægtninge, Familien Kircher. Andersen nævner ogsaa en Frøken Kestner, som var en Datter af Goethes Veninde Charlotte Buff-Kestner.

Baade hos Kirchers og hos Brenners læste Digteren selv og Amberger Eventyr. En Dag fortalte han Familien Brenner en Del om Jylland. Fra København skrev Andersen senere til Fru Brenner-Kron:

„Jeg tænker saa ofte paa de smukke Timer i Basel; alle Minderne staa levende for mig; de muntre Øjeblikke ved Middagsbordet, hvor Deres Hr. Mand var sammen med os og saa kærlig og deltagende lyttede til mig, Børnene, ja min lille Ven Carl den Store. Jeg hører dem, jeg ser dem, hils dem hjerteligt og inderligt — ogsaa den kære Nabo. Jeg bragte Pakken med „Lekerli“ med til København til mine Venner her; de smagte den nordschweiziske Kage og ved denne Lejlighed talte vi hjerteligt om disse og endnu skønnere Ting der i Alpelandet.“

Inden Afrejsen købte Andersen hos en Boghandler, der viste sig at være Nordmand og i hvis Stambog Digteren maatte skrive, en Samling Eventyr paa Tysk, som han forærede Fru Brenner. Amberger skænkede ham sit Portræt og to Mindeblade over Goethe og Schiller. „Han giver mig alt, det herligste Menneske“, hedder det i Dagbogen. Fru Brenner, der havde skrevet et Afskedsdigt, var helt opløst i Taarer, da hun læste det højt, og de to Døtre græd med. Andersen var mere nøgtern: „Jeg maatte se at komme bort, da jeg ikke følte denne bevægede Stemning“.

Med Amberger tog Andersen ikke Afsked i Basel, idet de fulgtes ad til Stuttgart, hvor de sammen tilbragte nogle Dage hos Forlagsboghandler Hoffmann.

Ved Nytaarstid 1861 fik H. C. Andersen, der længe forgæves havde ventet paa at høre fra Amberger, et længere Brev fra Fru Brenner-Kron. Paa samme Brevark findes et Brev fra Amberger, som undskylder sin Tavshed med en Henvisning til sit Arbejde, men nu endelig har ladet sig „trække med“ af Fru Brenner. Amberger fortæller blandt andet, at „i Stuttgart lever De stadig hos Familien Hoffmann, thi i vor Forretningskorrespondance forekommer Deres Navn til enhver Tid“. Amberger sender Andersen en „Holzzeichnung“ af „Mythenstein“ — en Klippe i Vierwaldstättersøen ikke langt fra Brunnen, hvor „Wilhelm Tells Digter“ Schillers Navn netop i 1860 blev indhugget. Han beder Andersen give et andet Eksempel til Thorald Læssøe og hilse denne og hans kære Moder, ligeledes Frk. Prätzmann⁷⁾ og alle de danske Kunstnere, som Amberger i sin Tid levede sammen med i Rom „de er mig alle Kære og uforglemmelige“. Endelig vedlægger han en Alpeblomst fra en Andersen ukendt Person, som i mange Aar har hørt til hans Beundrere.

Andersen sendte den 14. Januar i samme Konvolut et Svarbrev til Am-

berger og et til Fru Brenner-Kron. Til Amberger fortæller han, at Humøret er daarligt, der er noget, der trykker ham, men „Gud være lovet sprudler Digtningens Kilde stadig ungdommelig frisk og fuldt“; medens han paa Rejsen kun skrev et enkelt lille Eventyr („Sommerfuglen“) har han efter Hjemkomsten skrevet ikke mindre end 6 Eventyr og Historier. Brevet slutter: „Hils Deres kære Fru Moder, Vennerne i Brunnen og ligeledes Fru Ramin ved Zürichsøen. Fra Hoffmanns i Stuttgart har jeg til Nytaar faaet kære Breve, Bøger og en smuk broderet Skrivemappe fra de unge Damer. Hvor er Menneskene dog gode og Verden skøn; gid det blot maa vedblive at være saaledes!“

I Brevet til Fru Brenner findes nogle mere interessante personlige Betragtninger.

Indledningsvis skriver Andersen: „Hvor smukt, hvor hjertevarmt ja ganske som jeg efter min Opfattelse af Dem kunde vente det, at De vilde glæde mig med et Brev og slæbe den kære gode Amberger med; jeg tænkte nok paa, at han næppe var en flittig Brevskriver, men jeg kender jo hans Hjerte, jeg troede og tror fuldt og helt paa hans Kærlighed og Troskab.“

Andersen omtaler derefter Ambergers Forlovelse; denne var mærkelig nok ikke blevet nævnt overfor Andersen af Amberger selv, men i det samtidig ankomne Brev fra Fru Brenner. Overfor hende giver Andersen — maaske med Henblik paa Ambergers noget urolige Temperament — Udtryk for en vis Bekymring ved Tanken om Vennen som Ægtemand. Han frygter for „at Forlovelsesringen vil blive ham et Led i en Lænke. Ved en saadan Lejlighed maa man ganske naturligt stille sig selv Spørgsmaal som: „Formaar jeg at gøre hende lykkelig? Er vi skabt til i Livet at leve sammen baade i Glæde og i Sorg?“ Men paa den anden Side er det ogsaa en Ulykke, naar man bliver ældre, da at staa alene i Verden og ikke have noget virkeligt Hjem. „Jeg er allerede 55 Aar,“ fortsætter Andersen, „men i Aand og Følelser som en Mand omkring de 30, jeg nyder Erkendelse nok baade i mit Fædreland og i Udlandet, jeg ejer saa meget, at jeg kan leve rigtig godt, bliver næsten overøst med Goder og æret og alligevel — jeg er slet ikke lykkelig ... og hvis jeg var gift, lykkelig gift saadan som jeg tænker og ønsker, at min kære Gustav burde blive det, vilde jeg maaske være lykkelig“.

Den 9. April 1861 kom Andersen paa Gennemrejse til Basel sammen med Jonas Collin. Det blev kun til en enkelt Dags Ophold, men der var Tid baade til Samvær med Amberger og til et Besøg hos Familien Bren-

ner. Amberger tog ogsaa den unge Zoolog med paa en Udflugt udenfor Byen og de to drak dus.

I Løbet af dette Aar vekslede Vennerne en Række Breve. Karakteristisk for Ambergers Udtryksmaade er et Brev af 26. Maj, sendt som Svar paa et Brev fra Andersen under dennes Ophold i Rom:

„Hvilken uforglemmelig Lykke det er for mig at kalde Dem Ven, et Menneske, der staar for mig som sammenføjet af de ædleste Grundsætninger og som Forbillede for alt hvad jeg foretager mig.“

Paa sin Fødselsdag den 28. Maj fik Amberger igen et Brev fra Andersen, som han kalder „min skønneste og mest glædelige Fødselsdagsgave“ og samtidig fra Forlæggeren Wiedemann Andersens nyeste Værk. I et Brev fortæller han, at han glæder sig umaadeligt til Samværet i Brunnen, hvor der vil blive Lejlighed til at tale om alle Andersens Oplevelser fra Rom og til at læse sammen. Den 26. og 27. Maj var Amberger til Kunstnermøde i Luzern og besøgte i 20 Minutter Agatha auf der Maur i Brunnen for at give Besked om deres snarlige Ankomst, som alle glædede sig til. Endelig sender han Hilsen til Jonas Collin, som vel nu har en stor Samling af Insekter og andet fra Campagnen.

I Begyndelsen af Juli mødtes Vennerne i Brunnen. I Dagbogen omtales, at Amberger og Agatha auf der Maur musicerede sammen og at Amberger læste højt — den sidste bl. a. „En Historie fra Klitterne“. Fru Brenner med sine to Døtre kom ogsaa til Brunnen for efter Andersens

Domkirken i Basel, ca. 1860

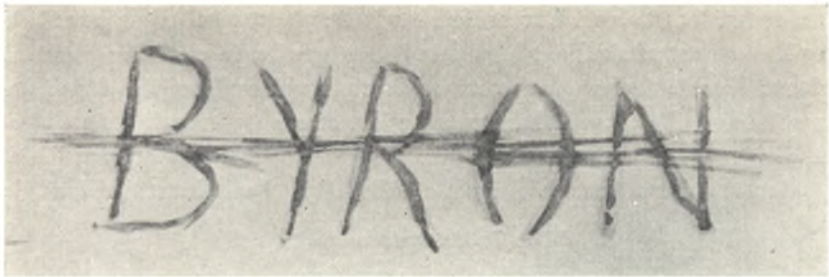
Sigende at „blive 8 Dage for hans Skyld“. Ogsaa en Fru Eckard fra Luzern blev af Amberger forestillet for Andersen som en af hans Beundrerinder.

I et Brev fra Sommeren 1862 fortæller Amberger, at han har været i Stuttgart hos Hoffmann, som i høj Grad beklagede, at Andersen syntes at have glemt de lovede Bidrag til hans Tidsskrifter; Amberger gjorde sit bedste for at forsvare Andersen mod Hoffmanns Bebrejdelser. Amberger glæder sig til, naar Andersen passerer Basel sammen med Familien Collin at kunne vise ham et nyt større Billede.

Andersen traf dette Aar Amberger i Interlaken og var et Par Gange sammen med ham dér.

Under Schweizerrejsen i 1873 overnattede Andersen og Nicolai Bøgh i Basel, men i Dagbogen omtales hverken Ambergers eller Brenner-Krons. Det er muligt, at Besøget faldt efter Ambergers Flytning til Baden-Baden. Medens Bøgh gik ud for at se paa Byen, blev Andersen paa Hotellet; han følte sig træt og svimmel. „Humøret ikke oppe“.

Paa 70-Aarsdagen den 2. April 1875 fik Andersen et Brev fra Amberger og desuden en fotografisk Gengivelse af et af hans Billeder. I sin Takkeskrivelse udtrykker Andersen Glæde over dette Billede hvori der er „saa megen Stemning og Gjengivelse af det poetiske i Naturen“. Han fortæller om sin Sygdom og sine Besværligheder; selv paa Festdagen følte han hele Sygdommens Tryk. Amberger er en af dem, som først faar et Takkebrev, og Andersen lover ham en længere og fyldigere Skrivelse, naar han bliver rask igen. Men dette blev aldrig til noget. Faa Maaneder senere døde H. C. Andersen.

Byrons Navnetræk, Chillon

(Gengivet efter Facsimile i H. C. Andersens Stambog, dateret 16. 10. 1838).

SPREDTE TRÆK FRA MANGE REJSER

I de foregaaende Afsnit er fremdraget nogle Hovedpunkter af H. C. Andersens Ophold i Schweiz og Indtryk fra de Steder: Le Locle, Genève, Brunnen og Basel, hvor han enten opholdt sig i længere Tid eller hvortil han var knyttet ved Venskabsforbindelser. En Opregning af alle de Byer eller Egne, han paa sine Rejser kom igennem, vilde næppe have større Interesse, men i dette Kapitel skal dog samles en Del spredte Træk fra hans omfattende Rundrejser. Af de 22 Kantoner i Schweiz besøgte eller berørte Andersen paa et eller andet Tidspunkt i sit Liv de 21; Thurgau synes at være den eneste Kanton, han overhovedet ikke har besøgt¹⁾.

Genfersøen og Simplon. Paa Vejen fra Genève til Le Locle i 1833 lærte Andersen Genfersøen at kende i hele dens Længde og kom baade til Lausanne, Vevey og Montreux. Det gamle Slot *Chillon* havde allerede paa Forhaand gennem Byrons berømte Digt „The Prisoner of Chillon“ vakt hans som saa mange andre Rejsendes Interesse. H. C. Andersen besaa det fra øverst til nederst med dets Vindebroer og Gaarde og Bonivards²⁾ skumle Fangekælder. Her saa Andersen ogsaa det Navnetræk, som Byron 7 Aar i Forvejen havde ridset i en af Søjlerne. Om Egnen ved Vevey og Besøget i Chillon fortæller han selv³⁾: „Egnen her er noget af det høieste, jeg har set — tænk Dem nogle stolte, vilde Fjelde med Sne, en blikstille Sø og en Vei, der bugter sig mellem frodige Viingaarde, saa har De Maleriet. Konen, som viiste mig om i Slottet, var meget galant. Hun lod mig skrive mit Navn paa en Tavle, hvor alle

andre kun havde faaet Lov at skrive paa Rammen, men, sagde hun: „Der er heller intet almindeligt Menneske!“ Jeg gav hende en Franc mere for denne Frase“. Andersen maa have følt sig meget smigret ved denne Bemærkning; ellers havde han næppe gjort et saa dybt Greb i sin Rejsekasse!

Han skrev her den 23. August et lille Digt „Paa Slottet Chillon“ (4):

Vilde Fjelde, speilklar Sø,
Skumle Slot paa Klippe-Ø,
Jeg hos Eder troer paa Trende:
Frihed, Byron og paa hende! —
Nu kun Aand til Adel hæver,
Blodet til slig Kraft ei veed;
Konger døe, men Frihed lever,
Frihed, Kunst og Kjærlighed!

Omtrent samtidig blev et andet Digt „Paa Genfersøen“ (5) til.

Da Rejsen efter Opholdet i Le Locle (6) skulde fortsættes, kom økonomiske Hensyn til at spille en afgørende Rolle for Ruten. „Reisen her i Schweits er mageløs dyr. En Middagsmad koster 5 Franc“. Et Forslag fra nogle Venner om at følges med dem paa en længere Rundrejse maatte afslaa. Med de Penge, der var til Raadighed, kunde Andersen ikke engang naa Halvdelen af det, han gerne vilde — navnlig at komme til Midtschweiz: Bern, Uri og Unterwalden, og han sørgede stærkt over dette: „Jeg kan næsten græde derover; jeg vilde saa gerne have set Staubbach!“ (det berømte Vandfald ved Grindelwald). Nu maatte han nøjes med af de Vandfald, som interesserede Romantikens Tidsalder saa stærkt, at se „Pissevache“ i Rhônedalen og nogle mere beskedne Eksemplarer ved Simplonvejen.

Turen til Italien kom fra Le Locle til at gaa tilbage til Genfersøen og derfra videre op gennem den øvre Rhônedal til Brig og over Simplonpasset, som han kalder „den vildeste Vej“ til Italien.

Egnen omkring Vevey virkede meget sydlandsk paa ham: „Nede ved den dybe grønne Søe, hvor Slottet laae, strakte sig Vinagre og Maismarker, prægtige gamle Kastanietræer kastede Skygge, og enkelte heldede i rig Fylde Grenene heelt ud over Søen.“ Rhônedalen staar for ham som „en Have med Kjøkkenurter, Viin og grønne Enge“.

Turen over Simplon imponerede ham stærkt. Rejsen begyndte i Brig Klokken 2 om Morgenen og gik ad „Giganten Napoleons“ Vej med „Skyer over os, Skyer under os og Mellemgrunden steile Klippevægge“.

Château de Chillon

„Vor overlæssede Vogn med sit Forspand af Heste tog sig ud som en Flue paa en mægtig Kæmpeblok; vi ligesom krøb henad Klippeveien, der ved Napoleons Bud her er sprængt gennem Jordens Rygrad; Gletscherne, glasgrønne, skinnede lige over os.“ Hvor Gletscherne kunde styrte ned og ødelægge Veien, var Klipperne sprængte og dannede store „Gallerier“, til Beskyttelse mod Faren. Efter den spændende Tur langs med mange Afgrunde naar man ved Pashøiden Hospitset i dets Ensomhed og Øde, hvor en Lavine høres rulle ned.“ Det blev mere og mere koldt; Hyrdedrengene kom, svøbte i Kohuder, og i Vertshuset var ordentlig fyret i Kakkellovnen; det var streng Vinter udenfor, men faa Timer efter rullede Vognen nede under Kastanietræerne, hvis lange grønne Blade glindsede i det varme Solskin“.

I 1846, da Andersen i Sydfrankrig havde været helt overvældet af Hede og Støv, kom han paa Hjemrejsen paany til Genfersøen: „Her ved Søen, ved Savoyens snebedækkede Bjerge, var det en Velsignelse at aande og leve! Som røde Stjerner paa den sorte Bjerggrund skinnede om Aftenen de store Blus, som Hyrder og Kulbrændere tændte hiin Side Søen“. Ogsaa denne Gang aflagde han Besøg i det „utroligt dejligt“ beliggende Chillon-Slot; her havde Byrons Navnetræk lidt Overlast⁷⁾ men

til Gengæld var der kommet to nye berømte Navne til: den store franske Digter Victor Hugo og den engelske Statsmand Robert Peel. I Vevey boede Andersen i „Trois Couronnes“ lige ned til Søen med den herligste Udsigt.

Baade i 1860, 1861 og 1862 og senere igen i 1873 opholdt H. C. Andersen sig i *Vernex* eller i selve *Montreux*.

I 1860 boede han „et Stykke op i Landsbyen“, hvor Pensionatsværtinden i Vernex havde skaffet ham et Værelse i et lille Hus, omgivet af Granat- og Laurbærtræer og blomstrende Syrener. Hans Yndlingsvandring, som foretoges daglig, gik op til Kirken i Montreux, der laa i en Valnøddelund paa en lille Høj med Udsigt til Chillon, Rhônemundingen, Søen og Savoyens snedækte Bjerge. I denne Egn mindedes han, hvordan de to store Personligheder Rousseau og Byron „hinanden saa liig og dog saa forskellige“ havde levet og virket her ved Genfersøen. „Hele Kysten knytter Erindringer til Digting og Begivenheder i Byrons og Rousseaus Historie, Rousseaus Eloise og Byrons Child Harold“. I H. C. Andersens Hus opbevares en Blomst med Autograf, han den 22. August skænkede en engelsk Dame.

I Juni 1861 rejste Andersen sammen med Jonas Collin fra Italien over Simplon til Schweiz og gjorde paa Vejen til Montreux Ophold i Brig, St. Maurice og Bex.

Medens Digteren i 1833 havde været meget imponeret over Simplonvejen og slet ikke rolig ved Postkuskenes Kørsel, var han nu mere overlegen; i sin Dagbog noterer han, at en irsk Dame, der var med i Postvognen, var saa angst ved Turen, at hun flere Gange brast i Graad og hele Tiden sad parat til at springe ud!

I *St. Maurice* besøgte Rejsefællerne det berømte Kloster, det ældste i Schweiz, med en Kirkeskat, som bl. a. rummer Guld- og Sølvkar fra det femte Aarhundrede. Den Dag blev der netop der i Byen af Studenterne og „Noblessen“ opført en „dramatisk Forestilling“ til Indtægt for dem, der havde lidt Skade ved en Oversvømmelse (maaske af den altid truende Vildbæk St. Barthélemy i Nærheden af St. Maurice?). Andersen og Collin spiste til Middag sammen med de lystige Studenter, og Samtalen gik livligt paa Tysk og Fransk. Men Dagens Begivenheder var ikke endt med dette. Paa Hjemvejen til Hotellet saa de et lille Barn blive kørt over, og senere blev de holdt vaagne af et Orkester: „Slet Musik, værre end om det var en Forening af Postkarle, der gav Koncert, blæste hele Aftenen under os ...“

Bro over Rhônen ved St. Maurice

(Tegning af Barbier).

Saa var Livet behageligere i *Bex*, hvor et „net lille Værelse“ i Hotel Union kun kostede 4 Francs med Pension. „Jeg følte mig straks hjemlig her“, skriver Andersen. Han glædede sig over det skønne Landskab, hvor Dents du Midi og Dent de Morcles hæver sig paa hver sin Side af den græsgrønne Dal med dens skyggefulde Kastanjer. Ved Solnedgang lyste Sneen over Bjergene efter en varm Dag usædvanlig stærkt. Andersen stiftede her Bekendtskab med Yvorne, en af de bedste Schweizervine.

Ved Genfersøen oplevede Digteren det mærkelige Naturskuespil som et voldsomt Tordenvejr mellem Bjerge er: „Aftenen forud var her et Tordenveir, saa majestætisk, at jeg aldeles overvældedes; Drønene rullede i hverandre i et Par Timer, og Lynene fore i Sløifer, Knuder og Zigzag, imens hele Himlen til alle Sider var een Ildaande“. — Dette Indtryk afspejles i „Iisjomfruen“s sidste Afsnit⁸⁾.

I August 1862, da Andersen var i Vernex sammen med Collins, lærte han tre russiske Generalsdøtre Manderstjerna at kende; de sendte ham senere Digteren Pushkins Autograf, som Andersen havde ønsket sig⁹⁾.

Til Christian Winther, som havde bedt ham sende et Bidrag til en „Nytaarsgave fra danske Digtere“ skrev Andersen fra Montreux den 26. 8. 1862¹⁰⁾:

„Et Digt forlanger De, jeg eier intet.
 Jeg ellers bragte Dem mit allerbedste;
 Her i Montreux groe Laurbær, men ei Digte.
 Det sidste her var Byrons om Chillon.
 Naturen rundt om er vel selv et Digt,
 Mit Hjerter rummer det men ei Papiret;
 Jeg kan ei tegne Aftenen her ved Søen,
 Hvor Vandet skifter om med Blaaf og Purpur,
 Et luftigt Rosenblad mod Himlens Guldgrund;
 Lig mægtige Chor-Stole i en Kirke,
 Staaer Klippe sælsomt stillet op ved Klippe;
 Der hænge Skovene, som Draperier,
 Og fjernest løfter sig Høialteret,
 Et Bjerg med evig Sne til Altardug.
 Her er en Fred, en Deilighed i Aftenen
 Et Farvespil, som ingen Maler giver . . .“

Fribourg besøgte Andersen flere Gange: 1846, 1861, 1862 og 1873 og glædede sig altid over Byen og dens Omegn. De to imponerende Hængebroer, der fører over Floden Sarine, gjorde et stærkt Indtryk paa ham og han udtrykte sin levende Beundring for disse Mesterværker af Ingeniørkunst: „I Middelalderen havde Slikt hørt til i Eventyrenes Verden. Videnskaben har løftet vor Tid ind i det før Overnaturlige“. I den skønne Domkirke lyttede han grebet til Orgelspillet paa det mægtige Orgel, det største i Europa efter Haarlems. „En udmærket og berømt Orgelspiller Voigt boer her“, skriver han i 1861, „og spiller om Aftenen for de Fremmede. Det var forbavsende! aldrig har jeg troet, at der kunde løses saadanne Toner fra et Orgel. De lode nær og fjern som gennem flere umaadelige Rum. Først fik vi almindelig smuk Kirkemusik, derpaa spillede han første Acts Finale af Mehuls Joseph, men nu gav han et Tonemaleri, det var forbavsende, man hørte Aftenklokkerne ringe, fornam Uveiret bryde løs, Storm og Torden, Lynet slog ned og midt under dette klang Psalmesang, som om den lød fra mange Mennesker. Jeg var aldeles betagen“.

Hængebroerne syntes saa dristige, at han i 1846 ikke turde køre over Broen men foretrak at gaa og først stige ind i Diligencen til Bern paa den anden Side af Floden. Paa den samme Tur oplevede han senere en lille Episode, der i Dagbogen gengives saaledes (30. 7.): „Ved den sidste Station fik vi Postillon, der sagde til mig: „Vil De stige af og gaae“ „det er mig for hedt“ „Men det er ogsaa Hestene for hedt!“ „Hvorfor siger De det til mig alene, jeg betaler ikke for at gaae, naar de andre

gjøre det, skal jeg ogsaa!“ Jeg var vred, sagde det til Conducteuren, der skjendte paa Karlen, lidt efter, da Conducteuren gik, kom Karlen med rød Ansigt og spurgte: Hvorfor sagde De det til ham. Jeg saa

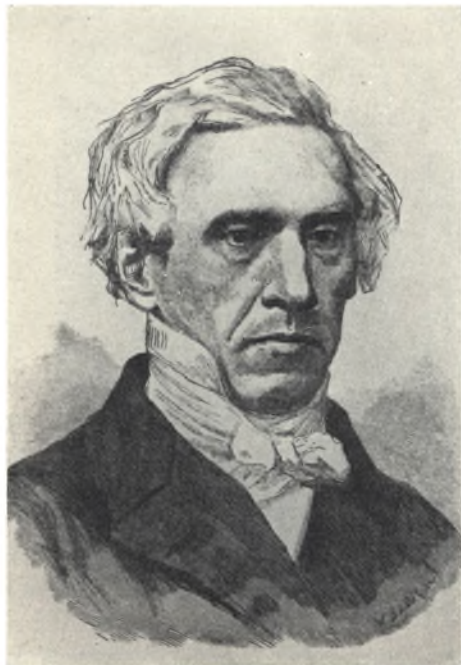

Hængebro ved Fribourg, 1860

paa ham og svarede: Jeg hører ikke til de Folk man saaledes tør tale til! — Saa! sagde han“.

I *Bern* tog Andersen gerne ind paa det store Hotel Bellevue, som ligger højt oppe over Aarefloden og hvorfra der i klart Vejr er en herlig Udsigt til Bjergene i Berner Oberland. Her i Byen plejede han at besøge Jens Baggenses Søn, Carl Albrecht Reinhold Baggesen, der i mange Aar var Præst i Bern: „Hvergang jeg er kommen gennem Bern, har jeg besøgt den venlige gamle Mand, som har stor Sympati for Danmark, men ikke kan tale det Sprog, i hvilket hans Fader sang de smukke og spøgende Sange“. Da Andersen i 1873 for sidste Gang kom til Bern, var Baggesen død for tre Uger siden. Ogsaa en Boghandler Blom plejede han at opsøge. Endelig morede det altid Andersen at hilse paa Bjørnerungerne i Bjørnegraven; i 1873, da han ikke selv følte sig stærk nok til denne lille Tur, sendte han sin Rejseledsager Bøgh derud.

Under sit første Schweizerophold havde Andersen med Sorg maattet give Afkald paa at se *Berner Oberland*, men paa mange senere Rejser besøgte han med stor Glæde denne Del af Schweiz med Interlaken, Grindelwald, Lauterbrunnen og Giessbach. Naar han efter en støvet og varm

Pastor C. A. R. Baggesen (1793—1873)
(Efter Radering af W. Blom).

Rejse i Italien, Spanien eller Sydfrankrig søgte til „det kjære Bjergland“ og fandt Opholdet her „frisk og livsbringende“ var det navnlig Berner Oberland, han tænkte paa. „Staubbachs forfriskende Støvregn, den iiskolde Luft i Gletscherhulerne var paradisisk efter en Skærsildsreise“. Dagbogen, Brevene og „Mit Livs Eventyr“ skildrer baade Dalenes Idyller og Bjergenes (Wetterhorns, Silberhorns, Jomfruens og Munkens) Storslaaethed: „De brune Schweizerhuse paa de fløjlsagtige grønne Enge op ad Bjergsiden, den venligste og rigeste Natur op til den mest storartede og vilde, er det Ejendommelige ved Schweiz.“

Om *Interlaken* skrev han i 1861 til Edv. Collin: „Her er den mest idylliske Schweitser Natur jeg kjender; mægtige Valdødtræer og nu den deiligste grønne Eng omsluttet af kjæmpemæssige Bjerge; Jomfruen saae vi i „Alpenglühen“, saa mageløs deilig at der ikke er Ord derfor.“ Det følgende Aar var Collin og hans Hustru selv med Andersen her. Turen fra Brunnen gik med Skib til Beckenried og derfra i Vogn over Brünigpasset: „Alt som vi kom op paa Bjergene, blev Luften mere let og frisk, Bøgene stod grønne som i det tidlige Foraar“. Fra Interlaken, hvor de boede i en Uge; glædede de sig over Udsigten til „Jungfrau“ i skiftende Belysninger; de besøgte Vandfaldet Giessbach „hvor Bønderpiger sang særdeles smukt ved Landingsstedet“ og gjorde en Udflugt til Glet-

scherne ved Grindelwald. Det er fra denne Egn, at Andersen navnlig i 1861 har hentet mange af de Indtryk og Iagttagelser, der er benyttet i „Isjomfruen“. I 1862 forelaa Historien baade paa Dansk og paa Tysk og han laante paa Hotellet en Dame fra Dresden et Eksempplar, som der-

Jomfruen, set fra Interlaken

(Efter Akvarel af J. Th. Lundbye 3. 7. 1845. Kobberstiksamlingen, København).

efter vandrede om mellem Gæsterne. I det store schweiziske Turistcentrum traf han adskillige Bekendte baade fra Danmark og fra Udlandet.

Til *Vierwaldstättersøen* kom Andersen første Gang i 1852 sammen med Viggo Drewsen over Gotthardpasset fra Milano. Det var ret tidligt paa Sommeren, og oppe i Pashøjden var Vejen flere Steder ødelagt af nedstyrtede Snemasser; „saa kastede jeg og Viggo Snee paa hinanden“. De overnattede i Fluelen ved Søens Sydende og sejlede i den kølige Morgen „en herlig Sø-Seilads“ over Urnersøen forbi Tells Kapel og Rütliengen, hvor det første Grundlag for det schweiziske Edsforbund i 1291 blev lagt af Repræsentanter for „Urkantonerne“: Uri, Schwyz og Unter-

walden. Under sine mange senere Ophold i denne Egn havde Andersen naturligvis Lejlighed til at læse og høre meget om Wilhelm Tell og til at besøge de mindere Steder: Hulvejen ved Küsnacht, hvor Overleveringen fortæller, at Tell skød den tyranniske Landfoged Gessler, Tellskapellet, som er opført der, hvor Tell efter Sagnet sprang i Land fra Gesslers Skib o.s.v. I Sommeren 1860 saa Andersen (paa en Mark ved Fribourg) en Amatør-Friluftspørelse af Schillers „Wilhelm Tell“. Amberger¹¹⁾ sendte ham en Tegning af den høje Sten (Mythenstein eller Schillerstein) i Vierwaldstättersøen nær ved Brunnen, hvor en Indskrift til Minde om „Wilhelm Tell“s Digter i 1859 var blevet afsløret. I Sommeren 1873 prøvede Andersen trods sin Svagelighed at foretage den ganske korte men stejle Nedstigning fra Landevejen Axenstrasse til Tellskapellet, men han maatte vende om og havde det største Besvær med at naa tilbage til den ventende Vogn. Af Litteratur om Egnen her citerer han „Album de la Suisse pittoresque“ og en lille Bog om „Tell der Urner“.

Luzern passerede Andersen mange Gange paa Gennemrejse. I 1852 boede han sammen med Viggo Drewsen paa „Hotel Schwanen“ med en „herlig Udsigt over Søen“. Dagbogen skildrer en lille Aftenscene: „Om Aftenen sad Viggo og jeg med kogt Skinke, Ost og Schweitzer-Smør, drak Viin fra Waadt-Landet og ude paa Søen fra en Baad klang Waldhorn med mange bekjendte Melodier, et Blus brændte paa Bjerget og Folk drog stille i Vandring langs Søen“. Under hvert Ophold i Luzern søgte Andersen ud til Thorvaldsens Løvemønt: „Stedet selv, skjønt nær ved Byen og tæt op til Landeveien, frembyder en mærkelig Eensomhed; det er som om de faldne Helte hvilede her under disse Træers Skygge. En gammel Soldat af Schweizergarden holder Vagt, han fortæller os, at han som lille Dreng tjente i Garden som Trommeslager; han fortæller, at den danske Billedhugger, der gav Modellen, var her engang paa sin Reise til Danmark“¹²⁾. Selv kunde Andersen supplere den ældgamle Veterans Kundskaber ved at fortælle ham om Thorvaldsen, som han jo kendte personlig. Digteren ærgrede sig ved hvert Besøg over, at Thorvaldsens Navn var indhugget under Monumentet i den forvanskede Form „Thorwadsen“ — „en Feil som nu ikke lader sig rette“. I 1944, 69 Aar efter Andersens Død, blev denne Fejl, som ogsaa havde stødt mange andre Danske, alligevel rettet¹³⁾.

Til *Zürich* kom Andersen og Viggo Drewsen den 8. Juli 1852 kørende sydfra, men „en Vogn med Bjælder spærrede os Indkjørslen, saa vi

Luzernerløven

(Efter „Illustreret Tidende“, 17. 3. 1869).

maatte heelt om og ind af Baseler Porten“. Særlig begejstret for Byen var Digteren ikke: „Dersom her er et behageligt Familieliv, da kan Zürich være god nok at leve i men for den Reisende er den i denne hede Sommertid kjedsommelig. Intet frembyder Interesse. Intet er værd at optegne; den lange Søe med de frodige Bredder er kun lidt naar man kommer fra Luzern. Her er mange velhavende Bygninger, men her er langt at gaa i Solheden.“ Ved senere Besøg bedømte han dog Byen noget mildere og befandt sig godt i Hotel-Pension Baur au Lac med dets store Park. I 1855 besøgte Andersen i Zürich den landflygtige Richard Wagner, hvis „ganske eiendommelige“ Operaer Tannhäuser og Lohengrin han havde lært at kende i Weimar. Han lovede Wagner at sende ham J. P. E. Hartmanns Sørgemarch over Thorvaldsen.

Ragaz og Taminaslugten. Et af de Steder i Schweiz, der stærkest interesserede Andersen, var Ragaz i Kanton St. Gallen i Østschweiz, et Bade-sted, som har været kendt i adskillige Aarhundreder. Andersen kalder det „et af de mærkeligste og interessanteste Steder“ og bruger i sin Beskrivelse¹⁴⁾ af den vilde Taminaslugt mellem Ragaz og Pfäfers stærkere Ord end han sædvanligvis anvender, selv naar det gælder storslaaede

Naturfænomener i Schweiz. „Aldrig har Naturen i den Grad ved sin Storhed overvældet mig“. Andersen fortæller om, hvorledes den mærkelige Slugt med dens varme Kilder i det ellefte Aarhundrede tilfældigt blev opdaget af nogle Jægere, og han samler sit eget overvældende Ind-

Taminaslugten ved Ragaz. 1847

tryk saaledes: „Dette Halvmørke, denne Indklemthed mellem de nære Klippemasser, den dampende Flod i Dybden, overvælder selv de Stærkeste; vi hører ikke til disse, og fornam allerede paa den halve Vandring den forunderlige Mathed, som griber den Svimle og Nerveuse; ... alt som Mørket tog til og Floden larmede og kogte med bedøvende Lyd, greb os Naturmagtens hele Overvælde ... en dæmonisk Lyst til at styrte sig derned var den øjeblikkelige Drift; kun ved krampagtig at klynge sig til sin Ledsager, lukke Øinene, staae stille og voldelig ligesom slukke hver Tanke mægtede vi at holde ud.“

Denne Skildring stammer fra 1858. Paa sin sidste Rejse i 1873 opholdt Andersen sig ogsaa et Par Dage i Ragaz, men overlod til Bøgh at udforske Slugten.

— I 1833 gav Andersen under sit første Ophold i Schweiz i et Brev¹⁵) Udtryk for noget af en Skuffelse: „Alperne er Kæmpefjælde, men de overgaae ikke min Phantasie, og det havde jeg ønsket!“. Nu var hans Fantasi vel ogsaa mere fordringsfuld end de flestes, og derfor skal der formentlig ikke lægges for megen Vægt paa dette Udbrud, der egentlig ikke stemmer med hans øvrige Udtalelser fra Rejserne.

En enkelt Gang (i 1852) noterer han i sin Dagbog (i Chur): „Bjergene trykkede mig, jeg følte en febrilsk Fornemmelse“, men heller ikke dette er noget karakteristisk. I Modsætning til mange andre Nordboer, der besøgte Schweiz, følte han sig netop ikke trykket eller overvældet af Bjergenes Verden. Om sit Forhold til Alperne skriver han i 1860¹⁶): „Man fortæller her, at Frøken Bremer (den finsk-svenske Forfatterinde Fredrika Bremer, der netop havde opholdt sig længere Tid i Schweiz) slet ikke kunde finde sig i de høie Alper, hun sagde de vare hende for store, de syntes hende som Bibelens Profeter, mig synes de, veed du af et af mine Eventyr¹⁷), som Jordens sammenlagde Vinger med Skove, Vandfald og skinnende Iis, jeg kunde glædes ved at see dem udfolde sig og flyve mod Gud.“

H. C. Andersen som Rejsevejleder. For H. C. Andersen — som for mange andre, der selv holder af at rejse — var det en stor Fornøjelse at drøfte Rejseplaner og lade Venner og Bekendte faa Del i de praktiske Erfaringer, gode eller daarlige, som han selv havde gjort.

Sine egne Rejser planlagde han med stor Omhu. Edvard Collin fremhæver¹⁸), at Andersen altid før en Rejse tiltraadtes havde lagt en fast Plan for, hvilke Steder han vilde besøge og hvortil længe han vilde opholde sig der; Udgifterne var beregnede „i den yderste Detail“, og Beregningen slog til i en mærkværdig Grad. Derfor ærgrede det ogsaa Andersen ganske særligt, naar han paa Rejsen nu og da følte, at han blev trukket op eller naar han — for Eksempel fordi en anden havde bestilt Værelse for ham (Vevey 1873) — kom op i en højere Prisklasse end han havde tænkt sig. Han forsømte ikke at advare sine Venner mod at falde i den Slags Fælder.

Andersen nød aabenbart i ualmindelig Grad at give Rollen som Rejsefører og blev aldrig træt af at lægge Rejseplaner for sine Venner; i

sine Optegnelser havde han mange og gode Oplysninger at øse af. Han havde „Hovedet møbleret med Landkort og andre geografiske Data som en Generalstabsofficer“; ogsaa Folk, der selv var rejsevante, kunde han give kloge Raad om Ruter og Hoteller.¹⁹⁾ Flere Breve viser, hvordan han morede sig med at planlægge Schweizerrejser og udarbejde detaljerede Forslag om Rejseruter for adskillige Venner. Hver enkelt af dem giver han praktiske Anvisninger paa, hvordan de skal faa mest muligt ud af deres Ophold i „det herlige Bjergland“, anbefaler dem Hoteller eller Pensioner og giver dem Hilsener med til Værten eller Værtinden (Familien Auf der Maur i Brunnen, Madame Achard i Genève, Madame Depallens i Vernex).

Et Brev til Etatsraad Adolph Drewsen ²⁰⁾ indeholder en udførlig Plan for en Schweizerrejse i 1856; han raader bl. a. Drewsen til at tage Turen over Splügen, „som er meest vild-romantisk“; i et senere Brev understreger han, at „dette dejlige Bjergland maa De endelig ikke komme tidligere til end i Juli.“

Et utrykt Brev fra 1863 til Kammerjunker Bojesen ²¹⁾ er meget karakteristisk. Bojesen havde Planer om et Ophold i Genève sammen med sin Familie. Andersen gør opmærksom paa, at dette er det dyreste Opholdssted i Schweiz. Han anbefaler Madame Achards Pension nær Dampskibsbroen, lidt høiere oppe forbi Hotel Metropole; Indgangen er ikke fra Søsiden men i Gaden bagved disse Huse. Prisen var da Andersen boede der 7 Francs til Gaden, 8 til Søen for Alt uden Vadsk. Andersen tilføjer: „Hils Fru Achard siig at De er en Ven af mig, at jeg har anbefalet Dem hendes Huus hils den elskværdige Datter Marie. Bor endnu en ung Pariser Baron der, saa giv de hjerteligste Hilsener, han var særdeles opmærksom, dannet og elskværdig.“ ²²⁾ Andersen foreslaar Bojesen at afkorte Opholdet i Genève og til Gengæld tilbringe 14 Dage eller 3 Uger paa Landet, f. Eks. i Montreux, som er det smukkeste og billigste Sted. Hos Madame Depallens faar man en god Pension for 4 Francs, uden Vin og Vadsk; Bojesen kan hilse Værtinden fra Collins og Andersen, som alle ved deres Besøg i 1862 var særdeles tilfredse. I Hotellerne i Montreux kan man iøvrigt faa Pension for 5 Francs; alle Steder maa der regnes med 50 Centimer pr. Dag for „Service“.

For en Rundrejse i det øvrige Schweiz anbefaler Andersen to alternative Ruter: *Enten* til Ragaz (den mest maleriske Natur) Zürich (Bauers Pension ved Søen), den lille By Hörchen (Horgen) ved Zürichsøen, Diligence til Zug, Dampfer til Arth, Udflugt til Rigi, Brunnen, Vierwald-

stättersøen eller Basel-Vierwaldstättersøen-Brünig-Interlaken-Giessbach-Grindelwald („Hele Sceneriet har jeg søgt at give i mit Eventyr: Iisjomfruen“), Thun, Bern, Freiburg (Hotellet ved Hængebroen), Vevey, Montreux, Genève eller eventuelt over Simplon, Turin, Mont Cenis til Genève.

Brevet slutter med en Bemærkning om Rejsevalutaen: „Hos Hansen paa Høibro-Plads bytter De bedst. Credit-Briefe fra Credit-Banken ere meget bequemme at føre med men noget dyre.“²³⁾

Er hans Venner først ude paa Rejsen, følger Andersen dem til Stagedighed i Tankerne og hører med stor Interesse om deres Oplevelser og Indtryk. Dette ses f. Eks. tydeligt af et Brev til Ægteparret Henriques: „... De har altsaa nu sagt Levvel til det skønne Bjergland, som jeg seer De har faaet kjær og altsaa nok besøger igjen. Jeg har været der otte Gange og paa forskellige Tider af Aaret ... Det fornøiede mig, at De følte Dem saa vel paa Giessbach! saae det belyste Fald. Gid at De fra Interlaken maa have, i godt Veir, besøgt Grindelwald, det vil bringe Dem en lignende Nydelse, dog kom De der ikke denne Gang, kan De komme der en senere Tid.“ I samme Brev beklager Andersen, at Familien Hartmann vil rejse til Schweiz paa en ugunstig Aarstid („skjønt det slet ikke er Tiden“).

H. C. Andersens Rejseledsagere. I 1833 rejste den unge H. C. Andersen alene. Ved flere senere Lejligheder havde han i Schweiz en Ledsager med sig — de første Gange vel nærmest for Selskabs Skyld, ved den sidste Rejse i 1873 ogsaa fordi han, der var en Del svækket af Sygdom, følte det som en Nødvendighed.

I 1860, da Andersen rejste alene, gav han i et Brev fra Schweiz til Jonna Stampe²⁴⁾ Udtryk for sin Trang til Selskab paa Rejsen:

„I al den Storhed gaar jeg mutters ene, jeg savner een og anden ung Ven, een eller anden fra Hjemmet, det er mig tidt trykkende til Taarer at være her alene; det følte jeg ikke saaledes før. Nu sidde I lykkelige og glade sammen i den lave venlige danske Natur, i Eders lille Have, tæt ved Bøgeskoven med Udsigt til den gule Kornmark og Præstøby, kunde jeg et Øieblik være hos dig, din Mand og Børn.“

Ved denne Lejlighed savnede han altsaa en Rejsefælle, men *naar* han havde en Rejsekammerat med sig, var alt dog heller ikke Fryd og Gammen.

Sine Indtryk af de Rejsefæller, han i Aarene 1846—1858 havde

haft, samlede Andersen i 1858 paa følgende Maade: „Af de fire Reise-Kammerater jeg fra Huset hjemme har ført ud for at see lidt af Verden er Indtrykket paa mig: Viggo var den interessanteste men meest sære og heftige; Einard den kjærligste, men særdeles vanskelige, Edgard den omgjængeligste, Harald den meest tavse og den som har størst Fordringer.“²⁵⁾

Viggo Drewsen rejste med H. C. Andersen i Schweiz 1852.

Edgar Collin var Andersens Rejsefælle i 1855. Som ovenfor antydet fandt Andersen ham paa Rejsen i 1855 (han var den Gang kun 19 Aar gammel) omgængelig og nævner ingen særlige Vanskeligheder i sin Dagbog.

Helt anderledes var Forholdet til *Harald Drewsen*, som var med paa Schweizerreisen i 1858.

Det ses tydeligt af et Brev til Henriette Collin²⁶⁾: „. . . han er temmelig tung at faae med, den meest stille og indesluttede af Brødrene, tidt koger det op indeni mig, naar jeg ikke hører et Ord af ham. „Jeg tænker!“ siger han eller „saaledes er min Natur“, ja denne er vist meget fortræffelig, men ikke oplivende for den Medreisende; gamle Bygninger kan faae lidt Tale paa Tungen og Teuffelsbrücke, hvor just den deiligste Regnbue spændte sig over Vandfaldet gjorde ham til et levende Menneske, da var han glad! jeg troer iøvrigt at han morer sig og er tilfreds, men ret udtalende derom er han ikke og det er ganske mod min Natur . . . Imellem sidder han ganske stille og seer hen for sig, jeg spørger om det er Hjemvee, han siger „nei, det gaaer nok over! det er efter min Fader jeg har det.“ Jeg har nu vænnet ham til at gaae ordenlig Tid i Seng, synes ogsaa at han Dag for Dag livnes mere, det trykker mig, ligesom den stadige Vækken om Morgenen, men saa har han det Fortrin for Andre han er ikke saa modsigende, han har en uendelig Retskaffenhed . . .; de gode Sider ere mange og det jeg pines ved er ene, denne store Stilfærdighed, denne Mangel paa Udtalelse; — jeg vil haabe det kommer!“

I et Svarbrev søger Fru Collin at berolige Andersen:

„At Deres Reisefælles Taushed er Dem noget trykkende kan jeg saa godt begribe, men det undrer mig ikke, thi jeg har nok tænkt mig, at det ville blive Tilfældet, men jeg troer dog ganske vist at han glæder sig og nyder i Stilhed. — For den Slags Mennesker der ikke trænge til at udtale dem, eller som rettere sagt ikke ere i Stand dertil er det vist en uoverkommelig Sag at skulle gjøre det, medens det for os andre „sig

udtalende“ Personligheder er en næsten ufattelig Omstændighed at man kan tie naar Hjertet er nær ved at briste af Beundring og Henrykkelse over Guds deilige Natur, eller naar Sindet gribes ved Synet af hvad Menneskeaanden formaaer. — Ihvordan det end er, saa er jeg dog vis paa, at H. føler saavel Glæde over Reisen som Taknemlighed mod Dem.“ Men Andersen noterer med Bitterhed i sin Dagbog: „Ikke et hjerteligt Ord har han sagt mig paa hele Reisen, ikke en eneste Gang et Udtryk af Tak fordi han er med. Udtale sig kan han kun naar han har noget mig ikke behageligt“.

Ogsaa Harald Drewsens Forvænthed faldt Andersen stærkt for Brystet. I et andet Brev til Fru Collin fortæller han, at de i Zürich „boede udmærket i Bauers berømte Hotel . . . hvor man faaer elleve Retter Mad, men naar man har boet hos Baron Henrik Stampe, som Harald har, saa er man ikke vel beværtet i Schweiz; Kjøkkenet paa Christinelund og især Vinen der er bedre! — det er meget kjedeligt at høre gjentage! Men hvad har jeg ikke maatte høre, og hvad vil jeg ikke faae at høre, der hvor i hver Yttring af den Ene kun er den rene Sandhed. De Fordringer og Forlangender, som den unge Slægt af det Drewsenske Huus har er overraskende, ingen Prinds kan være bedre tilvant. Tidt har jeg i Stilhed lidt til Taarer.“ Heller ikke Andersens Rejsetempo passede den unge Drewsen. „Reisen fra Nürnberg til Leipzig, den jeg altid gjør i een Fart brugte vi tre Dage til, da han og hans Brødre ikke taale at reise længe paa Jernbanen, og strax klage over Udmattelse.“

I 1861 havde han paa en meget lang Rejse til Italien og Schweiz den unge Zoolog *Jonas Collin* ²⁷⁾ som Ledsager. Forholdet mellem Rejsefællerne var ikke helt ideelt. H. C. Andersen fandt aabenbart mange Irritationsmomenter hos Collin. Talrige Udtalelser i Dagbøgerne vidner herom, og det kom nu og da til Scener, som tog saadan paa Andersen, at han „formeligt rystede af Lidenskab“. Jonas Collin udtalte senere ²⁸⁾, at Hovedskylden for Rivningerne paa Rejserne i 1861 og 1862 maatte tilskrives ham, idet han ikke forstod at bære over med Andersens Særegenheder og havde ondt ved at gengælde hans Fortrolighed. Men det maa heller ikke have været helt let for den meget yngre at forstaa og indrette sig efter Andersens skiftende, let paavirkelige og til Tider meget hypokondre Temperament, et Temperament, som gav sig Udslag i store Bekymringer for eller overdreven Indignation over Smaating.

Den unge Collin følte sig ganske naturligt stækket i sin Selvstændighedstrang, naar han maatte forklare hver lille Ting han ønskede at

foretage sig. Da han en Gang faar Lyst til sammen med en Ven at bade i Genfersøen, bliver H. C. Andersen meget urolig ved denne Tanke. En anden Gang, da Jonas ikke svarer paa hans Kalden (han var faldet i Søvn!) er Andersen bange for, at han skal være faldet ud af Vinduet. Andersen beklager sig ofte over Jonas' Mangel paa Hensyn, at han er meget rask paa det, at han „ryger Tobak mere end andre og fylder Stuen med Stank“. Han kalder ham „haard, fornærmet og ubehagelig“, forsikrer, at „der hører en Del Taalmodighed til at taale hans Mannerer“ og ærgrer sig over „den liden Glæde jeg har af at føre ham med mig“. Paa sin Side ærgrede Collin sig over Andersens unødige Ængstelse for at komme for sent til Toget; han fortæller, at de til ingen Nytte tilbragte mange Timer paa Afgangstationerne og at Andersen var urolig og nervøs for at komme til at tage et forkert Tog eller miste sin Bagage.²⁹⁾

Ret mange fælles Interesser havde de to Rejsefæller ikke. Andersen glædede sig over Samværet med de mange Mennesker og over Naturskønheden undervejs, medens Collin mest interesserede sig for sine Snegle. Særlig morsom kan han næppe have været som Rejseledsager. Som Andersen senere (31. 5. 1862) skrev til Amberger: „Han lever fuldstændig for sin Videnskab. Han er næsten blevet mig for alvorlig. Jeg har endnu Ungdomssind.“ Nu og da havde Andersen dog den Opmuntring, at Jonas bragte ham Blomster og udtalte sin Glæde over de Steder, de saa. Helt galt kan Forholdet til Jonas Collin i hvert Fald ikke have været; i 1862 opfordrede Andersen ham i hvert Fald paany til at tage med — denne Gang baade til Spanien og til Schweiz.

Dette Aar var Andersen i Schweiz i et større Selskab: Vennerne Edvard og Henriette Collin og deres Børn Jonas og Louise.³⁰⁾ Det var i det hele et meget vellykket Samvær i det herligste Sommervejr (se Side 84). Men ogsaa her kunde der dog nu og da komme Kurrer paa Traaden.

I 1873 var Andersens Rejseledsager den 30aarige Lærer og Forfatter Nicolai Bøgh, hvis Dagbøger fra den 3 Maaneders Rejse er offentliggjort i Uddrag.³¹⁾

Andersens Bedømmelse af Rejsefællen undergik en vis Svingning under det lange Samvær. Ved Rejsens Begyndelse skildres Bøgh som omhyggelig og altid i jævnt Humør. Senere hen omtales han flere Gange som kedsommelig, gnaven og ordknap. Den morgenduelige Andersen havde ogsaa vanskeligt ved at tilgive Bøgh, at „han ligesom Bloch var fuldstændig ødelagt naar de ikke faar Lov at sove til op paa Dagen“.

Helt uden Humor eller Forstaaelse af Andersens Tilstand kan Bøgh nu ikke have været, hvis man skal dømme efter den Paaskrift, han den 14. Juni 1873 tilføjede paa et Brev fra Andersen til Henriette Collin: „Jeg lader — rigtignok mod min Villie — smaa tunge og larmende Ting falde paa Gulvet, naar han sover. Sligt vækkede ham ubehageligt i Reisesens Begyndelse, nu derimod slet ikke. Er det ikke et godt Beviis paa, at han er bedre? Han spadserer længere, næsten uden at hvile sig, og saa bliver han nok træt, men ikke sygeligt, derimod en Træthed, som medfører Søvn, og denne Søvn medfører atter Kræfter . . .“ Om Besøget i Interlaken, hvor de overværede en Skyttefest med vajende Flag, Æresporte, Kanonskud og Illumination fortæller Bøgh: „„Jomfruen“ rødmede lidt for os, men den næste Aften lavede Andersen de meest krænkende Vers om hende, og hun blev saa fortørnet, at hun trak de tykkeste Skyer for sig og fik dem til at brede sig hen imod os og regne paa os, hvergang vi gik ud.“

SCHWEIZ I H. C. ANDERSENS FORFATTERSKAB

Gennem Synet af nye Egne og ved Omgang med Mennesker af mange Nationaliteter skærpede Andersen sin Iagttagelsesevne, uddybede sin Natursans og udviklede sin Menneskekundskab. Hans Forfatterskab genspejler i stort Omfang Oplevelser og Stemninger fra hans Rejser.

Ogsaa Rejseindtrykkene fra Schweiz er i rigt Maal gengivet i skriftlig Form. I *Dagbøgerne* har Andersen Dag for Dag ikke alene optegnet mange Detailler om Rejsernes Forløb, rent praktiske Enkeltheder og Navnene paa de Mennesker, han mødte, men ogsaa Bemærkninger om Dyr og Planter, Træk af det lokale Folkeliv og talrige Naturstemninger, Notater om Vejr og Belysninger. I de *Breve* (ofte mange hver Dag) han skrev til sine talrige Venner findes lignende Detailler, som ikke sjældent Ord til andet følger *Dagbøgerne*; i andre Tilfælde gengives de i en mere sammenfattende eller kommenterende Form.

I Selvbiografien „*Mit Livs Eventyr*“ er Linjerne trukket noget stærkere op, men i det store og hele er det for Rejsernes Vedkommende *Dagbøgenes* Detailler, der er benyttet.

Indtrykkene og Minderne fra Andersens Rejser har endvidere sat sig Spor i Rejseskildringer, Romaner, Digte og Eventyr¹⁾. Her har ogsaa Schweiz fundet sin Plads.

De tre korte *Rejseskildringer*: „I Jurabjergene“, „Løven ved Luzern“ og „Ragaz“ er omtalt andetsteds. Det samme gælder Romanen „*O. T.*“ med dens nære Tilknytning til Le Locle og de faa *Digte*, der rummer Schweizermotiver²⁾.

Skuespillet „*Agnete og Havmanden*“, som delvis blev til under Andersens Schweizerophold i 1833 bærer intet særligt Præg deraf.

En Omtale af *Eventyrenes* Tilknytning til Schweiz staar nu tilbage.

Blandt Andersens Eventyr er der fem, om hvilke det med Bestemthed kan siges, at de paa en eller anden Maade har Tilknytning til Schweiz³⁾,

nemlig „Lykkens Kalosker“ (1838), „Under Piletræet“ (1853), „Iisjomfruen“ (1861), „Sommerfuglen“ (1861) og „Lykken kan ligge i en Pind“ (1870).

For „Sommerfuglen“s Vedkommende bestaar Tilknytningen udelukkende i, at den er skrevet i Schweiz („paa en Vandring fra Montreux til Chillon“); der er intet i selve Indholdet, som er særlig præget heraf⁴).

„Lykkens Kalosker“⁵) er delt i 6 Afsnit; i Kapitel VI gengives nogle Minder fra Andersens Rejse i 1833—34. Det er særlig Italien, der omtales, men ogsaa Schweiz nævnes, og her citeres bl. a. et den 16. August 1833⁶) i Diligencen forfattet Vers, der hentyder til Digterens slunkne Rejsekasse⁷):

„Ja, her er saa smukt, som Hjertet vil,
Jeg øiner Montblanc, min Kjære,
Gid bare Pengene vil slaa til,
Ak, saa var her godt at være!“

I den følgende Bemærkning uddybes denne Tanke yderligere af den rejsende Student: „gid vi vare paa den anden Side af Alperne, saa var det Sommer og saa havde jeg hævet Penge paa mit Creditiv; den Angst, jeg er i for disse, gjør at jeg ikke nyder Schweiz, o, gid jeg var paa den anden Side!“

I det hele giver de Linier, der i „Lykkens Kalosker“ ofres paa Schweiz, ikke noget behageligt Billede af Rejseforholdene. Scenen foregaar i en Diligence, men Studenten, der takket være Kaloskerne har faaet sit Ønske om en Rejse opfyldt, sidder her tæt pakket sammen med otte andre; han har ondt i Hovedet, er træt i Nakken, og „Blodet var sjunket ham ned i Benene, der ophovnedes og klemtes af Støvlerne“. Hele Tiden er han bange for at miste sine Penge, sit Kreditiv eller sit Pas. Paraplyer, Stokke og Hatte gyngede i Nettet ovenover og spærrede for Udsigten, der ellers var „høist imponerende“ selv om Veiret var trist. „Stor, alvorlig og mørk var den hele Natur trindt om. Granskovene syntes Lyngtoppe paa de høie Klipper, hvis Top skjultes i Skytaagen; nu begyndte det at snee; den kolde Vind blæste“.

I „Under Piletræet“⁸) kommer den unge Haandværkssvend Knud paa sin Vandring ned gennem Europa til Alperne: „Først da han saa de høje Bjerge, blev Verden ham større, hans Tanker vendte ud ad, han fik Taarer i sine Øjne“. Han naar Rhinfaldet ved Schaffhausen, der hvor

Rhinen „som een lang Bølge vælter frem, styrter, knuses og forvandles til snehvide klare Skymasser, som var det Skyernes Skabelse“, og vandrer videre „ad Veje, der som Svalereder vare klinede til Stenvæggen“ (Skildringen er tydelig præget af Erindringer fra Andersens Tur over Simplon i 1833). Over Fjeldstrækninger med Alperoser, blanke Tidsler og Sne drager han ned i Italien. Først her siger han rigtig Farvel til Nordens Lande: „Bjergene vare en Mur mellem ham og alle Erindringer, og saaledes skulde det være“. Netop saadan havde Andersen selv følt det, første Gang han i 1833 fra Schweiz naaede ned til Italien; først her var han helt borte fra Hjemlandet. Schweiz er, til Trods for sine høje Bjerge, fuldt af Reminiscenser: det røde-hvide Flag, Søerne omkranset af grønne Træer.

„Lykken kan ligge i en Pind“ er ifølge Andersens egen Meddelelse skrevet under et Sommerophold i Jurabjergene⁹). „Her hørte jeg fortælle om en fattig Dreier, der, da Knappen, som holdt hans Paraply sammen, altfor tidt sprang af, en Dag dreiede sig en lille Træ-Pære, der sad i en Lidse, viste sig mere praktisk til at blive og holde fast. Til sine Naboers Paraplyer dreiede han nu ogsaa et Par Smaa-pærer, og snart fik han fra Landet og Byen Bestillinger paa flere af samme Slags, da nogle Aar var gaaet sad han som en holden Mand. Denne Begivenhed gav Anledning til Historien ...“ I selve Eventyret hedder det: „Det er en virkelig oplevet Historie, og man kan nævne Landet og Stedet, hvor Manden boede, men det er nu det samme“. Heri kan man vel give Digteren Ret: Der er intet særlig schweizisk ved Begivenheden — maaske bortset fra, at det netop i Schweiz og ikke mindst i Jurabjergene ikke sjældent er sket, at ret ubetydelige Genstande, som først har været tilvirket i en beskeden Hjemmeindustri, senere har fundet en Afsætning i stor Stil paa Verdensmarkedet, hvad der i mange Tilfælde er kommet Schweiz' Økonomi til gode.

En schweizisk Forfatter¹⁰) har udkastet den Tanke, at den kunstige Nattergal i Eventyret „*Nattergalen*“ skyldes en Erindring fra Schweiz: Der er jo næppe noget Land, der i samme Omfang som Schweiz har fabrikeret (og stadig fabrikerer) Musikautomater — lige fra de simpleste Spilledaaser til de mest kunstfærdige og indviklede Vidundere. Ikke mindst i Kanton Neuchâtel har man til Stadighed tilvirket saadanne mekaniske Genstande. Er det da ikke sandsynligt, at Andersen netop under sit Ophold i Le Locle har set en kunstig Nattergal eller en lignende „Automat“ og benyttet Ideen i sit Eventyr?

Denne Formodning kan naturligvis ikke uden videre afvises, men paa den anden Side kan H. C. Andersen ogsaa meget vel i København eller andetsteds have set en Musikautomat af den nævnte Art. Ogsaa i „*Svine-drengen*“ genfindes iøvrigt Motivet med den kunstige Musik, der tiltrækker sig en Prinsesses Opmærksomhed.

I sin Rejsedagbog¹¹⁾ skriver Nicolai Bøgh (Brunnen 21. 6. 1873), at Andersen fortalte, at han havde Stoffet til et nyt Eventyr: „Poul i Gertruds Træsko“; Tanken om dette Eventyr har dog ikke sat sig Spor i den trykte Produktion. —

Det eneste af Andersens Eventyr, der helt igennem er præget af Schweiz og som giver et endog meget karakteristisk Billede af Landets Natur og Folkeliv, er *Iisjomfruen*. At Andersen selv satte det højt, er der ingen Tvivl om. Saaledes nævner han i et Brev til E. Collin fra Slutningen af 1861 som et særligt Udbytte af Aarets Rejser netop dette Eventyr¹²⁾. *Iisjomfruen* blev offentliggjort i „Nye Eventyr og Historier, Anden Række, 2. Samling“, der udkom den 26. November 1861.

Jonas Collin meddeler¹³⁾, at Andersen fik Ideen dertil i *Bex* og læste Begyndelsen for ham den 18. Juni. I Dagbøgerne hedder det under denne Dato: „... da jeg kom hjem, begyndte jeg en Historie om „Alpejægeren“. Til Ingemann skriver Andersen den 27. Juni, at han arbejder paa en lille Fortælling, Ørnereden.

Arbejdet fortsattes under Opholdet i *Brunnen*.¹⁴⁾ I Dagbogen meddeles den 7. Juli „Om Aftenen skrev jeg lidt paa min *Iisjomfru*“, den følgende Dag: „Skrev paa min Fortælling“ og den 10.: „Jeg begyndte at skrive sammen min Historie fra Schweiz“. Sin endelige Form fik Hovedparten af Eventyret dog først under Opholdet i Maxen ved Dresden, hvor Andersen og Collin boede fra 1. til 10. August. I Dagbogen (1. August) hedder det: „Skrev utrætteligt paa min sweizer Historie, saa jeg var træt og ør“.

Citaterne viser klart, at Andersen først efter en Del Overvejelser naaede frem til Titlen „*Iisjomfruen*“. Eventyret blev først omtalt som „Historien om Alpejægeren“, derefter som „Ørnereden“ og som „*Snejomfruen*“. Dette kan man iøvrigt ikke undre sig over, idet Fortællingen i Virkeligheden dækker en hel Række Motiver.

Iisjomfruen er Andersens længste Eventyr og omfatter ikke mindre end 15 Kapitler. (I den originale Udgave 67 Sider, i „Samlede Skrifter“ 50 Sider (XV, S. 366—416)).

Iisjomfruen er ogsaa et af de mest gennemarbejdede. De Kendsger-

ninger og Indtryk, som er benyttet heri, stammer fra flere Schweizerophold — først og fremmest i 1860 og 1861.

„Iisjomfruen“s Handling foregaar i nogle af de mest maleriske Egne af Schweiz, delvis paa Steder som Andersen selv har besøgt gentagne Gange. Historien begynder i Grindelwald, bevæger sig over Berner Oberlands højeste Bjerge ned i den øvre Rhônedal, fortsætter i den nedre Rhônedal ved Bex, vender atter tilbage til Grindelwald og Interlaken og finder sin tragiske Afslutning paa Genfersøen ved Villeneuve.

Selv om denne Historie indeholder et overnaturligt Element, rummer Skildringen af Personerne og deres Omgivelser talrige realistiske Træk fra det daglige Liv i Schweiz.

Hovedpersonen *Rudy* bor hos sin Morfader ved Grindelwald og har trods sin meget unge Alder allerede to Beskæftigelser: som Forhandler af Morfaderens Træskærerarbejder blandt Turisterne ved Grindelwald og som Gedehyrde oppe i Bjergene.

Den Beskrivelse, der gives af Bjergluften og dens Virkninger, er saadan, at man formelig kan mærke, hvordan H. C. Andersen selv maa have følt den paa sine tidlige Morgenvandringer:

„Og *Rudy* naaede op ad Bjerget, tit før Solen naaede derop, og der fik han sin Morgendrik, den friske, styrkende Bjergluft, den Drik, som kun *Vor Herre* kan lave, og Menneskene læse Recepten til, og der staa skrevet: den friske Duft af Bjergets Urter og Dalens Krusemynter og Timian. Alt hvad tungt er, suge de hængende Skyer ind i sig, og saa karter Vindene dem paa Granskovene, Duftens Aand bliver Luft, let og frisk, altid mere frisk; den var *Rudys Morgendrik*“.

Rudy stammede ikke fra Berner Oberland, men fra Kanton Wallis, hvor hans Fader var Postkarl mellem Simplon og Genfersøen (en Tur Andersen allerede i 1833 havde gjort), men døde, da *Rudy* kun var et Aar gammel. Moderen, der hørte hjemme i Grindelwaldegnen, vilde nu vende hjem til sin Fader. Sammen med to Gemsejægere og bærende sit et Aars Barn (et noget dristigt Foretagende!) drog Moderen over det berømte Gemmipas, men undervejs omkom hun, da en Snebro paa en Gletscher brød sammen. Derimod lykkedes det at kalde Barnet til Live. I Gletscherspaltens Isverden er „Sjælene af de fordømte lukkede inde til Dommens Dag, som Schweizerbonden tror“.

Iisjomfruen, der som Gletschernes Dronning bor i deres vidunderlige Glaspalads, „er halvt et Luftens Barn og halvt Flodens mægtige Herskerinde, derfor mægter hun at løfte sig, med Gemsens Flugt, op paa Snebjer-

Ved Grindelwald-Gletscheren

gets øverste Tinde, hvor de dristigste Bjergbestigere maa i Isen hugge sig Trin til Fodfæste; hun sejler paa den tynde Grankvist ned ad den rivende Flod, springer der fra Klippeblok til Klippeblok omflagret af sit lange snehvide Haar og sin blaagrønne Kjortel, der skinner som Vandet i de dybe Schweizersøer“.

Iisjomfruen var harmfuld over, at Drengen som hun „havde kysset men ikke kysset til Døde“, var undsluppet og lovede sig selv at hente ham. Men Rudy havde Beskyttere blandt gode Naturaander, Solstraalerne Døtre; „de lejre sig hver Aften i Krans paa Bjergtinderne, udbrede deres rosenfarvede Vinger, der, alt som Solen synker, blusser rødere og rødere, de høje Alper gløde, Menneskene kalde det „Alpegløden“; naar saa Solen er nede, drage de ind i Fjeldtoppene, i den hvide Sne, sove der, til Solen staar op, da komme de atter frem. Særligt elske de Blomsterne, Sommerfuglene og Menneskene“. (H. C. Andersen blev aldrig træt af at glæde sig over „Alpegløden“, hvad enten han saa den fra sit Vindue i Hotel Adler i Brunnen, i Interlaken over Jomfruen eller paa Vejen fra Le Locle til Yverdon.)

„Og hver Morgen skinnede Solstraalerne ind igennem det lille eneste Vindue i Morfars Hus, ind paa det stille Barn; Solstraalerne Døtre kysede ham, de vilde optø, opvarme, bringe bort engang de Iskys, Glet-

schernes kongelige Mø havde givet ham, da han i sin døde Moders Skød laa i den dybe Iskløft, og *der* frelstes som ved et Under“.

Denne Kamp mellem de gode og de onde Kræfter i Naturen er det, der som Hovedmotiv gaar igennem hele Eventyret — et Motiv, som findes utallige Gange i Bjerglandenes Folkeoverlevering og Litteratur.

I Otteaaralderen drager Rudy tilbage over Bjergene ned i Rhône-dalen til sin Farbroder, som var en dygtig Gemsejæger og en bekendt Fører. Den lille Fyr følges derhen med to Førere fra Egnen — langs med Bjergbække, over glatte Klipper, langs med Gletschere og over Gletschere, „snart mellem mosløse Stene, snart ind imellem lave Graner, altid vekslende, altid nyt; rundt om løftede sig Snebjerge, dem han, som hvert Barn her, kendte Navnene paa: „Jomfruen“, „Munken“ og „Eiger“.“ De overnatter i en forladt Hytte, og ved Baalet bliver der „talt om Alpe-landets hemmelighedsfulde Væsener, om de sælsomme Kæmpeslanger i de dybe Søer, om Natfolket, Spøgelsehæren, der bar den sovende gennem Luften til den vidunderlige svømmende Stad Venedig; den vilde Hyrde, der drev sine sorte Faar hen over Græsgangen; havde man ikke set disse, saa havde man dog hørt Lyden af deres Klokker, hørt Hjordens uhyggelige Brøl“. Men den lyttende Rudy kender ikke til Frygt. Paa Turen oplever han ogsaa en Føhn: „den voldsomme Stormvind, der kaster sig fra Bjergene ned i Dalen og i sin Voldsomhed knækker Træer, som om de vare Rør, flytter Bjælkehusene fra Flodens ene Bred over til den anden, som vi flytte en Skakbrik“. Selv om Andersen vel næppe selv har set Føhnen flytte Huse, har han i hvert Fald flere Gange oplevet den pludselig opstaaede Bjergvinds Voldsomhed og skildret den levende i sin Dagbog og i sine Breve.

Førerne og Rudy naar ned i Wallis med andre Bjergkløfter, andre Græsgange, Skove og Fjeldstier, andre Huse, andre Mennesker og blandt dem de uhyggeligt udseende „Kretinere“ som altid vækker de udenlandske Turisters Forundring og Medynk.

Ogsaa i Farbroderens Hus møder Rudy meget nyt: nye Skikke, ny Paaklædning, et andet Sprog, som han dog hurtigt vænner sig til, og mere velhavende Forhold. „Stuen var større, de boede i, Væggene prangede med Gemsehorn og blankpolerede Bøsser, over Døren hang Billedet af Gudsmoder; friske Alperoser og en brændende Lampe stod foran“.

Med Beundring taler Farbroderen om Simplonvejen, Napoleons og de franske Ingeniørers Værk, synger en fransk Vise og raaber Hurra for Napoleon Bonaparte: „De Franske kunne slaa i Stenene, saa de give sig!

Simplonvejen have de slaaet i Klipperne, slaaet der en Vej, saa at jeg nu kan sige til et tre Aars Barn: gaa du ned i Italien, hold dig bare til

Simplonvejen

(Tegning af H. C. Andersen).

Landevejen!“ — Helt saa begejstret for den stejle, smalle Vej havde Andersen dog ikke været, da han selv som 28aarig i Diligence rullede over Simplon til Italien!

Rudy kommer tidligt med paa Gemsejagt, og Farbroderen lærer ham

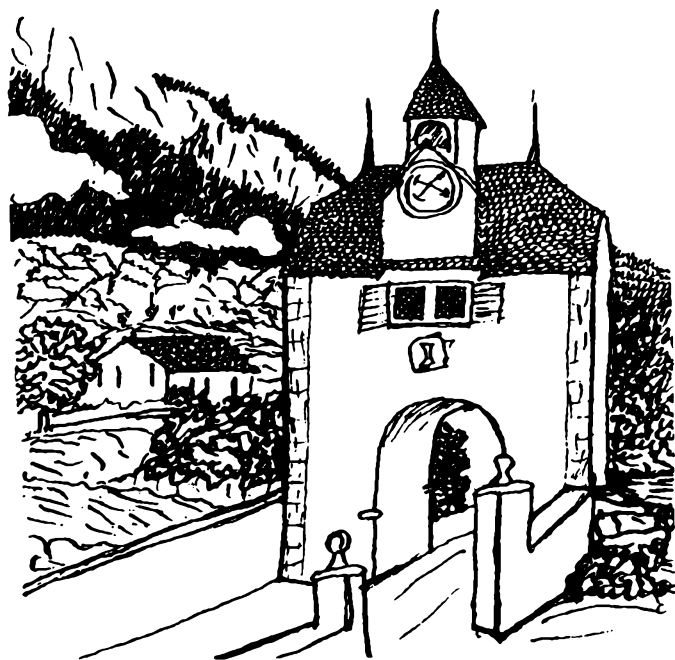
at agte paa Forandringerne i Naturen og paa dens Farer. „Han lærte ham at kende Tiden, naar, paa de forskellige Bjergsider, Lavinerne vilde rulle, ved Middagstid eller ved Aftenstid, alt som Solen virkede der med sine Straaler; han lærte ham ret at give Agt paa Gemserne og lære af dem Springet, saa at man faldt paa Benene og stod fast, og var der i Fjeldkløften ikke Støtte for Foden, saa maatte man se at støtte sig med Albuerne, klamre sig fast med Musklerne, man havde i Laar og Læg; Nakken selv kunde bide fast, om nødtigt var“. Her oplever Rudy, at en Lavine falder og dræber Farbroderen, saa han nu selv maa være „Husets Støtte“.

Den unge Rudy vokser op til at blive en dygtig Skytte, som tjener gode Penge paa sine Jagter. Han bliver ogsaa „i Dansen en Danser, som Pigerne drømte om, og en og anden, vaagen, gik og tænkte paa“, men lader sig dog ikke fange af nogen af Egnens Piger. Han bliver forelsket i Møllerdatteren Babette, helt nede i Bex i Kanton Vaud, nogle faa Kilometer fra Genfersøen. Andersen var netop, da han skrev „Iisjomfruen“ i 1861, kommet denne Vej: over Simplon og ned gennem Rhône-dalen fra Brig over Sion og St. Maurice til Bex og beskriver i sin Fortælling Turen derned. I Bex (hvor Andersen boede i fem Dage) ligger Møllen „mellem de store Valnøddetræer, tæt ved en lille rivende Bjergstrøm“. I Modsætning til de mere barske Egne i det øvre Wallis svulmer her alt i Fylde og Frugtbarhed; „man er som i en Have af Kastanietræer og Valnøddetræer; hist og her titte Cypresser og Granatblomster frem; sydligt varmt er her, som var man kommen ind i Italien“. Allerede i 1833 havde Andersen, der kom hertil fra den melankolske Jurakæde, glædet sig over al denne Frodighed.

Ved et Besøg, som Rudy aflægger i Bex, er han saa uheldig ikke at træffe Babette, som med sin Fader er taget til Interlaken til et Skyttestævne. Fra Rhône-dalen giver Rudy sig da ufortrøden paa Vej over Bjergene til Grindelwald. Fra Højden ser han ned paa „Gletscheren med dens glasgrønne Kanter i den smudsige Sne, de dybe Spalter“. „Snart var han nede over Broen, hvor de to Lütshiner forene sig, Løvtræerne tog til; Valnøddetræerne gav Skygge. Nu saa han vajende Flag, det hvide Kors i den røde Dug, som Schweizeren og Dansken har det“. Glæden over Schweizerflaget, der minder om Danmark, ses flere Gange i Andersens Breve og Optegnelser.

I Interlaken — „en Pragtby som ingen anden“ — kommer Rudy ned midt i Skyttefestens Vrimmel og Tummel. Detaillerne viser, at Andersen

selv har været til Stede ved saadan en Fest. Rudy finder Mølleren og hans Datter, og ved Skyttefesten bliver han „den første ved sine Skud ligesom Mølleren hjemme i Bex var den første ved sine Penge og sin gode Mølle“; paa denne Maade faar han Indpas i Familien. Men hans Frieri til Babette

Fra Brig. 18. 9. 1833
(Tegning af H. C. Andersen).

fører til en Udfordring fra Mølleren Side: En rig Englænder havde en Gang tidligere lovet Rudy „en hel Haandfuld Guld“ for at skaffe ham en levende Ørneunge fra en „Ørnerede ganske snildt bygget ind under den fremadludende Fjeldkant“. Den Gang havde Rudy afslaaet dette, men da Mølleren nu sagde: „Jeg skal forære dig Babette, naar du forærer mig den levende Ørneunge“, tog Rudy ham paa Ordet. Det lykkedes den unge Jæger at skyde den gamle Ørn og med stort Besvær ved Hjælp af sammenbundne Stiger at naa til Reden, binde Ørneungen og føre den med sig ned — trods Iisjomfruen og hendes Hjælperske „Svimplen“ (Svimmelheden), der søger at gribe ham.

Mølleren maa nu gaa med til, at Babette og Rudy holder Bryllup efter en Ventetid. Men Iisjomfruen giver ikke op: Fra sit Ispalads stirrer hun ud over Rhônedalen, hvor Menneskeværket „Banetoget, denne bugtende Slange, hvis Led er Vogn ved Vogn“ pilsnart skyder frem paa den nyaabnede Jernbane. „De lege Herrer dernede, Aandskræfterne! . . . Naturmagternes Kræfter ere dog de raadende!“. Hun lo, hun sang, og det ragede i Dalen.

„Nu rullede der en Lavine!“, sagde Menneskene dernede. Men Solens Børn sang endnu højere om Mennesketanken, der raader, der spænder Havet under Aag, flytter Bjerge, fylder Dale; Mennesketanken, det er Naturkræfternes Herre.“

Denne Dialog mellem Mennesketanke og Naturkræfter fortsættes endnu en Tid.

I Forholdet mellem Rudy og Babette griber forskellige Faktorer ind: En tilrejsende ung engelsk Fætter viser den smukke Møllerdatter Opmærksomhed, da de mødes hos Babettes Gudmoder (i H. C. Andersens kære Vernex ved Montreux!). Rudy bliver skinsyg, og „det morede Babette; det fornøjede hende at se ham fra alle hans Hjertes Sider, de stærke og de svage. Kærligheden var endnu en Leg, og hun legede med Rudys hele Hjerte . . .“ Der opstaar Misforstaaelser og Misstemning, og Rudy søger Køling og Beroligelse højt oppe paa Diablerets-Kæden, hvor Gemserne færdes. Her lokkes han af den mystiske Alpepige, der vogter sin Hjord, hvor der kun findes Sne og Klipper. „Og han slyngede sine Arme om hende, saa ind i hendes forunderlige klare Øjne, kun et Sekund var det, og i dette, ja forklar, giv os det i Ord — var det Aandens eller Dødens Liv, der fyldte ham? Blev han løftet, eller sank han ned i det dybe, dræbende Issvælg, dybere, altid dybere . . .“ Det var naturligvis Iisjomfruen i Forklædning, der havde drevet sit Spil. Den Brudering, Babette havde givet ham, var blevet borte. I seks Dage venter Babette forgæves paa Rudy. Saa kommer det til et nyt Møde med Skrifte og Forsoning, og Bryllupsdagen fastsættes. „Udenfor var Alpegløden, Aftenklokken klang, Solstraalernes Døtre sang: „Det bedste sker!““

— Paa samme Maade som i Ibsens *Brand* findes ogsaa her Dualismen mellem Fristerne, Bjergenes vilde Magter, paa den ene Side og de gode Magter paa den anden.

Brylluppet skal ikke staa hos Mølleren i Bex, men efter Gudmoderens Ønske i den smukke lille Kirke i Montreux. Allerede Aftenen før skal Rudy sammen med Svigerfaderen og Babette rejse til Villeneuve

Uvejr over Genfersøen

(Efter Maleri af François Diday, gengivet i E. Manganel: Le Lac Léman.
(Éditions de la Baconnière)).

for derfra med Skibet om Morgenen at sætte over til Montreux. Ude i Søen ligger en lille Ø med tre Akasier; de to Brudfolk tager herover for at glæde sig over den skønne Aften i den synkende Sol. „Granskovene paa Bjergene fik et rødlig Udseende ganske som blomstrende Lyng, og hvor Træerne slap, og Klippestenen traadte frem, glødede den, som om Fjeldet var transparent; Skyerne paa Himlen lyste som den røde Ild, den hele Sø var som det friske, blussende Rosenblad. Alt som Skyggerne løftede sig op ad Savoyens snedækkede Bjerge, bleve disse sortblaa, men den øverste Tinde skinnede som den røde Lava, den genviste et Moment fra Bjergdannelsen, da disse Masser glødende løftede sig fra Jordens Skød og endnu ikke var slukkede. Det var en Alpegløden, som Rudy og Babette aldrig troede at have set Magen til.“ „Saa megen Dejlighed; saa megen Lykke!“, sagde de to. — „Mere har Jorden ikke at give mig!“, sagde Rudy. — I samme Øjeblik opdager de, at Baaden har revet sig løs og driver bort fra Øen. Rudy, der springer i Vandet for at hente den, synker i det kolde dybe Vand, trukket ned af Iisjomfruen. „Iisjomfruen sad paa den klare gennemsigtige Bund, hun løftede sig

op mod Rudy, kyssede hans Fødder, og der gik en Dødsisnen gennem hans Lemmer ...“ Babette blev ene tilbage paa Øen, medens et frygteligt Uvejr drog hen over Bjergene og over Søen. Belyst af et blændende Lyn ser hun Søen løfte sig som en skinnende Gletscher, „Iisjomfruen stod der, majestætisk, blaableg, skinnende, og ved hendes Fødder laa Rudys Lig“.

Snart var denne Begivenhed efter hvad Andersen fortæller indgaaet i Rejsebøgerne. Turisterne, der ude i Søen ser den lille Ø med de tre Akasier, kan læse om Brudeparret, der i Aaret 1856 en Aftenstund sejlede derover, om Brudgommens Død og Brudens Fortvivlelse¹⁵).

— Alt i alt staar „Iisjomfruen“ med dens rige Stemninger og dens dramatiske Spænding mellem Idyllen og Naturmagterne som et værdigt Mindesmærke over H. C. Andersens Schweizerdage.

DEN SIDSTE SCHWEIZERREJSE

Den sidste Udenlandsrejse, H. C. Andersen overhovedet foretog, gik til Schweiz, hvor han tilbragte 2 $\frac{1}{2}$ Maaned, fra 29. April til 10. Juli 1873. Naar han ved denne Lejlighed ledsagedes af en ung Ven, Nicolai Bøgh, var det ikke blot for Selskabs Skyld men ogsaa fordi Andersen faktisk følte, at det vilde have været vanskeligt for ham at klare sig paa en længere Rejse alene. Den 68aarige Digter følte sig svag og træt og meget ofte blev han grebet af stærk Depression.

Efter en Rejse, der for at spare paa Kræfterne blev taget i mange smaa Etaper gennem Tyskland, kom Andersen og Bøgh den 29. April til Bern, hvor de straks søgte Forbindelse med Lægen Professor Henri Dor¹⁾, som fik overrakt et Brev fra Andersens Læge i København, Professor Hornemann. Dor foretog den følgende Dag en Undersøgelse paa Hotel Bellevue og konstaterede, at Lungerne ikke var angrebet, hvad han først havde formodet. Derimod fastslog han en stærk Nervøsitet og raadede Andersen til et Ophold ved Genfersøen, hvor han skulde holde sig i Ro, spise „stærk Føde“ og drikke god Vin og senere tage fat paa en Vallekur. Der opstod straks et venskabeligt Forhold mellem Dor, som Andersen kalder „min elskværdige Læge“ og karakteriserer som en „ung venlig Mand der lignede noget Componisten Rung“, og hans berømte Patient. Dr. Dor spadserede med Andersen paa Hotelterrassen og spiste med ved Table d'hôte, hvor Andersen trakterede med Neuchâtelvin. Samme Aften forærede Andersen Lægen sit Billede, og den følgende Dag fulgtes de til Lausanne, hvorfra Dor fortsatte til Genève, de to andre til Vevey. Rejsens Maal var egentlig Glion ovenfor Montreux, men da Vejret endnu var ret køligt²⁾, besluttede Andersen efter Dors Raad først at tilbringe et Par Uger nede ved Søen, inden han tog op til det 300 Meter højere beliggende Glion. Andersen boede først nogle Dage i Vevey

Ved Clarens
(Tegning af Cockburn).

paa Hotel Trois Couronnes og slog sig senere ned i Madame Depallens' Pension i Vernex, hvor han flere Gange tidligere havde boet.

En Læge i Vevey, som Dor havde henvist ham til, fandt ikke Naade for Andersens Øjne. Han omtaler ham som „en alvorlig jevn Mand, som jeg aldeles ingen Sympati følte for“ og udtaler Frygt for, at han i sin Alvor „vil maaske nok ... bringe mig ud af Humeuret, men gjør han det saa giver jeg slip paa ham og søger en anden“. „Jeg sagde ham, at jeg var bedre end han troede, men at det var hans Nærværelse og hans Tale, der satte min Puls i Bevægelse“. Andersen følte sig „nervøs og angrebet“, men heldigvis fik han snart Besøg af Dor, der opmuntrede ham og bad ham „ikke med sin Phantasi at arbeide mod Lægerne“. Han gjorde i Vevey ogsaa Bekendtskab med Dors Familie: „Børnene særdeles kjønne, de samlede sig om mig, jeg klippede til dem hver lidt og de kysede mig“. Nogle Uger senere, da Andersen paany passerede Bern, gav Dor en Middag med Foreller og Champagne for ham. Ved denne Lejlighed læste han „Den lille Pige med Svovlstikkerne“ og „Den grimme Ælling“ for Selskabet, men Læsningen — den første Oplæsning i tre Fjerdingaar — angreb ham saa stærkt, at han straks efter maatte køre til Hotellet. En Laurbærkrans, som Dors Børn bekransede ham med, findes i „H. C. Andersens Hus“ i Odense. Han blev senere fulgt til Toget af hele Familien,

der kom med Alperoser; han fortæller, at Børnene hele Tiden vilde løftes op for at tage Afsked med ham.

Den 11. Maj kørte Andersen i Vogn op til Glion. Det var Søndag, og udenfor Kirken i Montreux samlede mange Mennesker paa Vej til Gudstjeneste. Bøgen var sprunget ud og „Løvtræerne paa Bjergene dannede ligesom et tykt Tæppe ned til Vandet“.

Glion ligger paa en Terrasse godt 300 Meter højere end Montreux med en storslaet Udsigt over Bjergene og Søen, hvor Dampskibene se ud „som Insekter paa Vandet“. Andersen og Bøgh var „godt indkvarteret“ i det største Hotel, Righi Vaudois, hvor Vennerne Melchiors havde opholdt sig i Sommeren 1867.

Det glædede Andersen hos Bøgh at finde den samme Begejstring over den schweiziske Natur, som han selv følte ved sit første Ophold og som senere havde holdt sig ganske usvækket. I „Illustreret Tidende“ for 8. Maj 1873 offentliggjorde Bøgh et Rimbrev fra Montreux til Fru Julie Sødning, hvori han skildrer de skønne Omgivelser: Genfersøen og Snebjergene, Bøgetræerne, de grønne Græsmarker og Kukkeren, „der giver Tonen an“. Den ofte omtalte Lighed mellem Schweizerflaget og Dannebrog inspirerer ham til Linjerne:

„Baadene paa Vandet glide,
Medens Flagets Røde-Hvide
Ind fra Stævnen til mig leer,
Hilser mig paa fremmed Sprog
Fra det gamle Dannebrog“.

Et andet Rejsedigt af Bøgh, der handler om Lindetræet i Fribourg med Minder om en af Schweizerhistoriens berømteste Kamphandlinger, Slaget ved Murten (Morat) i 1476, blev ogsaa trykt i Illustreret Tidende (den 13. 7. 1873).

I Glion gennemgik Andersen en Vallekur efter Dr. Dors nøjagtige Forskrifter. Han havde faaet Besked om, at han kunde tage indtil fire Glas daglig, og den 27. Maj beretter han til Dor om Kurens Forløb, at han var naaet op paa tre Glas. Digterens Befindende skiftede ret stærkt fra Dag til Dag, men i det hele var der dog en Del Fremgang. Ganske vist faldt enhver Vandring opad Bakke ham endnu besværlig, men han kunde dog gaa bedre og længere end ved Opholdets Begyndelse „og da jeg, om Gud vil gerne vil blive en Maaned til i Schweiz, haaber jeg at kunne vende sund og rask tilbage til mit Hjem“.

Giessbach

Humøret ændrede sig ofte med Vejret: En Dag var baade Vejr og Humør straalende: Duft af de hvide Pinseliljer, der dannede hele hvide Marker „som et Stykke af en Bleegdam“, Hvidtjørnen prangende i Sollyset med sine Blomster, Kløver og Gøgeurter i det høje Græs, de sneklædte Dents du Midi lysende mod den klare Himmel. „Jeg tænkte og følte ret hvor deiligt det er at leve“. Fire Dage senere: „Det er vaadt, Skyerne sænke sig ned over Søen, det er som hang der et kunstnerisk malet Forhæng, der vilde løsne sig for Shakespeares Tragedie eller en Landskabs Scene fra Dødstimen paa Golgata“. „Jeg havde troet at flyve fra Glion som en Fugl, men i den sidste Uge frøs Vingerne aldeles døde paa mig“.

Nogen Opmuntring fik Andersen ved Besøg af danske Venner og Bekendte: Carl Melchior, en dansk Læge Dr. Leerbech fra Clarens, en Groserer Christensen og Familie fra København.

I et Brev til Carl Bloch gav Digteren Udtryk for en vis Vemod ved at se Bøgh springe ungdommeligt omkring, medens han selv maa resignere: „... Det er saa dejligt at leve ... have hele Ungdomssindet! Bøgh nyder i Glæde og store Drag denne skjønne, for ham nye Verden hernede

Landsbyen Splügen

og gjør mangen Vandring, men jeg kan ikke være med; Benene ville, som sagt, ikke bære mig. Det er, som var jeg hugget midt over og daarligt klinket sammen igjen!“ Til Fru Melchior skrev han: „Gjøgen kukker, men holder strax op, naar jeg spørger, hvorlænge jeg skal leve, og det er dog deiligt at leve, at have Venner, som jeg har det og kunne leve i en Natur som denne! Schweiz har i sin Storhed dog saa Meget, der minder om Danmark, især de grønne Marker og de deilige, friske Bøgetræer.“

Paa Baggrund af den Træthed, Andersen Gang for Gang giver Udtryk for synes det mærkeligt, at han efter Opholdet i Glion havde Lyst og Kræfter til at foretage en længere Rundrejse i Schweiz. Naar han alligevel foretog en saa anstrengende Rejse — til Genève, Fribourg, Bern, Interlaken, Giessbach, Luzern, Brunnen, Ragaz, Chur, en længere Køretur i Graubünden — var det imod Veninden Fru Melchiors udtrykkelige Raad. Forklaringen var vel dels Ønsket om at gøre Rejseledsageren Bøgh en Glæde, dels den almindelige Rastløshed, der i disse Aar prægede Andersen, dels en Fornemmelse af, at dette var hans sidste Mulighed for at gense Egne, han holdt af, og se noget af det, han endnu ikke

havde lært at kende. Det var virkelig, som om han vilde tage en grundig Afsked med Schweiz.

Besøgene i Genève, Fribourg og Brunnen er omtalt andetsteds.

I *Giessbach*, hvor Andersen aldrig blev træt af at beundre Vandfaldet i Solskin om Dagen og i bengalsk Belysning om Aftenen, var der næsten ingen Fremmede. Andersen og Bøgh boede „i stor Eensomhed i den smukke Alpenatur“. Men desværre paavirkede Læsningen af nogle for Andersen ubehagelige Udtalelser i en amerikansk Avis hans Humør og forstyrrede hans Rejseglæde.

Fra *Rapperswil* paa Vejen fra Brunnen til Zürich giver Andersen et stemningsfuldt Billede af Kirkegaardens pyntede Grave, mellem hvilke glade Børn legede. „Solen gik ned og malede Skyerne røde; ude sejlede to Schweizerpiger i deres flade Baad, medens Aftenklokkerne ringede.“

Det egentlig nye paa denne Rejse var Turen rundt i *Graubünden*, som Andersen kun kendte fra en hastig Fart over Splügenpasset i 1852³⁾; denne Egn var den Gang heller ikke et almindeligt Rejsemaal, i hvert Fald ikke for danske Turister.

Først i Chur tog Andersen endelig Beslutning om over Splügen at køre ned til Colico ved Comosøen for derved at „glæde Bøgh med et lille Indkig i Italien“ og selv sige Farvel („a dio, bella Italia“); samtidig vilde der saa blive Lejlighed til endnu en Gang at gøre den berømte Tur gennem den storslaaede Klippeslugt „Via Mala“. Af Bøghs Rejse-skildring⁴⁾ ser man, at Glæden over denne Beslutning var gensidig: „Andersen fortalte mig til min store Glæde, at vi imorgen ikke blot, som Bestemmelsen var, gaae til Splügen men heelt ned til Comosøen, og da jeg blev glad derfor, saae jeg, hvor meget han selv har glædet sig til at vise mig derved, og han tog og kyssede mig paa Panden.“ Helt billig kunde en saadan Ekskursion ikke blive: „Det blev jo en hundrede Rigsdaler,“ hedder det i et Brev til Henriette Collin, „og lidt mere end jeg just behøvede at give ud, men jeg veed det seer min fortræffelige Veninde Fru Collin ikke paa, hun finder det aldeles rigtig“.

Desværre kom Turen ikke til at gaa efter Planen men blev afbrudt af en ubehagelig Oplevelse, som Andersen baade i sin Dagbog og sine Breve skildrer ret dramatisk.

I det herligste Vejr kørte man først fra Chur til Reichenau („hvor Louis Philip en Gang var Skolelærer“), videre gennem Via Mala til Andeer og derfra over Splügenpasset, hvor Alperoserne stod i fuldt Flor og

Bjergskraaningerne var blaa af Gentianer, til Chiavenna paa den italienske Side af Grænsen. Den følgende Dag var det Meningen at naa Comosøen, men da skete Uheldet: „... da vi vare paa Veien fra Chiavenna hen til Søen, blev Hesten saa angreben af giftige Fluer, at den slog bag ud, vilde rive Alt itu og var aldeles rasende; det saae farligt ud. Bøgh kom først af Vognen, derpaa Kudsken, og medens de holdt det vildt tirrede Dyr, slap jeg ned, netop idet den i fuld Fart med Vogn og Bagage løb tilbage til Chiavenna, og Kudsken bagefter. Vi vare over en Fjerdingvej fra Byen; Veien var indesluttet af høie, hvide Mure, ikke et Træ gav Skygge; men gaae maatte vi. Jeg var ved at segne om, saa svag jeg endnu er, og naaede Chiavenna, hvor jeg som et kopt Menneske laae tre a fire Timer paa Sengen.“ Bøgh skildrer Tilbagetoget til Chiavenna lidt mere nøjternt: „Kudsken lagde Tæpper over Hesten, medens jeg holdt den, men Intet hjalp, og den maatte trækkes tilbage til Byen, medens vi gik derind i den stegende Sol.“ Bøgh slæbte af Sted paa „Kongetasken“, Christian den Niendes egen Rejsetaske,

Via Mala

(Efter Tegning af R. Töpffer).

som han lige før H. C. Andersens Afrejse havde foræret ham til Brug paa Rejsen. — Rejsefællerne slap altsaa fra Uheldet med hele Lemmer, men Andersen vilde dog ikke reflektere paa Kuskens Tilbud om at skaffe en ny Hest og fortsætte Rejsen til Comosøen; Bøgh, som han fore-

Samaden, ca. 1862

slog at tage derned paa en to Dages Tur alene, vilde ikke lade Andersen ene tilbage.

I Stedet besluttede Andersen sig til at tage tilbage til Chur gennem det øvre Graubünden. Belært af de uheldige Erfaringer fra Gaarsdagen, da man først var kommet af Sted op paa Formiddagen og derfor maatte køre i den mest brændende Sol, stod Turisterne meget tidligt op og forlod Chiavenna allerede Klokken 6 om Morgenen. Andersen var stadig urolig for Hesten, men Resten af Turen forløb uden Vanskeligheder. Fra de blomstrende Kastanjelunde naaede man snart op til Højderne Alperoser og Gentianer. I de fire Dage, Køreturen tilbage til Chur varede, saa de en Række af Schweiz' skønneste Steder: Malojapasset, Silvaplana, St. Moritz, Samaden og Pontresina — med Rosegg-Gletscheren og Piz Bernina — og kom over Albulapasset til den karakteristiske Graubündner-Landsby Bergün. Her havde Andersen den fornøjelige Overraskelse at møde en Københavnerbekendt, Konditor Gianelli fra Kongens Nytorv, som netop var paa Besøg i sin Fødeegn i Graubünden. Efter en sidste Overnatning i Bad Alveneu naaede Selskabet tilbage til Chur, hvor man tog Afsked med den uheldige „Vetturin“, der oven i Købet var saa dristig at beregne sig fuld Betaling, skønt Turen var blevet afkortet! Dagen efter forlod Andersen Schweiz med Damperen fra Rorschach.

Det var hans sidste Besøg i „det herlige Bjergland“. Men han blev lige til det allersidste ved med at tænke paa Schweiz med Glæde og Længsel. Baade i 1874 og 1875 sendte han Venner til Brunnen med Introduktion til Familien auf der Maur. Endnu 10 Dage før sin Død udarbejdede han en Rejseplan for den unge Emil Melchior, der skulde til Schweiz, og paa sit sidste Sygeleje talte han om Muligheden for en Rekreationsrejse til Montreux.

Andersen døde paa Melchiors Villa „Rolighed“ i København den 4. August 1875. Den 4. Juli, da han selv var for svag til at skrive, dikterede han til sin Veninde Fru Melchior et Digt ⁵⁾, der blev et af hans allersidste, og hvor han i Tanken forener Schweiz, som han holdt saa meget af, med Fødeøen Fyn:

Fyen og Schweitz (5. Juli 1875)

Odins Ø med Palnatokes Grav
Med susende Skove ved det rullende Hav,
Fyen, hvor jeg fødtes til Tankens Lyn
Mellem vilde Roser og Humleluft!
Velsignet dit Solskin, velsignet din Luft!

Mægtige Schweitz med Gletschernes Bulder,
Du minder mig sært om, naar Nordsøen ruller.
Schweitz! Wilhelm Tells og Skyernes Land!
Genfersø med den blomstrende Strand!
Skal her mit Støv under Hængepilen
Blomstre og groe og dog finde Hvilen,
Medens mit Livs Lyn bevares i Væren? —
Gud-være takket! Ham evig Æren!

NOTER OG HENVISNINGER

Hovedkilderne til nærværende Fremstilling er H. C. Andersens Dagbøger, hans Korrespondance og hans Værker.

I. *Dagbøgerne* som findes paa det Kongelige Bibliotek i København, er kun offentliggjort i Uddrag. For Schweizerrejsernes Vedkommende henvises til: H. C. Andersens sidste Leveaar. Hans Dagbøger 1868—75 ved J. Collin (Memoirer og Breve V), 1906.

II. *Breve m. v.*

Af Andersens meget omfattende Korrespondance er udgivet flere store Samlinger:

Breve fra H. C. Andersen I—II (ved Bille & Bøgh), 1878 (her citeret som: B & B).

Breve til H. C. Andersen (ved Bille & Bøgh), 1877.

H. C. Andersens Breve til Therese og Martin R. Henriques 1860—75. Med en Indledning af Paul V. Rubow, udgivne af H. Topsøe-Jensen, 1932.

H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin, udgivet af Chr. Behrend og H. Topsøe-Jensen. I—VI, 1933—37 (her citeret som: A & C).

H. C. Andersens Brevveksling med Jonas Collin den Ældre m. fl. I—III, udgivet af H. Topsøe-Jensen, 1945—48.

Endvidere er forskellige Breve, der er skrevet under Andersens Ophold i Schweiz, offentliggjort eller refereret i:

Rigmor Stampe: H. C. Andersen og hans nærmeste Omgang, 1918.

E. Reumert: H. C. Andersen og det Melchiorske Hjem, 1924.

E. Collin: H. C. Andersen og det Collinske Huus, 1882 (ny Udg. 1929).

Anderseniana I, (Breve til Biskop Engelstoft); 2. Rk. Bd. I, 2 (Breve til Christian Voigt.).

H. C. Andersens Breve til Kammerjunker J. M. Grevenkop-Castenskiold ved Oberstløjtnant Th. Thaulow (Nationaltidendes Kronik 1. 4. 1945).

Utrykte Breve fra og til H. C. Andersen er gennemgaaet i det kgl. Bibliotek, i Grosserer H. Laage-Petersens Samling og i H. C. Andersens Hus i Odense.

I H. C. Andersens *Stambog* (Det kgl. Bibliotek) saavel som i H. C. Andersens Hus i Odense findes en Række Billeder og andre Rejsminder.

De Kendsgerninger og Indtryk, Andersen optegnede i sine Dagbøger, benyttede han samtidig i betydeligt Omfang — ofte ordret — i sine Breve; dette Materiale anvendtes senere ved Udarbejdelsen af Selvbiografien „Mit Livs Eventyr“. Hvorvidt en enkelt Detaille i nærværende Bogs Fremstilling er hentet fra Dagbøgerne eller fra det ene eller det andet Brev, maa i de fleste Tilfælde betragtes som mindre væsentligt. For ikke at tynde Bogen unødvendigt, er der derfor i Almindelighed set bort fra detaljerede Kildeangivelser.

III. H. C. Andersens Værker.

I Almindelighed er benyttet „Samlede Skrifter“ (2. Udgave 1876—80) og heri navnlig:

Mit Livs Eventyr, Bd. I.

O. T., Bd. III.

Rejse-skizzer, Bd. VI:

Ragaz S. 283—89.

Løven ved Luzern S. 289—92.

I Jurabjergene S. 343—47.

Digte, Bd. XII.

For Eventyrenes Vedkommende se endvidere:

H. C. Andersens Eventyr. Kritisk Udgave ved H. Brix og Anker Jensen I—V, 1919.

Andre Bøger, Afhandlinger eller Brevsamlinger, der er benyttet ved Udarbejdelsen af enkelte Kapitler af nærværende Bog, citeres i Noterne til vedkommende Kapitel.

Forfatteren har under sit Arbejde faaet udmærket Bistand bl. a. af Musæumsdirektør Sv. Larsen, Odense, Bibliotekar Kaare Olsen, Det kgl. Bibliotek, og ganske særlig af Overbibliotekar, Dr. phil. H. Topsøe-Jensen, som til enhver Tid har stillet sig til Raadighed med værdifuld Vejledning og Hjælp.

Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat har ved en i 1946 ydet Understøttelse braget til Arbejdets Gennemførelse.

En væsentlig Del af Billedstoffet er tilvejebragt af „Schweizerische Verkehrszentrale“, Zürich og „Association des Interêts de Genève“.

FORORD OG INDLEDNING

¹⁾ Se f. Eks. Samlede Skrifter Bd. I, S. 291.

²⁾ Brev af 24. 9. 1833 til Edv. Collin (A & C I, S. 189).

³⁾ Brev af 29. 9. 1868 til T. & M. Henriques, Op. cit. S. 102.

⁴⁾ P. Rubow: H. C. Andersens Eventyr (2. Udg. 1943) S. 112.

⁵⁾ Georg Brandes: H. C. Andersen (Saml. Skrifter, XV, S. 10).

⁶⁾ Side 150 gengives efter Dagbøgernes Oplysninger en Opstilling over Datoerne for de forskellige Besøg i Schweiz; en noget mindre detaljeret Opstilling findes i Indledningerne til hvert af Bindene I—IV i A & C. Et Kort over Rejserne findes paa S. 151.

HOS FAMILIERNE HOURIET OG JÜRGENSEN I URMAGERBYEN LE LOCLE

Foruden de ovenfor nævnte Kilder er benyttet en Række utrykte Breve fra Medlemmer af Familien Jürgensen til H. C. Andersen, Jonas Collin d. Æ. og Edvard Collin (Det kgl. Bibliotek: Collinske Samling og Ny kgl. Samling). Under Forfatterens Besøg i Le Locle i 1946 og 1947 har Direktør Samuel Glauser (Feuille d'Avis des Montagnes) og Skoleinspektør Fritz Jung paa mange Maader været ham behjælpelig. For nyttige Henvisninger takkes ligeledes Frk. Maria Bruun Jürgensen, København, og Mademoiselle Geneviève Covelle, Chernex-Montreux; fra sidstnævnte har Forfatteren modtaget et Par Brevkoncepter, skrevet af Jules Jürgensen i Anledning af Andersens Besøg i Le Locle og Genève.

Om Familien Jürgensen og dens Betydning for den schweiziske og den danske Urindustri se:

Urban Jürgensen: Selvbiografi (m. Portræt) i Magasin for Kunstnere og Haandværkere IV, 1829 S. I—XVI. Denne Selvbiografi er ogsaa gengivet i A. Chapuis' nedennævnte Bog.

C. Nyrop: Urban Jürgensen. Meddelelser om en dansk Urmagerslægt. Tidsskrift for Industri, 1905.

Alfred Chapuis: Urban Jürgensen og hans Fortsættelse, oversat af A. Nicolet, 1930 (illustreret).

Dictionnaire Biographique Suisse, Vol. IV page 305.

Eugène Jacquet et Alfred Chapuis: Histoire et technique de la montre suisse des origines à nos jours. (Urs Graf, Bâle et Olten), 1945. (S. 132, 143).

The History of the Jules Jürgensen Watches. (Firmatryksag) udgivet af Chronometrie Jules Jürgensen, Bienne (u. A).

Den schweiziske Forfatter Charles Guyot har i sin Bog: Voyageurs romantiques en pays neuchâtelois, Neuchâtel 1933, et Kapitel om Andersen i Le Locle, hvor han dog væsentlig nøjes med i Oversættelse at reproducere Uddrag af enkelte tidligere trykte Breve samt af „Mit Livs Eventyr“ og „O. T.“.

¹⁾ Formentlig Guldsmedemester (maître-orfèvre) Jacob Mallet-Genoud (1724—1803).

²⁾ Om Andersens Rejseunderstøttelse se: E. Marquard: H. C. Andersen som Ansøger. Anderseniana VII, 1939 S. 67—68.

³⁾ Af Dagbogen (⁴/₆) fremgaar det imidlertid, at Andersen maa have genfortalt Brudstykker af „Agnete“ i Houriets Hus: „de fandt det saa komisk, at Agnetes lille Dreng spurgte Moderen, hvorfor hun ikke havde nogen „Queue“. Der er nok en dobbelt Betydning. Damerne loe og rødmede bagefter“.

⁴⁾ P. Rubow: H. C. Andersens Eventyr, S. 131.

⁵⁾ Marguerite Evard: Marie-Anne Calame (Le Locle, 1934) indeholder en udførlig Skildring af M.-A. Calames Liv og Virke.

⁶⁾ Navnet er benyttet i O. T.

⁷⁾ Om H. C. Andersens Tegninger se Vilhelm Wanschers Forord til Poul Uttenreiters Udgave af Tegningerne (H. C. Andersens Tegninger, København 1925). Originalerne findes i H. C. Andersens Hus.

⁸⁾ I 1846 havde han tænkt paa et Besøg i Le Locle, men opgav det (Dagbogen 3. 8.).

⁹⁾ Denne Bog findes nu hos Mlle Geneviève Covelle, Oldebarn af Jules Jürgensen; den har følgende Dedikation: "A Madame Anastasie Jürgensen un bouquet de mon jardin. Souvenir affectueux de H. C. Andersen. Locle 30 Juillet 1860".

¹⁰⁾ Det citerede Brev fra Pastor Girard (af 11. 9. 1860) blev af Jules F. U. Jürgensen sendt videre til H. C. Andersen og findes nu i det Kongelige Bibliotek (Ny kgl. Samling 2315 4to).

¹¹⁾ Se H. G. Olriks Kommentar til Eventyret „Tolv med Posten“ (Andreasen & Lachmanns Udgave 1940). Ogsaa i „Lykkens Kalosker“ er en Diligencerejse (i Jura-bergene!) omtalt.

¹²⁾ Den 17. 8. 1862 noterer Andersen, som den Gang opholdt sig i Vernex (Montreux), at Jules Jürgensen havde aflagt ham et Besøg sammen med sin Svigerdatter Mademoiselle Dubois. „Hun har et velsignet Ansigt, klare milde Øjne, ganske nordisk“.

¹³⁾ Det første Digt: „Paa Jurabjergene“ findes ogsaa indføjet i to Breve, som Andersen henholdsvis den 24. og 25. Maj skrev fra Le Locle og som findes i Grosserer H. Laage-Petersens Samling. Det ene (af 25. Maj) er stilet til Fru Ingemann, det andets Adressat er ikke angivet men kan muligvis være Carl Bloch. Samme-steds findes et Brev dateret Bern 29. 5. 1867, hvori Andersen fortæller sin Husbestyrerinde Frk. Hallager om sit Ophold i Le Locle.

¹⁴⁾ Senere trykt i Samlede Skrifter, Bind I, Supplement, S. 160.

¹⁵⁾ Brevet fra H. C. Andersen til Jules Jürgensen (dateret Rolighed, 7. 7. 1867) findes i Grosserer H. Laage-Petersens Samling, Brevet (af 14. 7. 1867) fra Jacques Alfred Jürgensen ligesom de øvrige citerede Breve fra Familien Jürgensen i Det kgl. Bibliotek.

¹⁶⁾ Frøken Maria Bruun Jürgensen meddeler bl. a.: „Under forskellige Ophold i Schweiz hos Jules Jürgensens yngste Søn Alfred, der ejede en smuk Domaine ved Neuchâtel Søen, har jeg ofte hørt Familien tale om H. C. Andersen. Ved selskabelige Lejligheder yndede Alfred Jürgensen at fremsige enkelte af Digterens Eventyr, som han havde faaet oversat af en dansk Student. I Biblioteksværelset var der et stort smukt Billede af Andersen med Underskrift „A mon cher et jeune ami Alfred Jürgensen“. Men hvor det er havnet efter A. J.s Død, ved jeg ikke. H. C. Andersens Breve til Familien Jürgensen ved jeg med Bestemthed, at der fandtes en Del af.“

GENÈVE

Hovedindholdet af dette Kapitel er tidligere offentliggjort paa Fransk i „Journal de Genève“ (Juli-August 1947).

Ved Udarbejdelsen har Forfatteren paa forskellig Maade faaet værdifuld Hjælp af Arkivar Gustave Vaucher, Archives de l'Etat de Genève. Fra Arkivet stammer dels de officielle Optegnelser om Andersens Ophold i Genève, dels de fleste af de biografiske Oplysninger om Medlemmerne af Familien Jürgensen og om de genfiske Personligheder, Andersen traf sammen med.

¹⁾ Om Marc Nicolas Puerari (1766—1845) se: E. Collin: H. C. Andersen og det collinske Hus S. 193—95 (Fodnoten); de heri gengivne Oplysninger er hentet fra Clement: Den fransk reformerte Kirke i København.

Se endvidere Galiffe: Journal intime, Genève, S. 17, og Puerari: Souvenirs de famille, Paris.

²⁾ Christian-Charles-James-Eugene Peschier, f. 1835.

³⁾ Emile Plantamour (1815—1882), Professor i Astronomi og fysisk Geografi, Direktør for Observatoriet i Genève, til hvilket han skaffede en fremragende Instrumentsamling. Han beskæftigede sig ogsaa med Geodæsi (Jordmaaling).

⁴⁾ I en Fodnote til „H. C. Andersens sidste Leveaar. Hans Dagbøger 1868—75“ (S. 159) refererer Jonas Collin en nøjagtig tilsvarende Historie men meddeler, at Andersen har sagt ham, at denne havde tildraget sig i Bern, hvor A. var paa Vej til Pastor Baggesen. Meddelelsen maa formentlig bero paa en Erindringsforskydning hos Collin, idet Episoden med Kusken er optegnet med alle Detailler i Dagbogen for 29. August 1860.

⁵⁾ Om Petit-Senn se Marc Monnier: Genève et ses poètes, 1874.

⁶⁾ I Andersens Dagbog staar „Bisset“, men der kendes ingen Familie af dette Navn i Genève. Der maa sikkert være Tale om en Slægtning af Petit-Senn, den unge Notar Charles Binet (1835—1905); dennes Fader Jean-Louis Binet (1810—1897) var ligeledes Notar.

⁷⁾ Om Louis-Henri Blanvalet (1811—70) se Marc Monnier: Genève et ses poètes.

⁸⁾ Om H. C. Andersens Franskundskaber skriver Edv. Collin (H. C. Andersen og det collinske Hus S. 509): „Hans udmærkede Hukommelse hjalp ham til at bevare en Mængde Gloser, men han formaaede ikke at sætte dem sammen til en Sætning; han hjalp sig ved at bruge alle Verber i Infinitiv, og de fleste Substantiver være for ham feminine. Hvor en Glose svigtede ham, hjalp han sig hurtigt med en Omskrivning eller med pantomimiske Fagter“.

⁹⁾ Gaspard-Louis-Joel Cherbuliez (1806—1870), Boghandler og Forlægger, bl. a. Udgiver af „Revue critique des livres nouveaux“, 1833—66.

¹⁰⁾ Se ovenfor Side 40—42.

¹¹⁾ Victor Cherbuliez (1829—99) studerede i sin Ungdom Filologi, Kunsthistorie og Filosofi i Genève, Paris og Bonn. I 1860 — lige før Andersen kom til Genève — udsendte han sit første større Arbejde: „A propos d'un cheval, causeries athéniennes“, som Andersen omtaler og som skabte ham et vist Ry. Senere udgav Cherbuliez en lang Række skønlitterære Værker og Essays og blev en af Europas berømteste Forfattere. Om hans Forfatterskab se bl. a. Georg Brandes: S. Skr. VII, S. 169—172.

¹²⁾ Ifølge Andersens Dagbog skulde den nævnte kvindelige Forfatterinde have været en Søster af Victor Cherbuliez; der vides imidlertid intet om, at dennes Søster (Sarah-Adrienne, 1827—91) var Forfatterinde. Formentlig maa Talen være om Victor Cherbuliez' Tante Marie Isaline Tourte, som skrev Romaner og Noveller; Sainte-Beuve har udtalt, at i hendes Værker „forbindes paa en lykkelig og yndefuld Maade Moralen og blide Scener af Livet; det er Skrifter, der præges af Ro og Renhed og hvor Tanken om Pligten paa en blid Maade oplives af Fantasiens Farver“.

BRUNNEN

Bortset fra de citerede Breve mellem H. C. Andersen og Th. Læssøe, hvoraf et findes i H. C. Andersens Hus og et andet i Det kgl. Bibliotek, er det ikke lykkedes at finde andre Spor af Læssøes Samvær med Andersen i Brunnen. Der findes derimod hos Efterkommere af Thorald Læssøe enkelte Malerier, som er udført af L. under hans Ophold i Schweiz. Det er konstateret, at det paa S. 73 gengivne Maleri stammer fra Brunneens allernærmeste Omegn; det bærer ingen Signatur eller Aarstal.

Mange af de her meddelte Oplysninger om Familien Auf der Maur er givet af Xaver Auf der Maurs eneste nulevende Barn Fru Nationalraad Albertine Bueler, Ibach, Schwyz. To af de i dette Kapitel reproducerede Fotografier er optaget i Fru Buelers Hjem. Enkelte Oplysninger om Familien Auf der Maur stammer ogsaa fra en af Brunneens Lokalhistorikere Hr. Fridolin Suter. Om Xaver Auf der Maur se iøvrigt Dictionnaire historique et biographique de la Suisse Vol. I, S. 459—60.

1) Da Forfatteren først læste denne Dedikation, gik han nærmest ud fra, at den pressede Blomsts Betegnelse: „En Alperose fra Danmark“ var ment som en Spøg fra H. C. Andersens Side. Imidlertid er det senere konstateret, at Digteren virkelig dette Aar havde bragt „Alperoser“ med sig til Schweiz fra Danmark. I et Brev til Kammerherreinde Scavenius, afsendt fra Bern den 14. 8. 1862, fortælles nemlig følgende: „En af de Alperoser jeg plukkede paa Basnæs, Familien Scavenius' Herregaard og pressede har jeg sendt til Locle [formentlig til Vennen Jules Jürgensen] med Tilføielse hvor de vare fra og at de der kunne see hvorledes Alperoserne blomstrede i Danmark“. Blomsten i Agatha Auf der Maurs Samling kan derfor faktisk godt stamme fra Danmark.

2) Denne Oplysning findes i Dagbogen. Det maa da formentlig bero paa en Fejlhuskning, naar Andersen i „Mit Livs Eventyr“ S. 235 meddeler, at han allerede i Forvejen havde været sammen med Pater Gall Morel i Brunnen.

De her gengivne Oplysninger om Gall Morel stammer væsentlig fra Forfatterens Korrespondance med den nuværende Stiftsarkivar i Einsiedeln, Pater Rudolf Hengeler.

3) Brev til Louise Lind, Brunnen 3. 8. 1862 (H. C. Andersens Hus); Uddrag af Brevet er trykt i Rigmor Stampe: H. C. Andersen og hans nærmeste Omgang, S. 190—91. I H. C. Andersens Hus findes et af Etatsraadinde Henriette Collin skænket Fotografi med Paaskrift „Pension Aufdermauer tenue par Mad^m Agathe Aufdermauer à Brunnen“.

4) H. C. Andersens Frisør.

5) Kaptajn og Oliemøller S. N. Beutner (1794—1880) og Hustru Nanna Beutner, f. Drewsen (1807—1881).

En Reminiscens fra Sammentræffet med Beutners i Brunnen findes i den af H. C. Andersen forfattede Guldbryllupssang til C. W. Wiehe og A. L. Wiehe, f. Rosing (December 1862). Dennes første Linjer lyder som følger:

„Det var i Schweiz, hvis Storhed hver maa prise,
Der var just Beutners, der var Andersen.
Fru Beutner sagde: skriv en lille Vise,
Guldbryllup Wiehes har, o skriv min Ven . . .“

⁶) *Theodor* er Edvard Collins Broder, Teaterlægen Professor Theodor Collin (1815—1902); *Juliane* Fru Henriette Collins Svigerinde Juliane Thyberg, f. Poulsen (1835—67); *Vahlia* Edvard Collins Kusine Fru Vahlia Lund, f. Hornemann (1807—90). Rungstedlund ejedes af Edvard Collins Ven, Proprietær Aron David (1795—1868), Broder til C. N. David; *Benny* er hans Broder Benny David (1791—1884) og *Fru Hombær* hans Søster Augusta Homberg, f. David (1803—1866), g. m. Bankier Benedict Homberg (d. 1870) i Frankfurt, Associé i Huset Rothschild.

⁷) Rigmor Stampe op. cit. S. 190.

⁸) I Henhold til Oplysninger fra Fru Bueler drejede det sig ikke om en Svoger til Xaver Auf der Maur men om en Svoger til hans Hustru (Hr. Scheliger?).

⁹) Ogsaa i Sommeren 1874 sendte Andersen to Venner (Kandidaterne Oksen og Weber) til Brunnen med et Introduktionskort (H. C. Andersens Hus i Odense, VI, 58).

B A S E L

Følgende Bøger og Afhandlinger indeholder Oplysninger om Amberger, Familien Brenner-Kron og deres Forhold til H. C. Andersen:

Carl Brenner-Senn: *Bilder aus dem Basler Familienleben*, Basel 1900.
K. E. Hoffmann: *Emma Kron* (Forord til „Basler Heimat-Gedichte“, ny Udg.).

K. E. Hoffmann: *Ein Brief des Märchendichters H. C. Andersen an Emma Brenner-Kron* (Basler Jahrbuch), 1925.

Karl Schwarber: *Briefe des Märchendichters H. C. Andersen an den Basler Kunstmaler Gustav Adolf Amberger* (Særtryk af Basler Jahrbuch), Basel 1942.

Det drejer sig om ialt 8 Breve med Datoerne $24/1$, $2/4$, $23/5$, $29/6$ 1861, $7/1$, $21/5$, $28/6$ og $4/12$ 1862.

Artikler om Amberger i F. v. Bötticher: *Malerwerke des 19. Jahrhunderts I*, S. 31 og i *Schweizerisches Künstlerlexikon I*, S. 25—26 (Art. af Fritz Amberger).

¹) Schwarber op. cit. S. 3.

²) Det er urigtigt, naar K. E. Hoffmann (i Basler Jahrbuch 1925) meddeler, at Amberger i 1850 havde lært Andersen at kende i Rom og ligeledes fejlagtigt, naar han anfører, at Andersen første Gang var i Schweiz i 1851.

³) Andersen omtaler Amberger som Thorald Læssøes Ven. Læssøe opholdt sig 1844—57 med Afbrydelser i Rom, hvortil Amberger kom i 1856. Det er vel her, de har truffet hinanden. Se om Ambergers danske Bekendtskaber nedenfor Side 93.

⁴) Andersen havde allerede i 1846 besøgt Basel og set baade Domkirken, Raadhuset og „Dødedansen“.

⁵) Ingeborg Lind (1841—1924) Datter af Kontorchef W. Lind og Hustru Louise, f. Collin (Datter af Jonas Collin d. Æ.).

⁶) Frk. Prätzmänn: Formentlig Malerinden Frk. Caspara Preetzmänn, som støttede Maleren Adolf Jerichau med Rejsepenge til Italien 1838; en Snes Aar

senere bekostede han til Gengæld hendes Rejse til og Ophold i Italien (Dansk Biografisk Leksikon XI, S. 547, Art. om Jerichau).

I Basel findes af Andersen-Minder foruden de ovennævnte, Universitetsbiblioteket tilhørende 8 Breve, i Biblioteket ogsaa et Albumblad dateret Brunnen den 21. Juli 1860 med et Citat, som Andersen ofte benyttede og som er nævnt andetsteds i denne Bog (Side 78); under Citatet er oplæbet et presset Blad, hvorpaa Andersen har skrevet sit Navn. Et Eksempel af den samlede tyske Udgave af „Eventyr og Historier“, udgivet hos L. Wiedemann i Leipzig i 1862 opbevares hos en Slætning af Amberger, Hr. Robert Philippi-Mauley.

I H. C. Andersens Hus findes en Karton med Blade, der bærer Paaskriften: „Af Krandsen paa Schillers Kiste i Fyrstegraven i Weimar den store Digters hundredeaarige Fødselsdag den 10. November 1859. Maleren Amberger fra Basel gav mig disse Blade og Schiller nye Krands. H. C. A.“

SPREDTE TRÆK FRA MANGE REJSER

¹⁾ Se Oversigten over Rejseruterne Side 150 og Kortet Side 151.

²⁾ Bonivard, Francois de (1496—15 ?), Prior i Genève og en af Lederne af Modstanden mod de savoyiske Hertugers Herredømme. Fange i Slottet Chillon 1519—20 og 1530—36. Byron's Digt „The Prisoner of Chillon“ fjerner sig langt fra den historiske Virkelighed.

³⁾ Brev til Kammerjunker Castenschiold.

⁴⁾ Samlede Skrifter Bd. 12 S. 403.

⁵⁾ Samlede Skrifter Bd. 12 S. 402.

⁶⁾ Se ovenfor Side 34.

⁷⁾ Se Illustrationen S. 97.

⁸⁾ Se nedenfor Side 128.

⁹⁾ Se *Anderseniana* VIII S. 75 ff. samt Andersens Dagbog og hans Brevveksling med Frøknerne Manderstjerna (Det kgl. Bibliotek og Grosserer H. Laage-Petersens Samling).

¹⁰⁾ Samlede Skrifter I (Supplement) S. 79.

¹¹⁾ Se ovenfor Side 93.

¹²⁾ Andersens Rejseskildring: „Løven i Luzern“, som først blev trykt i Illustreret Tidende den 17. Marts 1861 (Optaget i Samlede Skrifter VI S. 289—92).

¹³⁾ Finn T. B. Friis: Thorvaldsen og Schweizerløven i Luzern (Meddelelser fra Thorvaldsens Museum, 1947).

¹⁴⁾ Rejseskildringen „Ragaz“ S. Skr. Bd. VI S. 283 ff. I sin Afhandling om H. C. Andersen som Eventyrdigter nævner Georg Brandes (Samlede Skrifter II, S. 122) „den overspændte Skildring af Ragaz og Pfäfers“ som Eksempel paa, at Andersen i sine Rejsebeskrivelser undertiden lovpriser i Stedet for at skildre eller overdriber i Stedet for at male.

¹⁵⁾ Brev til Henriette Wulff 17. 9. 1833 (B & B I, S. 140).

¹⁶⁾ Utrykt Brev til Jonna Stampe, Vernex 22. 8. 1860, H. C. Andersens Hus.

¹⁷⁾ Se Eventyret Under Piletræet (S. Skr. Bd. XIV, S. 54) og ovenfor Side 78.

¹⁸⁾ H. C. Andersen og det Collinske Hus, S. 512.

¹⁹⁾ P. Rubow i Indledningen til H. C. Andersens Brevveksling med Therese og Martin R. Henriques, S. 14.

²⁰⁾ H. C. Andersens Brevveksling med Jonas Collin d. Æ. m. fl. II S. 134—36.

²¹⁾ Brev, dateret Basnæs 28. 7. 1863 til Kammerjunker Bojesen (Det kgl. Bibliotek, Collinske Brevsamling XVII).

²²⁾ Andersens Ophold i Madame Achards Pension og hans Bekendtskab med Baron Feisthammel er omtalt ovenfor Side 59—60.

²³⁾ Paa Rejsen i 1852 noterer Andersen med Beklagelse i sin Dagbog (9.7.), at han, da han i Zürich hævede Penge paa sit Kreditiv „maatte betale betydeligt igjen“, fordi Veksellereren i København ikke havde „tilkjendegivet, at jeg har betalt hjemme“.

²⁴⁾ Brev til Jonna Stampe (se Note 16).

²⁵⁾ De omtalte Rejsefæller er følgende:

Viggo Drewsen (1830—1888), Søn af Etatsraad Adolph Drewsen; Student i 1850, senere cand. jur., Kontorchef i Livsforsikringsanstalten og filosofisk Forfatter.

Einard Drewsen (1833—1873), ligeledes Søn af Adolph Drewsen, rejste med H. C. Andersen i 1854 men ikke i Schweiz.

Edgard Collin (1836—1906), Søn af Kammerassessor Gottlieb Collin. Student 1856. Journalist, Teaterhistoriker og titulær Professor.

Harald Drewsen (1836—1878), Søn af Etatsraad Adolph Drewsen, Arkitekt, senere Bygningsinspektør for Frederiksberg Sogn.

²⁶⁾ Brunnen den 1. Juli 1858 (A & C II S. 298).

²⁷⁾ Jonas Sigismund Collin (1840—1905), Søn af Edvard og Henriette Collin. Student 1859, cand. mag. i Zoologi 1865.

²⁸⁾ Memoirer og Breve V, S. 44.

²⁹⁾ I William Blochs Erindringer fra hans Rejse med H. C. Andersen i 1872 („H. C. Andersen paa Rejse“) gives adskillige Eksempler paa Andersens „Fornemmelser“ og Hypokondri; hans Nervøsitet inden en Afrejse giver sig bl. a. Udtryk i, at han „render uendeligt paa et vist Sted“.

³⁰⁾ Louise Collin (1839—1920), senere (1872) gift med sin Fætter Viggo Drewsen (se Note 26).

³¹⁾ „Julebogen“, 1915.

SCHWEIZ I H. C. ANDERSENS FORFATTERSKAB

¹⁾ Om H. C. Andersen paa Rejse og Rejsernes Betydning for hans Forfatterskab se:

P. Rubows Indledning til Udgaven af Breve til Therese og Martin R. Henriques; Samme: H. C. Andersens Eventyr; Georg Brandes: H. C. Andersen (Saml. Skrifter XV); Samme: H. C. Andersen (Saml. Skr. II S. 91—132); Poul Levin: Egne og Stæder, 1899.

²⁾ Blandt H. C. Andersens Digte findes, foruden de i Teksten citerede, Digtet „Billedstormerne“ (først trykt i Illustreret Tidende for 7. 2. 1875, optaget i S. Skr. II, S. 393). Det skildrer en Storm paa Frue Kirke, der midlertidigt standses ved en

Munks Orgelspil men ender med Kirkens Brand og Munkens Død. Til dette Digt hører en Fodnote, som viser, at Emnet er hentet fra Schweiz:

„Et lignende Sagn, fra *Zwinglis* Tid, er gengivet af Schweizer-Digteren *Hagenbach* i et Digt: „Organisten“.“

²⁾ Se herom H. C. Andersens egne Meddelelser i hans Bemærkninger til „Eventyr og Historier“, 1862, optrykt og kommenteret i H. Brix og A. Jensens Udgave af „Eventyr og Historier“ (Bd. I—V, 1931).

⁴⁾ Først trykt i Folkekalender for Danmark 1861 (udg. i December 1860).

⁶⁾ Samlede Skrifter, Bd. XIII, S. 93—123.

⁸⁾ Dagbogen for den nævnte Dato.

⁷⁾ Se herom ovenfor Side 24 og 98.

⁹⁾ Samlede Skrifter, Bd. XIV, Side 44—59.

⁹⁾ Trykt første Gang i „For Romantik og Historie 1871“, senere i Samlede Skrifter, Bd. XV, S. 199—201. Ifølge Dagbøgerne blev Eventyret afskrevet i Genève den 22. November 1869 og sendt til Reitzel; noget Sommerophold i Jurabjergene havde Andersen ikke haft siden 1867.

¹⁰⁾ Ch. Guyot i Tribune de Genève 28. 10. 1946.

¹¹⁾ Julebogen 1915, Side 64.

¹²⁾ A & C III, S. 61.

¹³⁾ Note til Mit Livs Eventyr (Fortsættelsen) Samlede Skrifter I, Suppl. S. 65.

¹⁴⁾ Se ovenfor Side 80.

¹⁵⁾ Andersen antyder, at der ligger en virkelig Begivenhed til Grund for Fortællingen om den unge Brudgoms Død i Genfersøen. Det er ikke lykkedes at finde nogen Bekræftelse heraf. Den omtalte lille Ø er sikkert „Ile de la Paix“, som findes i Nærheden af Villeneuve.

*

*

*

„Isjomfruen“ var medvirkende til, at Kong Frederik den Syvende viste H. C. Andersen en Ære, som i høj Grad glædede ham.

I „Mit Livs Eventyr“ fortæller Andersen, at han i Februar 1862 læste sine fire sidste Eventyr for Kongen. „Isjomfruen“ opfyldte ham især. Selv havde han som Prinds tilbragt længere Tid i Schweiz“. I Dagbogen nævnes under 10. Februar: „Kongen var livlig, fortalte om sit Ophold i Schweiz, takkede mig særdeles for den Fornøielse han havde af min Læsning og trykkede flere Gange min Haand“. Den 14. Februar modtog Digteren fra Kongen et meget smigrende Takkebrev, ledsaget af en Gulddaase med Brillanter og Kongens Navnetræk.

Det Ophold i Schweiz, der her er Tale om, laa saa langt tilbage som 1827—29, da den unge Prins Frederik havde Hovedkvarter i Genève og derfra foretog en Række Udflugter i Schweiz, Frankrig og Italien. Ogsaa fra andre Kilder vides det, at Frederik den Syvende altid med Glæde tænkte tilbage paa dette Ophold.

Et andet Udtryk for Taknemlighed for „Isjomfruen“ er følgende Vers i H. C. Andersens Stambog (paa det Kgl. Bibliotek):

Til H. C. Andersen.

Tak for Isjomfruen.

Jeg er saa taknemlig, opfyldt og glad
Du bød mig til Digtningens Rige.
Jeg læste din Bog, og ved hver et Blad
Alt høiere lod du mig stige.
Til Skjønhedens Land du førte mig ind
Og Sommerens Luft har viftet min Kind
Og Bjergets Æther har kvæget mit Sind,
Det er som jeg Solen fornemmer;
Din Ørnerede paa Klippernes Tind
Og glødende Gletscher i Solens Skin
I Mindet jeg inderligt gjemmer.

Og højere steg jeg; fra Bjerget jeg saae
Algodhedens Fader i Himlen,
Som raader for Livet og vogter paa
Hvert Menneske, selv i dets Svimlen;
Ja skjøn Du mig viste den hele Jord
Thi Gud har Dig givet, at hvert Dit Ord
Af Dit varme Hjerter fanger et Spor
Som et Præg af Kjærligheds-Skatten.
Taknemmelig mig i Sjælen boer,
Min Tak jeg Dig bringer fuldt varm og stor
For de skjønne „Syner i Natten“.

Frederik Bøgh.

DEN SIDSTE SCHWEIZERREJSE

¹⁾ Professor ved Universitetet i Bern Henri Dor (1835—1913).

²⁾ Paa Krydsningsstationen Olten undervejs fra Basel til Bern maatte Andersen ifølge sit eget Udsagn „trave i Sne og Blæst lange Strækninger for at komme fra Vogn til Vogn“.

³⁾ Det meste af Turen var foregaaet i Regnvejr. Via Mala fandt Andersen storartet og alvorlig, men desværre havde den stadige Regn ødelagt en væsentlig Del af Fornøjelsen ved Farten ad de „dristige og maleriske“ Veje.

⁴⁾ Optegnelse i Chur den 30. 6. 1873 (Julebogen 1915 S. 65).

⁵⁾ Dagbogen, 5. 7. 1875: „Iaftes kunde (jeg) ikke sove for et Digt om Fyen og Schweiz. Fru Melchior nedskrev det henimod Kl. 11.“

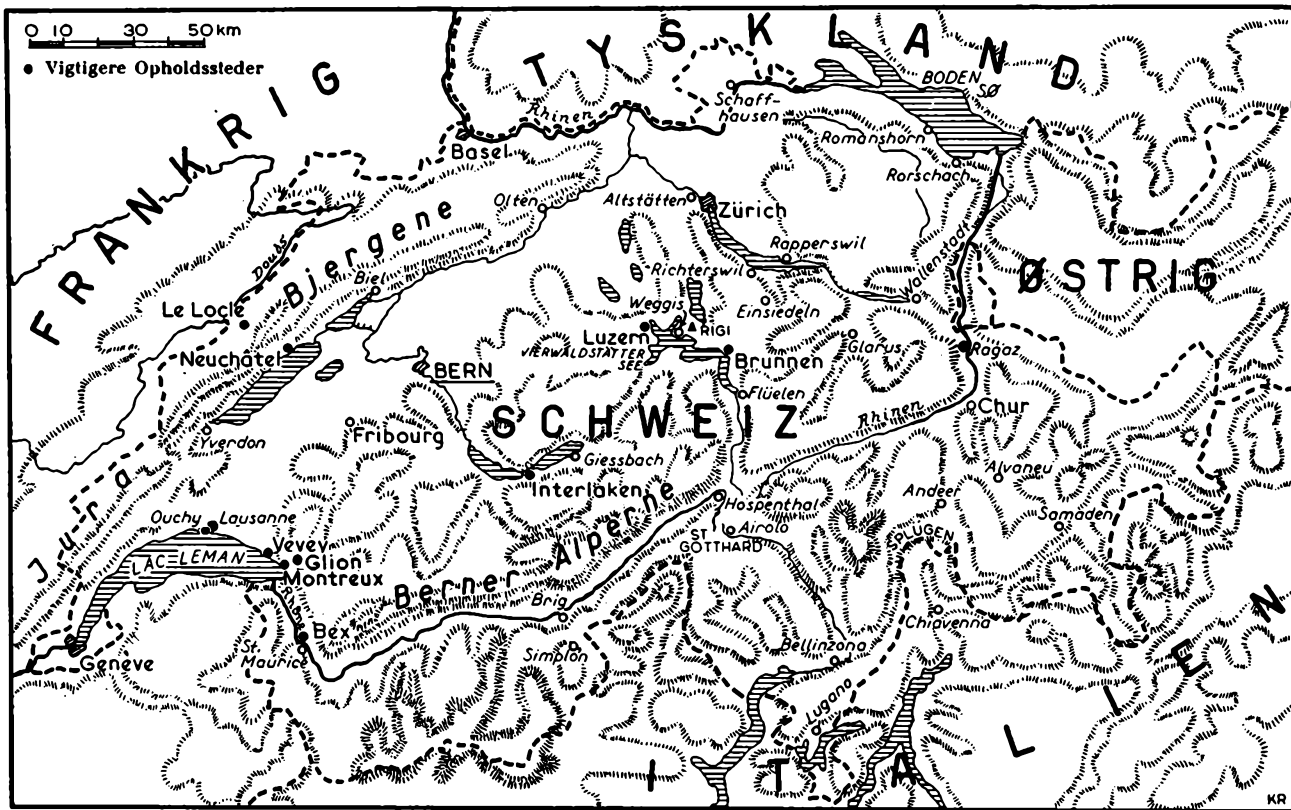
OVERSIGT OVER H. C. ANDERSENS REJSER I SCHWEIZ

(udarbejdet paa Grundlag af Oplysningerne i Dagbøgerne).

- 1833: Genève (18-22/8), Lausanne (22-23/8), Vevey (23-24/8), Neuchâtel (24-25/8), Le Locle (25/8—14/9), Neuchâtel (14-15/9), Lausanne, Brig (16-19/9), Simplon
- 1846: Genève (26-28/7), Vevey (28-30/7), Fribourg, Bern (30/7—1/8), Interlaken (1-2/8), Basel (3-5/8).
- 1852: (29/8) Rorschach, Altstätten, Chur (30/8—1/7), Splügen (Chiavenna); Lugano-Bellinzona-Airolo-Gotthard-Fluelen (6-7/7), Luzern (7-8/7), Zug, Zürich (8-10/7), Schaffhausen (10-11/7).
- 1855: Schaffhausen (18/8), Zürich (18-19/8), Luzern (19-20/8), Brunnen (20-21/8), Fluelen, Weggis (21-22/8), Rigi (22-23/8), Zürich (23-25/8), Romanshorn.
- 1858: Basel, Olten, Luzern (26-27/8), Brunnen m. Udflygt til Hospenthal (27/8—2/7), Glarus, Ragaz (4-6/7), Wallenstadt (6-7/7), Zürich (7-8/7), Schaffhausen (8-9/7).
- 1860: (13/7) Romanshorn, Richterswil (13-14/7), Brunnen (14-28/7), Luzern (28-29/7), Biel (29-30/7), Le Locle (30/7—13/8), Val de Travers, Yverdon (13-14/8), Ouchy (14-17/8), Vevey (17-18/8), Vernex v. Montreux (18-25/8), Lausanne (25-28/8), Genève (28/8—19/8), Basel (19-22/8).
- 1861: (14/8) Simplon, St. Maurice (15-17/8), Bex (17-22/8), Montreux (22-28/8), Lausanne (28-30/8), Fribourg (30/8—1/7), Bern (1-2/7), Interlaken (2-4/7), Luzern (4-5/7), Brunnen (5-14/7), Einsiedeln (14-15/7), Zürich (15-17/7), Romanshorn.
- 1862: (30/7) Basel, Brunnen (30/7—7/8), Interlaken (7-13/8), Bern (13-15/8), Fribourg (15-16/8), Montreux (16-30/8), Genève.
- 1867: Neuchâtel (10-14/8), Le Locle (14-27/8), Bern (27-29/8), Interlaken (29-30/8), Basel.
- 1868: Neuchâtel (20-23/8), Genève (23/8—1/8), Ouchy (1-3/8), Bern (3-4/8), Basel (4-5/8).
- 1869: (17/11) Romanshorn, Zürich (17-19/11), Bern (19-21/11), Genève (21-23/11),
- 1873: Basel (28-29/4), Bern (29/4—1/5), Vevey (1-4/5), Vernex v. Montreux (4-11/5), Glion (11/5—1/6), Genève (1-6/6), Fribourg (6-7/6), Bern (7-10/6), Interlaken (10-13/6), Giessbach (13-16/6), Luzern (16-17/6), Brunnen (17-27/6), Rapperswil (27-28/6), Ragaz (28-30/6), Chur (30/6—2/7), Andeer (2-3/7), Chiavenna (3-5/7), Samaden (5-7/7), Alveneu (7-8/7), Chur (8-9/7), Rorschach (9-10/7).

0 10 30 50 km

● Vigtigere Opholdssteder

DIS-Danmark

1 3 0 0 3 2